

วิเคราะห์สัญลักษณ์ทางการเมืองช่วงสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ตลอดระยะเวลา 6 ปี ที่ผ่านมาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎร ได้พยายามที่จะประนีประนอมกับกลุ่มอำนาจเก่าตลอดเวลา โดยหลีกเลี่ยงการใช้กำลังรุนแรง แต่เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น รูปแบบการต่อต้านและลิดรอนอิทธิพลของผู้นำในระบอบเก่า ดูเหมือนจะมีความรุนแรงกว่าครั้งสมัย รัฐบาล พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา มาก คือ นอกจากมีการใช้สัญลักษณ์ใหม่เพื่อแทนที่หรือทำลายบารมีและประเพณีธรรมเนียมที่มีมาแต่เดิมของระบอบเก่าแล้ว ก็ได้มีการทำลายสัญลักษณ์ของระบอบเดิมให้หมดไป ด้วยวิธีการอย่างเปิดเผยต่อสาธารณชนด้วย เช่น ได้สั่งยกเลิกเกียรติยานาฎที่ เคยให้กับบรรดาเจ้านาย และได้สั่งให้ปลัดพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวออกจากสถานที่ราชการ และที่สำคัญ คือ รัฐบาลโดยผ่านกระทรวงการคลัง ได้มอบหมายให้กรมอัยการ เป็นโจทก์ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีต่อศาล เพื่อเรียกทรัพย์สินคืน เป็นจำนวนเงิน 6 ล้านบาทเศษ ผลที่สุดรัฐบาลเป็นฝ่ายชนะ ศาลอุทธรณ์ได้ตัดสินให้พิกษาให้ยึดทรัพย์สินของจำเลยที่มีอยู่ในประเทศสยามทั้งหมด รวมทั้งวังสุโขทัย ซึ่งเป็นวังที่ประทับอันเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ด้วย (ดู สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ 2532 : 45-46; ปรีดา วัชรานกุล 2520 : 348-350) การกระทำดังกล่าวนี้เป็นการทำลายล้างความคิดความเชื่อเกี่ยวกับระบอบการปกครองเก่า โดยชี้ให้เห็นว่า ผู้ปกครองในระบอบการปกครองเดิมไม่มีศักดิ์ศรี ความชอบธรรมอีกต่อไป

ในขณะเดียวกัน การปราบปรามปรบักษ์ทางการเมืองของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ทวีความรุนแรงและเด็ดขาดมากยิ่งขึ้นด้วย "คดีกบฏ พ.ศ. 2482" อาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้กำลังรุนแรงที่สุดและเป็นครั้งสุดท้ายของคณะราษฎรที่ต้องการยุติปัญหาการต่อสู้กับพลังต่อต้านของระบอบเก่าอย่างเด็ดขาด โดยไม่ต้องการประนีประนอมกับกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเก่าอีกต่อไป แต่หลังจากคดีกบฏ พ.ศ. 2482 แล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้หันมาใช้วิธีหาความสนับสนุนจากกลุ่มประชากรต่าง ๆ แทนที่จะต่อสู้หรือเผชิญหน้ากับอำนาจเก่าโดยตรง นั่นคือได้มีการเน้นการกระทำทางกร เมืองซึ่งเรียกว่า "สัญลักษณ์ทางการเมือง" มาใช้ เพื่อแทนที่สัญลักษณ์ของระบอบเดิม เป็นการลบความคิดความเชื่อของประชาชนจากรบอบ

เดิมโดยที่ไม่มีการแตะต้อง หรือทำลายสัญลักษณ์เดิมโดยตรง แต่มีลักษณะของการแข่งขัน โดยการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ขึ้นมาหรือการใช้สัญลักษณ์เดิมที่มีอยู่แต่ให้ความหมายใหม่ เช่น ให้ความสำคัญแก่พระมหากษัตริย์ แต่เน้นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจภายใต้รัฐธรรมนูญ ไม่ใช่ใช้อำนาจเด็ดขาดเช่นเดิมดังที่ผ่านมา

ในสมัยนี้รัฐบาลได้เน้นหรือให้ความสำคัญกับประชากรกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นผู้ปกครอง เป็นกลุ่มเป้าหมาย (target group) ที่รัฐบาลจะต้องหาความสนับสนุนหรือสร้างความชอบธรรม ดังนั้น การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยนี้จึงมุ่งที่จะต่อสู้กับกลุ่มผู้นำของผู้จงรักภักดีที่ระบอบเก่าโดยตรง แต่ได้เปลี่ยนเป้าหมายมาสร้างความเชื่อใหม่ให้กับประชาชนเพื่อจะได้สนับสนุนรัฐบาลในระบอบใหม่ และหันเหความสนใจของประชาชนจากสัญลักษณ์ของระบอบเก่ามาสู่ระบอบใหม่แทน เพราะการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองนั้น บางทีอาจจะเป็นการง่ายกว่าที่จะบอกกล่าวกันโดยตรงว่า สิ่งนั้นหมายถึงอะไร เนื่องจากเป็นการสื่อความหมายโดยอ้อม เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยที่ละเล็กละน้อย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นรูปแบบของการต่อสู้ที่ไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้ากันโดยตรง เพราะเป็นการต่อสู้ทางด้านความคิด ความเชื่อ หรืออุดมการณ์ ในทิศทางที่ผู้ปกครองต้องการ ที่สำคัญ คือ กลุ่มของระบอบใหม่ ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นแกนนำ ได้เป็นผู้ใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองแต่เพียงฝ่ายเดียว เพื่อทำลายหรือแข่งขันกับสัญลักษณ์ของระบอบเก่า

การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และคณะรัฐบาลในขณะนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำที่ต่อเนื่อง และสืบทอดเจตนารมณ์มาจากคณะราษฎรในอันที่จะพิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นหัวใจของระบอบการปกครองใหม่ และถือเป็นบทบาทเฉพาะอย่างเด่นชัดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในทันทีที่จะสร้างความมั่นคงให้กับระบอบใหม่ด้วย จากประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้คลุกคลีมาตลอด 6 ปี จนถึงช่วงเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้นได้ชี้ให้เห็นว่า ภัยของระบอบใหม่ยังคงมีอยู่ตลอดเวลา และ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เชื่อว่าการต่อสู้ระหว่างระบอบใหม่และระบอบเก่าก็คงจะดำเนินอยู่ต่อไปอย่างยืดเยื้อ

องค์ประกอบของสัญลักษณ์ทางการเมือง

สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) นี้ เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์และการกระทำต่าง ๆ ทางการเมืองก็อาจกล่าวได้

ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญคือคุณค่าหลักทางการเมืองในขณะนั้น ได้แก่ ยุติธรรมการฉ้อราษฎร์บังหลวงนิยม ยุติธรรมการศักดินิยม ความเป็นสมัยใหม่ และการมีส่วนร่วมตัวของจอมพล ป. พิบูลสงครามเอง โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้ได้ปกครองที่เป็นประเศากรกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ ประชาชนทั่วไป กลุ่มทหาร ข้าราชการ ข้าราชการทหาร ข้าราชการ ข้าราชการ

หลักการเชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม

รัฐธรรมนูญนิยม หรือ Constitutionalism หมายถึง หลักการปกครองแบบ รัฐธรรมนูญหรือความยึดมั่นในการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ (สังข์ พัดโนทัย 2513 : 389) หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะผู้ก่อการได้พยายามย้ำและให้ความสำคัญกับ รัฐธรรมนูญ ซึ่งถือเป็นหลักการปกครองของประเทศอย่างมากและกล่าวอ้างเสมอว่า การมี รัฐธรรมนูญนั้นคือการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ นั่นคือ คณะราษฎรพยายามที่จะลดบทบาทของพระมหากษัตริย์ลง และพยายามยกให้ "รัฐธรรมนูญ" มีบทบาทเด่นและความสำคัญกว่าสถาบันเดิมความพยายามดังกล่าวนี้เป็นไป เพื่อสร้างความยอมรับและความสนับสนุนจากประชาชนต่อการดำเนินการต่างๆ ของรัฐบาล "ในระบอบการปกครองใหม่" เนื่องจาก "ความชอบธรรม" (legitimacy) หรือ "สิทธิ ในการปกครอง" (right to rule) ของรัฐบาลในระบอบใหม่นั้นต้องขึ้นอยู่กับการแสดง ให้เห็นว่า ตนหรือกลุ่มของตนเป็นผู้ได้รับอาณัติ (consensus) จากประชาชนชาวยุโรปให้ หากการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและพัฒนาประเทศไปสู่สังคมแบบที่ทุกคนพึงปรารถนา คือ ความสุข ความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า "ศรีอาริยะ"* (สุพจน์ ค้านตระกูล 2531ข : 66) หรือดังที่คณะราษฎรได้อ้างเหตุผลสำคัญประการหนึ่งในการ- เปลี่ยนแปลงการปกครองว่า "...คณะราษฎรไม่ประสงค์ที่จะแย่งชิงสมบัติแต่อย่างใด เลย ความประสงค์อันยิ่งใหญ่ก็เพื่อจะให้มิรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้ สร้างขึ้น..."* (แสงประทีป 2516 : 175)

* จากแถลงการณ์ของคณะราษฎร อ่านโดย พระยาพหลพลพยุหเสนา เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475.

** จากหนังสือ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดย พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาฤทธิอัคเนย์ และพระยาทรง สุรเดช.

แต่ปัญหาหลักของคณะราษฎร คือ ทำอย่างไรจึงจะสามารถสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่การปกครองใหม่ขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความคิดดีลึทธิให้แก่รัฐธรรมนูญซึ่งเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ที่ประชาชนยังไม่คุ้นเคย ได้ดังเช่นสัญลักษณ์ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่เดิม

บุคคลสำคัญในคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี คนที่ 2 หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้กล่าวย้ำให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญไว้หลายครั้งด้วยกัน เช่น

"จะรักษาไว้ซึ่งความคิดดีลึทธิแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม" โดยจะต้องช่วยกันรักษาให้มีความศักดิ์สิทธิ์จริง ๆ คือต้องพร้อมด้วยกาย วาจา ใจ ไม่ใช่เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้นซึ่งจะนำไปสู่ความคิดดีลึทธิของรัฐธรรมนูญ* (พหลพลพยุหเสนา, พระยา 2490 : 27-28)

"การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญนั้น องค์พระมหากษัตริย์มีแต่พระมหากษัตริย์องค์เดียว และถึงจะทรงใช้พระราชอำนาจก็ตามแต่ตามขอบเขตแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นอำนาจที่มาจากปวงชนชาวสยาม" (ดูรายละเอียดใน คำปราศรัย ของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา แสดงแก่ประชาชนชาวไทยทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2470 ในพหลพลพยุหเสนา, พระยา 2490 : 41-45)

จะเห็นได้ว่าในการกล่าวถึง "รัฐธรรมนูญ" นั้น จะมีนัยสำคัญของประเด็นอยู่ที่การเน้นว่า รัฐธรรมนูญเป็นของสูงสุด เมื่อเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ที่ต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญและทรงใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญเท่านั้น นั่นคือ เมื่อพิจารณาในกรอบของ "สัญลักษณ์ทางการเมือง" จะเห็นได้ว่าได้มีการพยายามที่จะนำ "รัฐธรรมนูญ" ขึ้นมาแทนที่ "พระมหากษัตริย์" ที่เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

* โอวาทของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา แสดงแก่ นักเรียนนายร้อยทหารบก และนักเรียนเทคนิคทหารบก ในงานพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณต่อธงไชยเฉลิมพล เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2480.

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะสื่อความหมาย อุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมให้แพร่หลายก็นับเป็นอุปสรรคสำคัญของผู้ปกครองในระบอบใหม่ ที่จะทำให้ประชาชนโดยทั่วไปได้เข้าใจกันอย่างทั่วถึง เนื่องจากมีความเป็นนามธรรม หรือสัญลักษณ์ทางความคิดมากกว่า ซึ่งสามารถเข้าใจกันได้ในเฉพาะหมู่ปัญญาชนเท่านั้น จึงได้มีความพยายามทำให้ อุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อให้แพร่หลายกันโดยทั่วไปในหมู่ประชากรกลุ่มต่าง ๆ

การทำให้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมเป็นรูปธรรม

1. การกำหนดวันสำคัญ

ดังได้กล่าวแล้วว่าสัญลักษณ์แห่งรัฐธรรมนูญนิยมที่เห็นเด่นชัดเป็นอันดับแรก หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คือการกำหนดวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เป็นวันพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า "วันรัฐธรรมนูญ" จนปัจจุบันนี้ นับว่าเป็นการให้ความสำคัญแก่รัฐธรรมนูญเป็นอย่างมาก แต่การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นชัยชนะของกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเก่า และอาจเป็นผลมาจากการประนีประนอมของคณะราษฎรด้วยกันทำให้เกิดความเชื่อและยอมรับกันว่า รัฐธรรมนูญที่ได้มาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็นสิ่งที่ได้มาจากการพระราชทาน โดยผู้ปกครองในระบอบเก่า คือพระมหากษัตริย์ มิใช่ได้มาจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงของคณะราษฎร นับว่าเป็นการใช้สัญลักษณ์เชิงรัฐธรรมนูญครั้งแรก โดยมีกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเก่าเป็นตัวกระทำ (actor) ที่สำคัญ ซึ่งกลุ่มผู้ก่อการเองก็ตั้งของยอมรับ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างกลุ่มอำนาจเก่าและคณะราษฎร โดยคณะราษฎรเองก็ตระหนักดีถึงพลังของอุดมการณ์ของระบอบเก่าที่ยังคงมีอยู่ตลอดเวลา แต่แม้ว่ากลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเก่าจะประสบผลสำเร็จในการทำให้เกิดความเชื่อกันว่า "รัฐธรรมนูญ" ได้มาจากการ "พระราชทาน" ก็ตาม แต่จากหลักฐานที่ปรากฏได้พบว่า คณะราษฎรเองก็ได้ใช้ประโยชน์จาก "วันพระราชทานรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม" มาเน้นให้ความสำคัญแก่รัฐธรรมนูญอย่างมาก เพื่อเน้นให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งระบอบการปกครองใหม่ที่เรียกกันว่า "ประชาธิปไตย" หรือ การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ

ที่เห็นได้ชัดก็คือให้มีการเฉลิมฉลองวันที่ 10 ธันวาคม โดยถือเป็นวัน "เฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญ" อันเป็นงานใหญ่ประจำชาติ โดยในวันนั้นความสำคัญของรัฐธรรมนูญได้ถูกเน้น

ให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และการเทิดทูนในรูปของรัฐพิธีที่สำคัญ ซึ่งมีนัยสำคัญว่า เป็นการใช้รัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ของระบอบการปกครองที่มีความสำคัญและเป็นแหล่งที่มาแห่งอำนาจเทียบเท่ากับพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ซึ่งถ้าทำได้สำเร็จก็อาจมีผลทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของระบอบเดิม เช่น พระมหากษัตริย์ลบลือนไปได้ นับว่าเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบใหม่ได้ทางหนึ่ง)

อย่างไรก็ตามการกำหนด "10 ธันวาคม" เป็นวันสำคัญของชาติดังกล่าวนั้น ในทางปฏิบัติก็คือการละเลยวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ซึ่งเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง นับว่าเป็นการพยายามทำลายความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น ดังนั้น เมื่อ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งแรก จึงได้ให้ความสำคัญกับวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยกำหนดให้ "วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482" เป็น "วันชาติ" ครั้งแรกของทุกปีอย่างเป็นทางการอันมีความหมายถึงการให้ความสำคัญกับวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถือเป็น "วันที่ฟื้นฟูและสถาปนาชีวิตจิตใจใหม่ในการสร้างชาติ" นับว่าเป็นการสร้างสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมต่อวันที่ 24 มิถุนายน ให้มีความสำคัญเทียบเท่าหรือมากกว่า วันที่ 10 ธันวาคม นั่นคือ การพยายามสร้างสัญลักษณ์ใหม่ขึ้นมาแข่งขันเพื่อชื่อว่า "ใครเป็นผู้มีความชอบธรรมในการปกครอง" กันแน่

การที่รัฐบาลภายใต้การนำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กำหนดให้ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 เป็นวันชาติปีแรกของประเทศไทย โดยถือว่าเป็นวันที่ฟื้นฟูและสถาปนาชีวิตจิตใจใหม่ในการสร้างชาติ ซึ่งมีนัยของการเริ่มระบอบการปกครองใหม่อย่างแท้จริง หลังจากที่ต้องยอมผ่อนปรนให้กับกลุ่มอำนาจเดิมมาตลอด 6 ปี นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ที่ขึ้นมาแข่งขัน และลดบทบาทความสำคัญของ 10 ธันวาคม ในความหมายของ "การขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ" มาเป็น "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง" แล้วยังอาจถือได้ว่าเป็นการกระทำทางสัญลักษณ์ทางการเมือง ที่ต้องการตอบโต้ระบอบการปกครองแบบเก่าที่ยังคง เป็นพลังแฝงอยู่ในระบอบใหม่ และนับเป็นครั้งแรกในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้มีสุนทรพจน์ของผู้นำรัฐบาลที่กล่าวโจมตี ระบอบการปกครองเก่า นับจากไบบลิวิ แกลงการณัของคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 (ตำราศักดิ์เพชร เลิศอนันต์ 2532 : 48)

...ฉะนั้น จึงกล่าวได้เต็มปากว่า วันที่ 24 มิถุนายนนั้น เป็นวันมงคลของชาติ เป็นวันที่ไม่มีอกุศลใดๆ มาครอบงำ เป็นวันบริสุทธิ์ซึ่งได้เริ่มการปกครองระบอบใหม่ในระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายบังคับสูงสุด คือ วันชาติอันต้องตามมติมหาชน ...ในสมัยก่อนเมืองเรามีพระมหากษัตริย์ทรงอำนาจเด็ดขาด เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชแต่พระองค์เดียวทรงบริหารราชการแผ่นดินพี่น้องชาวไทยทั้ง 14 ล้าน ...ความพอพระราชนุทิตของพระมหากษัตริย์นั้นย่อมเป็นแนวปฏิบัติอันสำคัญที่ราชการนั้น ๆ จะพึงดำเนิน แห่งบุคคลคนเดียวย่อมมีเจตนารมณ์อันแปรไปได้ตามกาลและอัธยาศัย เพราะฉะนั้นงานที่สำเร็จผลออกมาจากคน ๆ เดียว โดยมากจึงมักเป็นงานที่เปรียบเสมือนมิได้มีอะไรกลั่นกรองให้ละเอียดถี่ถ้วน ซึ่งเป็บ่อเกิดแห่งความผิดพลาดกันควรมีขึ้นได้ง่าย และการผิดพลาดในราชการแผ่นดินทุกครั้งก็คือ ความหายนะล่มจมของชาติโดยตรง วันแต่จะเร็วหรือช้าเท่านั้น เริ่มด้วยมีเหตุระส่ำระสายในชาติ ก่อนถึงผลที่สุดคือการรบราฆ่าฟันกันเป็นมิลลัดดี อนึ่ง การปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นของทันสมัยและไม่ชอบด้วยหลักนิยม เพราะไม่ใช่การปกครองที่อาศัยหลักการให้ประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วย แก่ราษฎรโดยตรง เนื่องจากเหตุผลดังกล่าวมานี้ นานาชาติทั่วโลกในปัจจุบันสมัยจึงเลิกการปกครองแบบนี้โดยสิ้นเชิง... เราเคยได้ชมพระมหากษัตริย์บางพระองค์ที่ทรงคุณงามความดียิ่ง ทรงสร้างเกียรติประวัติอย่างงดงามไว้แก่ชาติไทย แต่กล่าวในหลักการทั่ว ๆ ไปแล้ว ระบอบการปกครองแบบนี้จะใส่ต้นให้ชาติไทยรอดจากการเป็นเข้าเขาไม่ได้เลย.... (สุนทรพจน์วันชาติ ของพลตรีหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี กล่าวทางวิทยุกระจายเสียงแก่ประชาชนชาวไทยทั้งมวล วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ประชาชาติ 26 มิถุนายน 2482)

นอกจากนี้ในหนังสือที่ระลึกวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ยังได้กล่าวเน้นว่า "วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันที่มีความสำคัญอย่างสูง เพราะถ้าไม่มีวันนี้ก็จะไม่มีวันที่ 10 ธันวาคม"

ดังนั้น วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ปีแรกจึงเรียกว่า "งานเฉลิมฉลองวันชาติ และสนธิสัญญา" เพราะได้มีการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับต่างประเทศเป็นผลสำเร็จและนำเอกราชอันสมบูรณ์มาสู่ประเทศไทยด้วย (อาจนับได้ว่าเป็นการเริ่มต้น "ชาตินิยม" ในยุครัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลยังได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์ "อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย" ในวันนี้ด้วย อันเป็นเครื่องหมายยืนยันถึงความสำคัญ

ของวันเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย (รัฐธรรมนูญนิยม) ซึ่งเน้นให้เห็นสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญ หรือระบอบใหม่ในเชิงรูปธรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น (ดู หมายเหตุหนดการรัฐพิธีวันเฉลิมฉลองวันชาติและสนธิสัญญาได้ในภาคผนวก)

นอกจากนี้ในจังหวัดทั้ง 70 จังหวัดขณะนั้นได้มีการจัดทำอนุสาวรีย์จำลอง เพื่อแสดงให้ประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์ "เพื่อเตือนจิตใจประชาชนให้มีความเลื่อมใสในระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญ" ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ที่ได้จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมระบอบการปกครองใหม่ก็มี เช่น

- 1) บทเพลงปลุกใจให้รักชาติ สำหรับพวกยุวชนเดินแถวได้ร้อง
- 2) บทประพันธ์ปลุกใจให้รักชาติ เช่น การประกวดเรียงความ "เรื่องความสำคัญของวันชาติ" โดยมีวัตถุประสงค์ "ให้มีแนวทางในทางจงใจชาวไทยให้เห็นความสำคัญของวันชาติ จนรู้สึกซาบซึ้งเข้าไปในจิตใจ บังเกิดศรัทธาเห็นเป็นหน้าที่ และพร้อมใจกันทำการฉลองวันชาติโดยไม่ต้องมีการชักชวนมาก"
- 3) ภาพโฆษณาแสดงถึงความสำคัญของชาติ

นอกจากนี้ยังได้ใช้ "การแสดงศิลปากร"* มาใช้เป็นสื่อเพื่อเผยแพร่ความเชื่อเกี่ยวกับความสำคัญของวันชาติ อันมีความหมายถึง "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง" อีกด้วย เช่น การจัดรีวิวนวนและกระบวนแห่หลากหลาย ซึ่งสะท้อนหรือสื่อความหมายในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการส่งเสริมรัฐนิยม การแสดงตัวอย่างหรือเผยแพร่เครื่องอุปโภค บริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย** นั่นคือ วันชาติได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นสื่อโดยดัดมในการเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญในระบอบใหม่ แม้จะเน้นวันชาติในความหมายของ "ชาตินิยม" ด้วยก็ตาม แต่ก็มีเป้าหมายหลักที่แสดงถึง "ความสำคัญของวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง" และ "เจตนารมณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎร"

* แสดงความสำคัญของวันชาติ นายวิลาศ โอสถานนท์ รัฐมนตรี และอธิบดีกรมโฆษณาการ ได้อธิบายว่า "การศิลปากร" จะเป็นเครื่องช่วยในการอบรมศึกษาประชาชน ดุจใน สุนทรพจน์ เรื่อง "สำรวจตัวเราเอง" ของ นายวิลาศ โอสถานนท์ กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง 12 ธันวาคม 2482 (กรมโฆษณาการ 2482 : 84).

** แสดงความก้าวหน้าของประเทศชาติในระบอบรัฐธรรมนูญ.

ยิ่งไปกว่านั้นในงานฉลองวันชาติ ปี 2483 ได้มีการสร้างเหรียญที่ระลึกขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของวันชาติ โดยเหรียญดังกล่าว "ทำด้วยทองแดง มีขนาดเชื่องกว่า เหรียญหนึ่งสตางค์ ด้านหน้าเป็น รูปอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ด้านหลังเป็นรูป พานรัฐธรรมนูญ มีอักษร สร้างชาติ" (กจช., ศธ.0701.23.1/7 "งานฉลองวันชาติ 2483") เหตุผลสำคัญในการสร้างเหรียญที่ระลึกก็เพื่อเป็นสื่อให้สัญลักษณ์ของระบอบการปกครองใหม่ มีความชัดเจนในเชิงรูปธรรมมากขึ้นเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจและสร้างภาพพจน์ (image) ให้แก่รัฐบาล ตลอดจน ประชาชนได้รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบอบใหม่ นอกจากนี้ยังได้ประพันธ์บทเพลง "วันชาติ" เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเผยแพร่รัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย อีกด้วย

บทเพลงวันชาติ

(1)	<p>ยี่สิบสี่มิถุนา-
ปฐมฤกษ์ของรั-
เริ่มระบอบแพชอา-
หัวราษฎรไทย
สารานุกรสำเร็จ
เพราะชาติเรามี
ไทยจะคงเป็นไทย</p>	<p>ยมนมหาศรีสวัสดิ์
รัฐธรรมนูญของไทย
ระบะประชาธิปไตย
ได้สิทธิเสรี
บันเทิงเต็มที
เอกราชสมบูรณ์
ด้วยร่วมใจเทอดไทย ชโย)</p>
(2)	<p>ชาติประเทศเหมือนชีวา
ถึงแม้ชีวิตมลาย
พวกเราต้องร่วมรัก
อีกรัฐธรรมนูญ
เสียกายเสียชนม์
เสียชาติประเทศไทย
ไทยจะคงเป็นไทย</p>	<p>ราษฎรประชาเหมือนร่างกาย
ร่างกายก็เป็นปฏิภูล
พิทักษ์ไทยใหญ่ลย์
คู่ประเทศของไทย
ยอมหนเสียได้
อย่ายอมให้เสียเลย
ด้วยร่วมใจเทอดไทย ชโย)</p>

ในด้านการปลุกฝังความเชื่อเกี่ยวกับวันชาตินั้น กระทรวงธรรมการก็ได้มีบทบาทสำคัญในการปลุกฝังความเชื่อดังกล่าวแก่เยาวชนของชาติ อันได้แก่ นักเรียนทั้งหลาย เพื่อจะได้มีส่วนสนับสนุนระบอบการปกครองใหม่ต่อไป ในภายภาคหน้า ดังปรากฏในคำปราศรัยของรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการว่า

"... ผลดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ประเทศบ้านเมืองและชาวเราในเวลานี้ ล้วนเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน เพราะฉะนั้นวันที่ 24 มิถุนายน จึงต้องนับว่าเป็นวันสำคัญที่สุดของชาติ วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันที่ก่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ประเทศชาติ เราจึงถือว่าวันที่ 24 มิถุนายนเป็นวันชาติ ...และขอให้นักเรียนทั้งหลายระลึกถึง วันที่ 24 มิถุนายน ว่าเป็นวันสำคัญเป็นวันที่เป็นมิ่งขวัญ และเป็นวันแห่งความเจริญและอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนชาวไทย..."

โดยสรุป รัฐบาลก็ได้พยายามให้ประโยชน์จากวันสำคัญทั้งวันที่ 24 มิถุนายน และ 10 ธันวาคม เมื่อการเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญในเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมในอันที่จะปลุกฝังและถ่ายทอดความคิด ความเชื่อของระบอบการปกครองใหม่ให้กับประชาชนอย่างสม่ำเสมอ เช่น การจัดงาน และกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อถึงความสนใจและปลุกเร้าสำนึกของประชากรกลุ่มต่าง ๆ (โปรดดูตารางเปรียบเทียบการเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญ และกิจกรรมต่าง ๆ ของวันชาติและวันรัฐธรรมนูญ ในภาคผนวก ก.)

2. สัญลักษณ์เชิงรัฐธรรมนูญในรูปแบบของพิธีกรรม

การกำหนดรูปแบบของสัญลักษณ์เชิงรัฐธรรมนูญด้วยพิธีกรรม อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับ "วันพระราชทานรัฐธรรมนูญ" และฝ่ายคณะราษฎรได้ใช้ประโยชน์จากวันดังกล่าว ในการให้ความสำคัญกับ "รัฐธรรมนูญ" เป็นอย่างมาก โดยกำหนดรูปแบบของพิธีการสมโภชรัฐธรรมนูญ ให้ดูยิ่งใหญ่และมีความศักดิ์สิทธิ์สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เห็นได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การกระทำเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่จะหยิบยืมคติความเชื่อหรือค่านิยมเดิมของคนไทยมาใช้ให้ได้ประโยชน์กับสัญลักษณ์ใหม่ในทางการเมือง เพราะการใช้พิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างความสำคัญให้กับรัฐธรรมนูญนั้น ก็เพื่อนั้นให้เทิดทูนความสำคัญ

ของแหล่งที่มาแห่งอำนาจคือ "รัฐธรรมนูญ" และการอ้างรัฐธรรมนูญก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงความชอบธรรมของการได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองของรัฐบาลในระบบกบใหม่ นั่นเอง สำหรับความสำคัญของพิธีกรรมนั้น หลวงวิจิตรวาทการ (2495 : 63-65) ได้อธิบายว่า

"พิธีการเป็นเรื่องที่มีอำนาจมาก สำหรับสร้างความยิ่งใหญ่ มนุษย์ได้ใช้พิธีการสร้างความยิ่งใหญ่มาตั้งแต่โบราณสมัย และสร้างได้สำเร็จตลอดมา แม้จะสร้างจากรากฐานที่เป็นเท็จหรือหลอกลวงก็สร้างได้สำเร็จ ด้วยเหตุนี้พิธีการจึงเป็นของที่หึงเสียไม่ได้...ผู้ยิ่งใหญ่เช่นพระมหากษัตริย์ หรือประมุขแห่งรัฐ หรือคนใหญ่คนโตทั้งหลายทำอะไรต้องมีพิธีรีตอง มีความเป็นอยู่ผิดจากคนธรรมดา... นั่นเป็นกุศโลบายสร้างหรือรักษาไว้ซึ่งความยิ่งใหญ่"

รัฐพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) อาจพิจารณาได้ว่า มีนัยสำคัญของการพยายามสถาปนารัฐธรรมนูญให้มีความสำคัญเท่ากับพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของอำนาจในระบอบเดิม พิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันรัฐธรรมนูญนั้นอาจเทียบได้กับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากการใช้ถ้อยคำต่าง ๆ กับรัฐธรรมนูญ เสมือนว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพบูชา เช่น การใช้คำว่า อัญเชิญ ประดิษฐาน สักการะ นอกจากนี้ยังต้องใช้เจ้าพนักงานพิเศษที่เรียกว่า "เจ้าพนักงานภาษามาลา" มาอัญเชิญรัฐธรรมนูญทุกครั้ง การเก็บรักษารัฐธรรมนูญนั้นได้มีการเก็บรักษาไว้ในห้องใส่กุญแจทองที่กระทรวงการคลัง การประดิษฐานรัฐธรรมนูญนั้นจะประกอบด้วย เครื่องมงคลทุกครั้งไป มีพิธีทรงเจิม และเจริญน้ำพระพุทธรูปแต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวรอีกด้วย" (ดู กจช., (2) สร. 0201.66.1/8 เชิญรัฐธรรมนูญออกตั้งให้ประชาชนชมและตั้งในที่ต่าง ๆ 7 ธ.ค. 2476 - 3 ส.ค. 2488") ที่สำคัญและเห็นได้ชัดในเชิงสัญลักษณ์รูปธรรม คือ การจารึกรัฐธรรมนูญไว้ในสมุดไทยและประดิษฐานไว้บนพานแว่นฟ้า ซึ่งถือเป็นของสูงสำหรับใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงความศักดิ์สิทธิ์

สำหรับสถานที่ประกอบพิธีได้ใช้พระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นที่ประกอบพิธีรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งทางราชการได้ให้สำนักพระราชวังเป็นผู้จัด นอกจากนี้ยังได้ใช้สนามหลวงทุ่งพระเมรุเป็นที่ประกอบพิธีรัฐธรรมนูญฉบับจำลองของสมาคมคณะรัฐธรรมนูญ จังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดงานพิธีดังกล่าวคือ สมาคมคณะรัฐธรรมนูญและสโมสรคณะราษฎร การให้ความสำคัญอย่างสูงเกี่ยวกับพิธีเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญ จะเห็น

ได้จากการกำหนดให้วันที่ 9, 10, 11 ธันวาคม เป็นวันหยุดราชการ และถือเป็นงานรัฐพิธี (ต่อมาในปี 2487 กำหนดให้มีงานรัฐพิธีเพียงวันเดียวในวันที่ 10 ธันวาคม) (กจช., (2) สร.0201.97.4/2 เรื่อง "จุดประทีปโคมไฟในงานฉลองรัฐธรรมนูญและหยุดราชการในงานฉลองรัฐธรรมนูญ" 23 พ.พ. 2476-8 ต.ค. 2485)

ระหว่างงานรัฐพิธีเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญ ได้มีคำสั่งของทางราชการให้มีการตกแต่งธงทิวและตามประทีปตามบ้านเรือนและสถานที่ราชการ โดยพร้อมเพรียงกันในทุกจังหวัด (การกระทำดังกล่าวอาจเปรียบเทียบกับให้เห็นประเด็นสำคัญดัง เช่นการเฉลิมฉลองในงานเฉลิมพระชนมพรรษาของพระเจ้าอยู่หัว ดังที่ปรากฏทุกวันนี้) พร้อมกันนั้นเองก็มีความพยายามทำให้เกิดความเชื่อว่า พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ดังเช่นสุนทรพจน์กระจายเสียง ของ ม.จ.วราณโฆษากร วรวรรณ เรื่อง "พระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ" ได้ชี้ให้เห็นถึงฐานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบใหม่ว่า "ประมุขแห่งชาติ ก็คือ หัวหน้าครอบครัวแห่งชาติ ซึ่งไทยเราเคยเรียกว่าพ่อเมือง และพ่อเมืองนั้นเองคือพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ (กจช., สบ.9.2.3/2 "เอก วิสกุล")

อันที่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมในเชิงรูปธรรมต่าง ๆ ก็ยังมีอีก เช่น ในปี พ.ศ. 2476 ทางรัฐบาลได้จัดให้มีการแข่งขันมวยชิงถ้วยรัฐธรรมนูญ สร้างเหรียญที่ระลึก (ดูรูปในภาคผนวก) ออกลอตเตอรี่รัฐธรรมนูญแห่งสยามตลอดจน การออกหนังสือพิมพ์ "เฉลิมรัฐธรรมนูญ" เพื่อเผยแพร่รัฐธรรมนูญอีกด้วย ปี พ.ศ. 2484 ได้มีการจัดทำเครื่องหมายสำหรับคณะกรรมการจัดงาน มีลักษณะเป็นตุ้มกลม ขลเสีธงชาติพื้นสีทอง มีพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกำลังทรงกระทำยุทธหัตถี มีอักษรจารึกว่า "ฉลองรัฐธรรมนูญ 2484" (กจช., สร.0201/97.4/3) เรื่อง "กรรมาธิการฯ เสนอรายงานโครงการจัดการมหกรรมงานฉลองรัฐธรรมนูญ" 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476-9 กันยายน พ.ศ. 2496) นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีการแสดงศิลปากรต่าง ๆ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าแห่งอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม เช่น การประกวดปาฐกถา สุนทรพจน์ บทเพลง กวี และริ้วขบวนต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่รัฐธรรมนูญ โดยมีความมุ่งหมายในทางชักจูงใจและปลุกความเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญ

การประกวดต่าง ๆ ในงานพิธีฉลองรัฐธรรมนูญกันสะท้อนให้เห็นถึงสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม ตัวอย่างเช่น งานในปี พ.ศ. 2480 อาจสรุปได้ดังนี้

1. การประกวดละคร ที่เน้นเรื่องชักจูงให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญ
2. การประกวดบทเพลงและกวี ซึ่งร้อยกรองไปในทางชักจูงใจให้เกิดความเลื่อมใส และหอมเสียสละเพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ
3. ประกวดปาฐกถา และสุนทรพจน์ เพื่อเผยแพร่และปลูกความเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญ
4. ประกวดประณีต ศิลปกรรม ได้แก่
 - ก. ภาพเขียนกับภาพปั้น ต้องให้เป็นภาพที่แสดงลักษณะหรือให้ความหมายแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะจูงใจให้เกิดความเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญยิ่งขึ้น
 - ข. ศิลปการพิมพ์ ต้องพิมพ์ข้อความภักดีต่อรัฐธรรมนูญมาประกวดกัน

สำหรับในต่างจังหวัดได้จัดให้มีการส่งเพลงพื้นเมืองเข้ามาประกวดในส่วนกลาง ได้แก่ เพลงเรือ เพลงฉ่อย เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเทพทอง เพลงปรบไก่ เสภาและลิเกว โดยมีเงื่อนไขว่า เนื้อเพลงจะต้องเป็นไปในทางชักจูงให้เกิดความเลื่อมใสต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีประโยชน์ในอันที่จะเผยแพร่รัฐธรรมนูญในภูมิภาคได้เป็นอย่างดี โดยที่ชาวจังหวัดนี้* เมื่อกลับมายังภูมิลำเนาจะได้ขับร้องให้คนในจังหวัดของตนฟัง (กจช., ศบ 0701.23.2/9-10 "แสดงศิลปากรงานฉลองรัฐธรรมนูญ" พ.ศ. 2480)

จากหลักฐานที่ปรากฏ พบว่า จังหวัดต่าง ๆ ในภูมิภาค เช่น ปัตตานี ทรราช ชัยนาท นราธิวาส แพร่ ลพบุรี นครราชสีมา หัตถุมงคล สิงห์บุรี กระบี่ สมุทรปราการ ราชบุรี ศรีสะเกษ พังงา สตูล ลำปาง อุตรธานี ขอนแก่น สงขลา ระนอง นครสวรรค์ เลย ชุมพร ได้มีการเน้นวัตถุประสงค์ของการจัดงาน พิธีฉลองรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2483 ดังนี้

1. ให้เห็นความสำคัญของรัฐธรรมนูญ
2. แสดงความก้าวหน้าของประเทศชาติในระบอบรัฐธรรมนูญ
3. ส่งเสริมการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ

* ได้แก่ จังหวัด ฉะเชิงเทรา สมุทรสงคราม ชัยนาท สุพรรณบุรี ลพบุรี ราชบุรี สมุทรปราการ เพชรบุรี พระนครศรีอยุธยา สมุทรสาคร อ่างทอง นครปฐม ปราจีนบุรี สิงห์บุรี และอุทัยธานี.

4. ให้ประชาชนชาวไทยครีครั้นเร่งรีบและซาบซึ้งในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ (ในประเด็นนี้แม้ว่ามีความสอดคล้องกับค่านิยม และบริบทของสังคมไทยที่รักความสนุกสนาน ดังจะได้กล่าวต่อไป)

ในส่วนของการแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญ ประเด็นสำคัญที่เห็นได้ชัดคือ มีพิธีอันใหญ่โตของรัฐธรรมนูญมาประดิษฐาน "ณ ที่บูชา" นำพวงมาลาสวมรัฐธรรมนูญ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา มีพิธีเวียนเทียนสมโภชน์รัฐธรรมนูญ หลังเสร็จพิธีเปิดให้ประชาชน เข้าสักการะและทำความเคารพรัฐธรรมนูญ นอกจากนั้น ข้าหลวงประจำจังหวัด ยังได้กล่าวคำอวยพร เพื่อเทิดทูนเสด็จรัฐธรรมนูญ และผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้เพื่อ "ปลุกใจประชาชนให้พึงรักษาไว้ซึ่งรัฐธรรมนูญกันเป็นที่เคารพสักการะยิ่งและเป็นมิ่งขวัญของประชาชาติไทยให้สถิตยสถาพรอยู่ชั่วกาลนาน"

นอกจากนี้ยังได้มีการพยายามทำให้รัฐธรรมนูญมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยการจำลองรัฐธรรมนูญและแท่นแห่ไปรอบเมืองในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ชื่นชมสักการะ อีกทั้งเป็นการถ่ายทอดและบอกข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนได้รับรู้เกี่ยวกับระบอบการปกครองใหม่ด้วย กล่าวกันว่า "รัฐธรรมนูญได้รับความสักการะบูชาประหนึ่งว่าเป็นพระพุทธรูปนิมิตการเคยถูกแห่แห่น ทั้งทางบก ทางน้ำ ทางเวหา เคยได้รับความพูนหนุนมเกื้อบ ๆ จะถึงกับถูกประคองมาอาบน้ำ บ้วนข้าวและใส่เปล เหน่กล่อม" (สหายราษฎร์ 22 มกราคม พ.ศ. 2481)

นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีกิจกรรมการเล่นอื่น ๆ อีก เพื่อเป็นการส่งเสริมอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม เช่น การประกวดปาฐกถาเกี่ยวกับการเผยแพร่และส่งเสริมรัฐธรรมนูญ การแข่งขันวอลเลย์บอลชิงโลรัฐธรรมนูญ การแสดงละครปลุกใจให้เสียสละเพื่อชาติ และเรียกร้องดินแดนที่เสียไป ตลอดจนการจัดขบวนแห่เผยแพร่รัฐธรรมนูญและรัฐนิยมต่าง ๆ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการเกี่ยวกับพิธีดังกล่าว ได้แก่ สภาคณะรัฐธรรมนูญประจำจังหวัดต่าง ๆ (สมาคมคณะราษฎรเดิม) ยุวชนทหาร และข้าราชการ (หลักฐานดังกล่าว ดูรายละเอียดใน กจช., มท. 2.2.13/21 "จังหวัดต่าง ๆ รายงานการฉลองรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2483")

กล่าวโดยสรุป งานพิธีฉลองรัฐธรรมนูญมักเป็นการเน้นสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม โดยการที่หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ เช่น กระทรวงกลาโหม กรมไปรษณีย์

โทรเลข จะมีการจำลองรูปรัฐธรรมนูญใส่พานไว้ให้เห็นอย่างเด่นชัดในงาน มีการแสดงภาพและการให้ความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญอย่างกว้างขวาง (ดู กจช., กอ.หวด. 003/50 "รูปเหตุการณ์วันงานฉลองรัฐธรรมนูญ" พ.ศ. 2479-2483) นอกจากนี้ภายในรูปจำลองของรัฐธรรมนูญ ยังมีคำขวัญต่าง ๆ อันเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐธรรมนูญ ตัวอย่างเช่น

ปี พ.ศ. 2481 "รัฐธรรมนูญจงอยู่คู่ฟ้าดินสลาย"

ปี พ.ศ. 2482 "รัฐธรรมนูญจงถาวร"

ปี พ.ศ. 2483 "ป็นีเือกครัฐธรรมนูญไว้บนจอมวงกฏ"

พิธีกรรมที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญหรือความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นกลวิธีที่ทันสมัยทางรัฐศาสตร์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ (ประสาร ทองภักดี 2526 : 17) เปรียบเทียบได้กับการเข้ารับตำแหน่งสำคัญ ๆ ของประเทศ เช่นการเข้ารับตำแหน่งประมุขของประเทศ ถ้าเป็นตำแหน่งพระมหากษัตริย์ก็จะมีพิธีที่ยิ่งใหญ่เรียกว่าพิธีราชาภิเษกหรือตำแหน่งอื่น ๆ ก็จะมีพิธีกล่าวคำปฏิญาณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีเครื่องหมายต่าง ๆ ที่แสดงถึงอำนาจ เช่นเครื่องแต่งกายของทหารและตำรวจ ตลอดจนธงประจำชาติของประเทศต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นที่สัญลักษณ์ประเทศของตน

เมื่อคำนึงว่าทุกสิ่งรวมกันอยู่ได้ด้วยระบบ Myth System ดังนั้น คณะราษฎรและผู้ปกครองใหม่จึงจำเป็นต้องสร้างความเชื่อเกี่ยวกับระบอบใหม่ให้กับผู้ใต้ปกครองได้รับรู้และเกิดความเชื่ออันเป็นการสนับสนุนระบอบใหม่ รัฐธรรมนูญจึงถูกยกให้เป็นสัญลักษณ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์โดยอาศัยพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมแห่งการได้มาซึ่งอำนาจปกครอง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์แห่งอำนาจนั่นเอง

3. สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมในรูปของสิ่งก่อสร้าง

ได้กล่าวมาแล้วว่ารัฐธรรมนูญได้ถูกใช้เป็นที่สัญลักษณ์ของระบอบใหม่ และเป็นตัวแทนสื่อความหมายให้คนทั่วไปได้รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครอง การเน้นให้เห็นความสำคัญของรัฐธรรมนูญ มีในรูปแบบต่าง ๆ กันมากมาย แต่การเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมนั้น ยังคงมีความเป็นนามธรรมที่เข้าใจได้ยากอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ประชาชนทั่วไปที่มีการศึกษาน้อย ที่

อาจเข้าใจอุดมการณ์รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นหลักการปกครองในระบอบใหม่ผิด ๆ เช่น เข้าใจว่า "รัฐธรรมนูญเป็นลูกของพระยาพหลฯ" เป็นต้น ดังนั้น รัฐบาลในระบอบใหม่จึงพยายามที่จะทำให้รัฐธรรมนูญมีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ชัดและเข้าใจได้ง่ายขึ้น

รัฐธรรมนูญที่ปรากฏในลักษณะสัญลักษณ์ ซึ่งรูปธรรมที่เห็นเด่นชัด ได้แก่

ก. การจำลองรัฐธรรมนูญไว้ประจำจังหวัดต่าง ๆ ในภูมิภาค เพื่อให้ประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ได้สักการะ

ข. การสร้างอนุสาวรีย์โดยมีรูปจำลองของรัฐธรรมนูญใส่พานประดิษฐานไว้เป็นสำคัญ เพื่อเป็นสื่อในการถ่ายทอดความหมายของระบอบการปกครองใหม่

ความคิดพื้นฐานของการสร้างอนุสาวรีย์นั้น มีเพื่อไว้ระลึกถึงเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญ เพื่อเก็บสิ่งโน้มนำจิตใจ และเป็นแบบฉบับแก่นุชนรุ่นหลัง ประกอบกับการที่อนุสาวรีย์มักถูกสร้างไว้ตามที่สาธารณะ ซึ่งคนทั่วไปสามารถพบเห็นได้ ทำให้อนุสาวรีย์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของสาธารณชนและผู้คนในสังคม ในฐานะตัวหล่อหลอมกล่อมเกลางานสังคม (socialization) ได้โดยตรง และโดยเหตุที่อนุสาวรีย์เมื่อมีการสร้างขึ้น แล้วมักไม่มีการทำลาย ทำให้บทบาทดังกล่าวของอนุสาวรีย์ดำรงอยู่นานคราบเท่าที่อนุสาวรีย์นั้นยังมีอยู่ จากประโยชน์ดังกล่าว ทำให้มีผู้พยายามนำอนุสาวรีย์มาใช้ในทางการเมือง เพื่อหล่อหลอมคนในสังคม ให้มีความคิดความเชื่อคล้อยตามกับตน อาจจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามที่ แต่สิ่งที่ปรากฏออกมาในอนุสาวรีย์นั้นก็สะท้อนให้รับรู้ รู้สึกรู้สึกได้และเห็นถึงความคิดบางอย่างเช่น การสร้างความชอบธรรม และความมั่นคงให้กับรัฐบาล (พิบูลย์ นิตถกิจโกศล 2527) นั่นคืออนุสาวรีย์มีหน้าที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) ทำหน้าที่ในการสื่อสารทางการเมือง (political communication) คือทำหน้าที่ส่งข้อมูลข่าวสารที่เป็นความคิด ความเชื่อ และทัศนคติทางการเมืองให้ผู้รับสารหรือกลุ่มเป้าหมายคือประชากรกลุ่มต่างๆ ได้รับรู้ถึงความคิดความต้องการในทางการเมืองของผู้ปกครอง

2) ทำหน้าที่ในการอบรมกล่อมเกลางานทางการเมือง (political socialization) กล่าวคือ ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนหรือปลูกฝัง ความคิด ความเชื่อ ให้กับประชาชนโดยอ้อม

อนุสาวรีย์ที่สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญ หรือ การปกครองในระบบใหม่ ได้แก่ อนุสาวรีย์หลักสี่ และอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย

ได้กล่าวมาแล้วว่า อนุสาวรีย์หลักสี่ หรืออนุสาวรีย์ปราบกบฏ เป็นอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ของการปราบกบฏบวรเดชหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็น "สัญลักษณ์ของการปกป้องและพิทักษ์รัฐธรรมนูญ" ภายหลังจากการปราบกบฏบวรเดชสิ้นสุดลงในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 โดยที่ตัวอนุสาวรีย์มีลักษณะเด่น คือ การจำลองรัฐธรรมนูญใส่พานประดิษฐานไว้บนยอดอนุสาวรีย์ซึ่งสามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัด เมื่อพิจารณาในกรอบของ "สัญลักษณ์ทางการเมือง" อาจกล่าวได้ว่า การสร้างอนุสาวรีย์เป็นการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเพื่อสื่อความหมาย หรือส่งข่าว หรือเพื่อปราชญ์กลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเก่าไม่ให้คิดการใด ๆ ที่จะเป็นการทำลายระบอบใหม่และรัฐธรรมนูญอีก

พร้อมกันนั้นก็ได้จัดทำ "เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ" ขึ้นด้วยเพื่อเป็นอนุสรณ์ของเหตุการณ์ครั้งนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นสัญลักษณ์ของการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อความหมายถึงระบอบใหม่และปลูกเร้าจิตใจประชาชนให้เกิดความจงรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ยังได้มีพิธีวางพวงมาลา และบำเพ็ญกุศลตลอดมาทุกปี เพื่อเป็นการระลึกถึงเกียรติคุณความดีงามของทหารและตำรวจที่เสียชีวิตในการปราบกบฏครั้งนั้น (กจช., สร.0201.97.5/3 "วันที่ระลึกทหารและตำรวจอนุสาวรีย์หลักสี่" 8 ต.ค. 2480-12 ต.ค. 2486)

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรก คือ พ.ศ. 2481-2484 พบว่าได้เป็นยุคที่มีการนำอนุสาวรีย์มาใช้เพื่อผลทางการเมืองอย่างชัดเจน ที่สำคัญคืออนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถือได้ว่าเป็นอนุสาวรีย์แห่งแรกที่เกิดขึ้นจากความต้องการของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยตรง อนุสาวรีย์ถูกสร้างขึ้นเพื่อการสร้างภาพพจน์ทางการเมืองของตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐบาลว่ายังคงเป็นประชาธิปไตย (ดูพิบูลย์ หัตถกิจโกศล 2527) อนุสาวรีย์ได้วางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 (วันเปลี่ยนแปลงการปกครอง) โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้ประกอบพิธีเอง (ดูรูปในภาคผนวก) และในปีถัดมาได้มีพิธีเปิดเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเป็นเครื่องหมายที่ยืนยันถึงความสำคัญ

ของวันเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นหลักการพื้นฐานที่กลุ่มผู้นำคณะราษฎรได้เห็นพ้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มผู้ก่อตั้งคณะราษฎรที่ปารีส (ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ 2532 : 47)

ลักษณะสำคัญของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย อยู่ที่การใช้สัญลักษณ์ทั้งหมดโดยมีพานรัฐธรรมนูญเป็นสิ่งที่เด่นที่สุดในฐานะอติปไตยสูงสุด ที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนและเป็นสัญลักษณ์ที่เข้าใจง่าย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความพยายามในการปลูกฝังอุดมการณ์รัฐธรรมนูญในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร นอกจากนี้ยังมีรูปพระขรรค์ทั้ง 6 ซึ่งตั้งประดับโดยรอบป้อมกลาง ที่ตั้งพานรัฐธรรมนูญ อันหมายถึงหลัก 6 ประการ ซึ่งเป็นนโยบายของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

สัญลักษณ์อื่น ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของอนุสาวรีย์มีดังนี้

- 1) ปีกทั้ง 4 ด้านของอนุสาวรีย์วัดสูงจากแท่นพื้น 24 เมตร มีรัศมียาว 24 เมตร วัดจากจุดศูนย์กลางของป้อมที่ตั้งพานรัฐธรรมนูญไปถึงขอบสุดของแท่นพื้น ส่วนสูงและยาวของส่วนประกอบดังกล่าวนี้หมายถึง วันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 - 2) ปืนใหญ่ที่ฝังรอบอนุสาวรีย์มี 75 กระบอก หมายถึง พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นปีที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 - 3) ภาพคนซึ่งคิดตั้งแสดงประกอบบริเวณโดยรอบของส่วนล่างปีกทั้ง 4 หมายถึง ประวัติการของคณะราษฎร ตอนที่ดำเนินการนัดหมายและแยกย้ายกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ณ วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475
 - 4) พานรัฐธรรมนูญซึ่งตั้งอยู่กึ่งป้อมกลางของอนุสาวรีย์ มีส่วนสูง 3 เมตร หมายถึง เดือนที่ 3 คือเดือนเปลี่ยนแปลงการปกครอง
- (ดูรายละเอียด รายงานการสร้างอนุสาวรีย์ "ประชาธิปไตย" ในกรมโฆษณาการ พ.ศ. 2483)

อย่างไรก็ตามการสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยโดยมีการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อแทนความหมายของประชาธิปไตยและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ถูกวิจารณ์ในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในด้านความงามทางศิลปะและการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ (ดู แสงอรุณ รัตกลีกร 2525 : 66-75) โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุสาวรีย์แห่งนี้ (เป็นการเลียนแบบ

การสร้างอนุสาวรีย์ในฝรั่งเศส) ไม่ได้รับความสนใจเลยจากประชาชนชาวไทยตั้งแต่สร้างเสร็จทั้งนี้เพราะประชาชนไม่เข้าใจหรือเห็นด้วยกับเหตุผลในการสร้างของรัฐบาล

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการสร้างอนุสาวรีย์นี้จะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงศิลปะและสถาปัตยกรรมดังกล่าว แต่ผู้วิจัยเชื่อว่า จุดมุ่งหมายของการสร้างอนุสาวรีย์ที่แท้จริงก็เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมาย และสร้างความเชื่อเกี่ยวกับระบอบการปกครองใหม่ให้เป็นที่ยอมรับแก่คนทั่วไป จึงได้ละเลยความงดงามทางศิลปะโดยหันมาเน้นสัญลักษณ์ต่าง ๆ ให้เด่นชัดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นรัฐธรรมนูญให้สามารถมองเห็นได้ชัดเจนดังปรากฏในรายงานการสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่งได้มีการกล่าวเน้นถึง "การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญ และเน้นที่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน การเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็นไปตามมติมหาชน โดยความสนับสนุนและความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนชาติไทยทั้งชาติ" นอกจากนี้ยังได้มีจุดมุ่งหมาย "ในอันที่จะพิทักษ์และเหอคทุนรัฐธรรมนูญให้คงสถิตเป็นหลักชัย ในการปกครองของประเทศชาติโดยจรรยติกาล" และถือว่า "วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันที่ให้กำเนิดวันชาติ เป็นวันที่ฟื้นฟูและสถาปนาชีวิตจิตใจใหม่ในการสร้างชาติ" ซึ่งหมายถึงการเน้นการปกครองในระบอบใหม่ที่เรียกว่า ประชาธิปไตย

จอมพล ป. พิบูลสงครามเองได้กล่าวเน้นว่า การสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย นั้น ก็ "เพื่อเชิดชูคุณค่าของประชาธิปไตย และเพื่อมีเครื่องเตือนใจให้พยายามคงรักษา ระบอบนี้ให้สถิตย์สถาพรอยู่ตลอดกาล คณะรัฐบาลจึงลงมติให้สร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย" และในสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม บรรยายทางวิทยุกระจายเสียง แต่ประชาชนชาวไทยในอภิรักษ์ศิษย์แห่งประเทศไทย เฉลิมฉลองวันชาติ 24 มิถุนายน 2483 ได้ย่ำให้เห็นถึงความสำคัญของ "ประชาธิปไตย" หรือระบอบใหม่ว่า

"วันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันที่เรา* หวังหลายได้เปลี่ยนระบอบการปกครอง จากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตย ประชาชนได้รับเสรีภาพและสภาพอันเป็นที่ปรารถนาพึงใจของมวลมนุษยย์ วันที่ 24 มิถุนายน จึงได้รับความยก

* เราในสุนทรพจน์นี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวได้ว่าไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่ตัวท่านเอง หรือคณะรัฐบาล สภาผู้แทนราษฎร ข้าราชการเท่านั้น แต่รวมถึงชาวไทยทั้งชาติ.

ย่องสูงสุดโดยถือเกินวันชาติ...อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยอันเป็นเครื่องหมายแห่ง
ระบอบการปกครอง ที่ถือราชกรเป็นใหญ่หรือที่นิยมเป็นหลักทั่วไป ว่าเป็นการ
ปกครองของราษฎรโดยราษฎรและเพื่อราษฎร การที่รัฐบาลลงทุนสร้างอนุสาวรีย์
 นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นความมั่นใจของคณะราษฎรนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวข้าพเจ้า
 เองว่าจะพยายามจนสุดความสามารถที่จะรักษาไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย
 อย่างถาวร เพราะเราได้พิจารณาเห็นแล้วว่า การปกครองระบอบนี้เป็นการ
 ปกครองที่ดีที่สุด ที่กล่าวว่ามีคัมภีร์หมายจะคำทวนหรือประนามระบอบการปกครอง
 อยู่อื่น (กจช., ศธ.0701.23.1/7 "งานฉลองวันชาติ พ.ศ. 2483")"

นอกจากตัวอนุสาวรีย์แล้ว รูปแบบ วันเปิดและสถานที่ตั้งของอนุสาวรีย์ก็มีความ
 หมายทางการเมืองด้วย โดยเป็นการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
 อันเป็นสัญลักษณ์ของระบอบการปกครองใหม่ กล่าวคือ รูปแบบและวันเปิดได้เน้นถึงวัน
 เปลี่ยนแปลงการปกครองที่ถูกกละเลยและไม่ให้ความสำคัญ แต่กลับไปให้ความสำคัญแก่วันที่
 10 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันพระราชทานรัฐธรรมนูญแทน

สำหรับสถานที่ตั้งของอนุสาวรีย์นี้ก็มีความสำคัญ และมีนัยสำคัญทางการเมือง
 กล่าวคือ การจัดวางอนุสาวรีย์ให้อยู่ในแนวราบ ที่ทุกคนสามารถมองเห็นได้ในแนวราบ
 เสมอกัน ไม่ต้องแหงนขึ้นดู ดังเช่นอนุสาวรีย์ของบุคคลสำคัญ หรือพระมหากษัตริย์ (ดู
 พิบูลย์ หัตถกิจโกศล 2527) อันมีความหมายถึง ความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ไม่มี
 การแบ่งชั้นวรรณะ ระหว่างผู้ปกครอง (รัฐธรรมนูญ) และผู้ใ้ปกครอง อันเป็นหลักการ
 ของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องกับหลัก 6 ประการของคณะราษฎร โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง "หลักสิทธิเสมอภาค"

นอกจากนั้น การที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยตั้งอยู่บนถนนสายสำคัญคือ ถนนราช-
 ดำเนิน ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า สร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์
 ก็อาจตีความได้ว่า เป็นการพยายามเชิดชูสัญลักษณ์ใหม่ คือ ประชาธิปไตย (รัฐธรรมนูญ
 นิยม) ขึ้นมา เพื่อลดบทบาทหรือความสำคัญของสิ่งที่เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของระบอบเดิม
 อย่างไรก็ตามในคำกล่าวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการเปิดอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 ได้ชี้แจงถึงสถานที่ตั้งของอนุสาวรีย์ในอีกความหมายหนึ่งว่า

"อนุสาวรีย์นี้จะเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญก้าวหน้าทั้งมวล เป็นต้นว่า ถนนสายต่าง ๆ ที่จะออกจากกรุงเทพฯ ไปยังหัวเมืองก็จะนับต้นทางจากอนุสาวรีย์นี้ ถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นแนวของอนุสาวรีย์ ก็กำลังสร้างอาคารให้สว่างามเป็นที่เชิดชูเกียรติของประเทศ และเป็นการสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราช ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัย จะทำให้ถนนนี้เป็นที่เชิดชูยิ่ง"

หากเจตนารมณ์ดังกล่าวเป็น ของจอมพล ป. พิบูลสงครามจริงก็อาจชี้ให้เห็นว่าการกระทำดังกล่าวนี้ได้มีการนำเอาสัญลักษณ์ของระบอบเดิม อันเป็นที่เคารพสักการะในจิตใจของชาวไทยทั้งหมดมาช่วยเสริมสัญลักษณ์ใหม่ คือ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ให้มีความผสมกลมกลืนอย่างแยบยล ซึ่งทำให้เกิดภาพพจน์ที่ดีแก่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าไม่ได้ต่อต้านเจ้านาย แม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะมีลักษณะของการใช้สัญลักษณ์ที่ต่อต้านระบอบเก่าอยู่ในที่ หรือที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายแอบแฝง

นอกจากนี้แล้วยังมีสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ที่สำคัญคือ ถนนประชาธิปไตย ที่ตัดมาบรรจบกับอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และสะพานเฉลิมวันชาติ พ.ศ. 2483 ที่ข้ามคลองบางลำภู อันมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่จะสื่อความหมายในการสร้างภาพพจน์ให้กับรัฐบาลใหม่ว่ามีความเป็นประชาธิปไตย อีกทั้งเป็นการปลูกฝังความเชื่อให้คนทั่วไปเกิดภาพในใจ (image) ที่ดีต่อระบบการปกครองใหม่ ว่ามีความเป็นประชาธิปไตย เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชาวไทย

ค. วัดพระศรีมหาธาตุวรวิหาร บางเขน ถือว่าเป็นสิ่งก่อสร้างถาวรที่แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของระบอบประชาธิปไตย (อุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม)

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้มีจิตศรัทธาสร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญ (ประยูร ภมรมนตรี, พลโท 2518 : 513) เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้กำหนดให้มีพิธีเปิดวัดเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2485 (ดูภาคผนวก) และพระราชพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2484 อันเป็นวันสำคัญของชาติ คือวันชาติ และตรงกับวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วัดนี้แต่เดิมเรียกว่า "วัดประชาธิปไตย" โดยการสร้างวัดประชาธิปไตยนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อ

- 1) เป็นวัดตัวอย่างที่สมบูรณ์ในวิธีการสร้างวัด
- 2) เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชน ชาวต่างชาติ
- 3) สามารถรวมนิกาหสงฆ์ 2 นิกาย เข้าไว้ด้วยกัน เป็นตัวอย่างแก่วัดอื่น

เหตุผลสำคัญที่แต่เดิมดำริเรียกวัดนี้ว่า วัดประชาธิปไตย เนืองมาจากมุ่งจะให้วัดนี้

- 1) เป็นอนุสรณ์ที่ให้ความหมายหรือเป็นตัวแทน (สัญลักษณ์) ของการเปลี่ยนแปลง การปกครอง ดังที่ให้สร้างขึ้นที่ตำบลหลักสี่ ใกล้กับอนุสาวรีย์ปราบกบฏ อันเป็นสัญลักษณ์ของ การปกป้องพิทักษ์รัฐธรรมนูญและระบอบการปกครองใหม่ที่เรียกว่า "ประชาธิปไตย"
- 2) เป็นการสร้างวัดที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมบริจาคโดยเสมอหน้ากัน อันเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง ในหลัก 6 ประการของ คณะราษฎร

ส่วนชื่อวัดนั้นต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลง ดังสำเนารายงานประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 33/2483 วันพุธที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2483 โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เรียกวัดประชาธิปไตยว่า "วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ" (วัดพระศรีมหาธาตุ) และพร้อมกันนั้นให้เรียกอนุสาวรีย์ปราบกบฏว่า "อนุสาวรีย์หลักสี่" (กจช., (2) สร. 0201.97.5/3 "วันที่ระลึกทหารและตำรวจ อนุสาวรีย์หลักสี่" 8 ต.ค. 2480-12 ต.ค. 2486)

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมืองได้ถูกนำมาใช้ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างเด่นชัด เป็นการนำเอาสัญลักษณ์เดิมคือ วัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมและบริบทของสังคมไทย มาช่วยเสริมสัญลักษณ์ของระบอบการปกครองใหม่ให้มีความสอดคล้องกันกว้างขวาง แยกย่อย อันจะนำไปสู่ความยินยอมพร้อมใจของประชาชนที่จะไม่ปฏิเสธอุดมการณ์ใหม่ที่จะแทรกซึมเข้ามาในวิถีชีวิตประจำวันในทางศาสนา และนับว่าเป็นการสื่อความหมายและความคิดความเชื่อโดยอ้อมจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน ดังจะเห็นได้จากประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง "เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ" (กจช., สธ.0701.46/2 "สร้างวัดประชาธิปไตย" (วัดพระศรีมหาธาตุ) พ.ศ. 2483-2496) ว่า

"พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประเสริฐสุด อันมวลประชาราษฎรชาวไทยและชาติอื่นอีกหลายประเทศยึดถืออยู่ เป็นศาสนาที่ทันสมัยอยู่เสมอ และยิ่งประเทศ

ไทยเป็นประเทศประชาธิปไตย* ด้วยแล้ว พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่เหมาะสมยิ่งด้วยประการทั้งปวงเพราะพระพุทธศาสนาเป็นหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็เมื่อประเทศไทยอันเป็นแหล่งสำคัญของพระพุทธศาสนา ได้เปลี่ยนระบอบการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเยี่ยงการะประเทศทั้งหลาย อีกทั้งอาณาภาพแห่งพระศรีรัตนตรัยได้ปกปักรักษา และบำรุงประเทศชาติ และประชาชนชาวไทยด้วยดีตลอดมาเช่นนี้แล้ว จึงเป็นการสมควรจะได้กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เป็นเครื่องเชิดชู พระพุทธศาสนายิ่งขึ้น คณะรัฐบาลจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งที่ใกล้อนุสาวรีย์หลักสี่ และจะให้ชื่อวัดนี้ว่า วัดพระศรีมหาธาตุ (ขีดเส้นใต้ เน้นโดยผู้วิจัย)"

นอกจากนี้รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้ขอความร่วมมือจาก คณะสงฆ์เพื่อช่วยอบรมสั่งสอนประชาชนอีกด้วย โดยได้มีการกำหนด "แนวสอนและอบรมศีลธรรม แก่ประชาชนในหน้าที่พระสงฆ์" อันเป็นหลักธรรมในการสั่งสอนและอบรมประชาชนทั่วไป ประเด็นสำคัญประการหนึ่ง คือ การอบรมหน้าที่ของพลเมืองเกี่ยวกับ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ ได้มีการส่งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิไปจาริกเทศนาสอนประชาชน ตามนโยบายของรัฐบาล และการเทศน์ต้องเป็นไปตามหลักการที่รัฐบาลวางไว้ (กจช., สร. 0201.10/115 "ขอความร่วมมือของคณะสงฆ์ในการสั่งสอนอบรมประชาชน พ.ศ. 2482-2494" และ สร.0201.10/138 "การตรวจธรรมเทศนาที่แสดงทางวิทยุกระจายเสียง พ.ศ. 2485") นับได้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำศาสนามาเป็นเครื่องมือในทางการเมืองโดยตรงอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก ในยุคประชาธิปไตยเพื่อส่งเสริมอุดมการณ์และความเชื่อที่จะสนับสนุนให้รัฐบาลมีความมั่นคง

* การเน้นให้เห็นความสำคัญว่าพระพุทธศาสนาเป็นหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น จะเห็นได้จากการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยด้วย ดังที่ได้มีการตรา "พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2485" ขึ้นและกำหนดให้สมเด็จพระสังฆราช สภามหาเถร สังฆมนตรี และคณะวินัยธร ทำหน้าที่ในด้านพุทธจักร คล้ายกับองค์พระประมุขสภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี และศาลยุติธรรม ในด้านอาณาจักร ตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ.

นอกจากความสำคัญของวัดพระศรีมหาธาตุ ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของระบอบการปกครองใหม่แล้วยังถือว่ามีความสำคัญต่อคณะผู้ก่อการการเปลี่ยนแปลงอีกด้วย กล่าวคือตามคำริชของพระยาพลพลพยุหเสนา (โดยการเสนอความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ) นั้นในต่างประเทศ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี และเยอรมัน มีการสร้างที่พึงศบุคคลสำคัญที่หาประโยชน์ให้กับชาติ จึงเห็นสมควรที่จะให้สร้างที่บรรจุอัฐิของผู้ก่อการการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่หาคุณประโยชน์ให้กับประเทศชาติขึ้นภายในเจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ (กจช., ศธ.0701.46/1 "สร้างวัดพระศรีมหาธาตุหลักสี่" 2483-2490) อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้ พลโทประยูร ภมรมนตรี (2518 : 514) ได้แย้งว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่เห็นด้วยในการนำอัฐิของผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาบรรจุไว้ในองค์พระเจดีย์ แต่ พล.อ. สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ชี้แจงว่า "วัดนี้ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ให้มีรัฐธรรมนูญขึ้น" จึงมีเหตุผลสมควรที่จะสนองให้บรรจุอัฐิของผู้ก่อการฯ ไว้ได้ และหลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงครามถึงแก่อสัญกรรมก็ให้นำอัฐิมารอบรรจุยังวัดนี้

นอกจากความมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้น การสร้างวัดพระศรีมหาธาตุยังมุ่งเน้นที่จะให้ถือว่าเป็นวัดที่เกิดจากความร่วมแรงร่วมใจของประชาชนในการสร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ของระบอบประชาธิปไตยที่เป็นระบอบการปกครองใหม่ด้วย อาจกล่าวได้ว่านี่เป็นการมุ่งที่จะให้เห็นความสำคัญของมติมหาชนต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม ดังจะเห็นได้จากประกาศเรื่อง "การบริจาคทรัพย์ร่วมกุศลในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ" ว่า

"ในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุนี้ โดยที่เห็นว่า เป็นวัดประชาธิปไตยจึงควรที่จะให้เป็นงานของชาติ และของประชาชน เป็นการกุศลซึ่งรัฐบาลและประชาชนควรจะได้ร่วมมือกันทำ เพื่อให้บรรลุผลเป็นประโยชน์สู่ทั่วประเทศ รัฐบาลจึงได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมด้วย ในการกุศลจักเป็นโดยการบริจาคทรัพย์ หรือร่วมมือในประการใดประการหนึ่งก็ได้"

สถานที่ตั้งของวัด ก็มีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์เช่นกัน คืออยู่ใกล้กับอนุสาวรีย์ปราบกบฏ อันแสดงความหมายให้เห็นถึงการพิทักษ์รักษาระบอบการปกครองใหม่ด้วยการใช้วัดเป็นสัญลักษณ์ ถ่ายทอดความคิดความเชื่อ และปลุกเร้าสำนึกประชาชนที่เป็นศาสนิกชนให้รำลึกถึงระบอบการปกครองใหม่ ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นิยมที่จะเรียกว่า "ประชาธิปไตย" มากกว่าการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ

ในด้านรูปธรรมรูปแบบและขนาดของวัดมีความใหญ่โต ใล่อ่างงดงาม ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญตามแบบอย่างวัดหลวงที่สร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ในอดีต ซึ่งเป็นการสร้างอนุโลมตามอย่างวัดเบญจมบพิตร "ราคาไม่น้อยกว่าสองแสนบาท (ราคาจริงประมาณสี่แสนบาท) เพราะใหญ่มากโตเท่า ๆ วัดเบญจมบพิตรหรือจะยิ่งกว่า" (กจช., ศธ.0701.46/1 "สร้างวัดพระศรีมหาธาตุหลักสี่" พ.ศ. 2483-2490) ดังนั้นการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุจึงอาจมีนัยสำคัญของการแข่งขันกันในเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือ วัดหลวงในอดีตมักสร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อเป็นวัดประจำพระองค์ อันหมายถึงการแก่คุณภาพการมีและอำนาจ แต่การสร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้น จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เน้นให้เห็นว่าเป็นวัดที่สร้างโดยความร่วมมือร่วมใจของมหาชนในระบอบประชาธิปไตยโดยยึดหลักความเสมอภาค อันเป็นเจตนารมณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองและถือเป็นวัดประจำของคณะราษฎร ในสมัยแรกครั้นที่จะให้ "พระพุทธสิหิงค์" ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญขององค์ที่ 3 ของไทย* ไปเป็นพระประธานของวัดพระศรีมหาธาตุ ให้สมกับความสำเร็จในทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย และได้นำพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาบรรจุไว้ในพระเจดีย์ พร้อมด้วยก้อนดินจากสังเวชนียสถานและนำกิ่งโพธิ์จากต้นพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกไว้ในบริเวณวัดอีกด้วย นับว่าเป็นการสร้าง ความศักดิ์สิทธิ์และความเลื่อมใสยิ่งขึ้นให้กับวัดแห่งนี้ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง

ดังนั้น การสร้างวัดพระศรีมหาธาตุจึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า เป็นการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่งที่ได้นำเอาศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อสื่อความเชื่อเกี่ยวกับระบอบการปกครองใหม่ โดยใช้นิสัญลักษณ์ที่มีอยู่เดิมคือ ศาสนา มาเสริมสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ให้มีความสำคัญเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันก็มีนัยของการลดบทบาทหรือแข่งขันกับสัญลักษณ์เดิม ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วย ในเรื่องนี้มีข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สั่งงานเกี่ยวกับวันปิยมหาราช (จากสมุดสั่งงาน "บันทึก คำสั่งทางวัฒนธรรมและสังคม" ใน อ. พิบูลสงคราม เล่ม 3 2519 : 262) ไว้ตอนหนึ่งว่า "บอกวิทยุไทยว่า เช้านี้ให้เชิญชนราษฎรไปวางพวงดอกไม้สักการะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ๗ พระบรมรูปทรงม้า ไม่ควรพูดว่าพระพุทธเจ้าหลวงเพราะจะใหญ่กว่าพระพุทธเจ้าไป" (23 ตุลาคม พ.ศ. 2486)

* องค์แรกคือ พระแก้วมรกต องค์ที่ 2 คือ พระพุทธชินราช.

ซึ่งจากความคิดดังกล่าวข้างต้นของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ถ้าจะพิจารณาว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้เทิดทูนและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาได้แต่ถ้าพิจารณาในกรอบของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองแล้ว น่าจะมีเป้าหมายอื่น ซึ่งเป็นไปในทาง "ต่อต้านเจ้านาย" แอบแฝงอยู่ก็ได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะ "วันปิยมหาราช" ได้กลายเป็นคติความเชื่อ (myth) และพิธีกรรม (rite) ที่ได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมาตลอด เพื่อรำลึกถึงพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติอย่างใหญ่หลวงไปแล้ว

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองโดยอาศัยศาสนาของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น มีลักษณะของการต่อต้านผู้มีอำนาจในระบอบเก่าด้วย โดยการพยายามลดบทบาทสถาบันหลักของระบอบเดิม และเสริมสร้างความมั่นคงให้กับความเชื่อในระบอบใหม่ ซึ่งความคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ ความคิดเห็นในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และคณะที่กล่าวถึงความไม่พอใจต่อความเหลื่อมล้ำต่ำสูงของสังคมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ดู อ.พิบูลสงคราม เล่ม 1 2518 : 67-97)

ง. สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมในรูปแบบ "แสดมภ์" หรือ "ตราไปรษณียากร"

แสดมภ์ หรือ ตราไปรษณียากร นั้น อาจพิจารณาได้ว่า ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งหรือพาหนะ ที่สามารถนำข้อมูลข่าวสารที่ปรากฏเป็นภาพเชิงรูปธรรมเผยแพร่ไปยังสถานที่และบุคคลต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งจะเป็นตัวแทนหรือให้ความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางการเมืองหรือเรื่องราวต่าง ๆ ได้ทางหนึ่ง โดยเฉพาะแสดมภ์นั้นได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นที่ระลึกถึงเหตุการณ์ครั้งสำคัญของประเทศ

จากการศึกษาของสมบัติ จันทรวงศ์ (2526 : 26-31) ได้ชี้ให้เห็นว่าแสดมภ์ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่เชิดชู หรือสนับสนุนนโยบายหรือการกระทำเฉพาะกิจเฉพาะเรื่องของรัฐบาลในขณะนั้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การออกแสดมภ์ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นระบอบใหม่คือ "รัฐธรรมนูญนิยม" หรือ "ประชาธิปไตย" และเหตุการณ์ที่แสดงถึงการพิทักษ์รัฐธรรมนูญและระบอบใหม่ (ดูภาพในภาคผนวก)

แสตมป์ หรือ ตราไปรษณียากร ชุดแรก หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เรียกกันโดยทั่วไปว่า "ชุด 24 มิถุนายน" ออกจำหน่ายครั้งแรก เมื่อ 24 มิถุนายน 2482 ซึ่งกำหนดเป็นวันชาติครั้งแรก วัตถุประสงค์ของการออกแสตมป์ชุดนี้ เพื่อเป็นที่ระลึกฉลองรัฐธรรมนูญและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ ภาพพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งได้ใช้เป็น ตicker รัฐสภา นับแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ภาพนี้อยู่ในกรอบรูปวงรี โดยมีคำว่า "24 มิถุนายน" อยู่ข้างล่างภาพในกรอบมุมบนทั้งสองข้างมีรูปคบเพลิง ซึ่งคงจะ หมายถึงคบเพลิงแห่งเสรีภาพ

ตราไปรษณียากร ชุดพระราชวังจักรี ออกจำหน่ายในเดือนพฤษภาคม 2483 เป็น ชุดแรกที่ชื่อประเทศบนตราไปรษณียากร เปลี่ยนจาก "สยาม" เป็น "ไทย" ตามรัฐธรรมนูญฉบับที่ 1 อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายชาตินิยมซึ่งเป็นนโยบายเฉพาะของรัฐบาล ในขณะนั้น แต่ก็อาจเป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ต่อระบอบเก่าด้วย เพื่อไม่ให้คนผูกพันกับ ชื่อ "สยาม" ในระบอบ "สมบูรณาญาสิทธิราชย์" อย่างไรก็ตาม สมบัติ จันทรวงศ์ ก็ตั้งข้อสังเกตว่า ตราไปรษณียากรชุดนี้ไม่ได้มุ่งจะให้ความต่อเนื่องในแง่ของการสร้างความ รู้สึกผูกพันทางสัญลักษณ์กับระบอบการปกครองใหม่ เพราะเป็นการหวนกลับไปใช้สัญลักษณ์ของการปกครองในระบอบเดิมอีก คือ "พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และครุฑ"

ตราไปรษณียากรที่ออกในปี 2485 รูปหนึ่ง ซึ่งเป็นภาพหญิงสาวนากาลังไดนา นับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่วิถีชีวิตของสามัญชน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ถูกให้เกียรตินำมาเป็นภาพในตราไปรษณียากร อาจถือได้ว่าเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2475

สัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบรัฐธรรมนูญนิยมหรือประชาธิปไตย ปรากฏชัดอีกครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2485-2486 ในตราไปรษณียากรชุดอากาศไปรษณีย์ ซึ่งพิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก เพราะแทนที่จะทำเป็นภาพครุฑบินอยู่เหนือว่า "อากาศไปรษณีย์" ดังที่แล้วมา กลับทำเป็นภาพของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และมีคำว่า "ประชาธิปไตย" อยู่ในกรอบใต้ภาพเพียงภาพเดียว ความสำคัญในวันแรกจำหน่ายในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์คือออกจำหน่ายเป็นครั้งแรก เมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2486 แต่อย่างไรก็ดี สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมก็ถูกสลบด้วยสัญลักษณ์ของระบอบเดิมอีก เพราะตราไปรษณียากรชุดถัดไปคือ ชุดพระบูรพรัชกาลที่ 8 ซึ่งออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2486

ตราไปรษณียากรที่สำคัญอีกชุดหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพิทักษ์รัฐธรรมนูญและระบอบใหม่ คือ "ชุดอนุสาวรีย์ปราบขบถ" ซึ่งออกเป็นที่ระลึกวันครบรอบสี่ปีของการปราบขบถวรเดช เมื่อ 11 ตุลาคม พ.ศ.2476 และกรมแผนที่ทหารบกพิมพ์ออกจำหน่ายวันแรกเมื่อ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2486 โดยทำเป็นภาพของอนุสาวรีย์ปราบขบถและมีคำบรรยายใต้ภาพว่า "อนุสาวรีย์ปราบขบถ" ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า เป็น สื่อที่เห็นตัวตนและปลุกเร้าความคิดและอารมณ์ของประชาชนในประเด็นต่าง ๆ คือ การปลุกใจประชาชนในยามสงคราม การเชิดชูระบอบการปกครองใหม่และอาจเป็นการส่งเสริมบารมีความแก่กล้าของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการปราบขบถ

กล่าวโดยสรุป แสตมป์ หรือ ตราไปรษณียากร จึงเป็นสัญลักษณ์เชิงรูปธรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อของสังคม หรือสิ่งที่ผู้ปกครองต้องการ สื่อความหมายให้คนทั่วไปได้รับรู้เกี่ยวกับอุดมการณ์ของการปกครองในระบอบใหม่ โดยเน้นให้เห็นถึงสถาบันหลักในรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ พระที่นั่งสมันตสมาคม ซึ่งหมายถึงรัฐสภา อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเพื่ออ้างว่าเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย พานและรัฐธรรมนูญในอนุสาวรีย์ปราบขบถ เพื่อไม่ให้ใครกล้าล้มล้างระบอบใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอำนาจเดิม

4. การกระทำที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง

ก. การเปลี่ยนชื่อประเทศ

การเปลี่ยนชื่อประเทศจาก "สยาม" เป็น "ไทย" นับเป็นการประกาศศักราชแห่งระบอบการปกครองใหม่ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามอย่างแท้จริง ในการเปลี่ยนชื่อประเทศพร้อมกับคำเรียกประชาชนว่า "ชาวไทย" อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนความทรงจำหรือลบล้างความเชื่อเดิมของประชาชนจาก "ประเทศสยาม" ในระบอบ "สมบูรณาญาสิทธิราชย์" มาเป็น "ประเทศไทย" ในระบอบ "ประชาธิปไตย" หรือรัฐธรรมนูญนิยม ความหมายใหม่ของชื่อประเทศ "ไทย" ซึ่งเป็นตัวแทนของความเป็นอิสระไม่ขึ้นกับใคร นอกจากจะมีความหมายว่าไทยเป็นอิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจของต่างชาติแล้ว อาจจะมีนัยสำคัญอันหมายถึง "ความเป็นอิสระจากระบอบเก่า" ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ต้องการสถาปนาระบอบใหม่ โดยยุติการประนีประนอมกับกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเก่า โดยนัยนี้ การเปลี่ยนชื่อประเทศอาจถือ

ได้ว่า มีลักษณะของการต่อต้านเจ้านายเช่นกัน เพราะชื่อ "สยาม" นั้นเป็นสิ่งที่มาจากผู้ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เรียกประเทศสยามเป็นครั้งแรก ในสัตยาบันหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษ เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2399 (สุภัตรา สุภาพ 2525 : 1)

นอกจากนั้น คำว่า "สยาม" อาจมีผลต่อการเรียกพระนามของพระมหากษัตริย์ด้วย โดยที่พระนามของพระมหากษัตริย์เรียกได้หลายอย่าง เช่น "สยามินทร์" ดังนั้น ถ้าเปลี่ยนชื่อ "สยาม" ให้เป็น "ไทย" ก็จะไม่มีการเรียก "ไทยินทร์" อันมีผลทำให้ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ลดลงได้ทางหนึ่ง ซึ่งอาจมีผลทำให้คนทั่วไปลบความทรงจำเกี่ยวกับสถาบันเดิมไปได้ เมื่อไม่มีการกล่าวถึงคำเรียกพระนามดังกล่าว ข้อสังเกตข้างต้นนี้ อาจเป็นผลกระทบทางอ้อมจากการกระทำเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองของรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ข. รัฐนิยมบางประการ

นอกจากการเปลี่ยนชื่อประเทศ ซึ่งถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์เชิงสัญลักษณ์แล้ว การกระทำของรัฐบาลที่ให้ความหมายของการต่อต้านระบอบเก่า ส่งเสริมระบอบการปกครองใหม่ ก็ยังมีปรากฏในรูปของนโยบายที่เรียกว่า "รัฐนิยม" บางประการ อีก คือ

รัฐนิยมฉบับที่ 6 ลงวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2482 เรื่องการเปลี่ยนเนื้อเพลงชาติใหม่ ให้สอดคล้องกับชื่อประเทศ

รัฐนิยมฉบับที่ 8 ลงวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2483 เรื่องการเปลี่ยนเนื้อเพลงสรรเสริญพระบารมีให้สอดคล้องกับชื่อประเทศ

ในคำประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี "ชี้แจงความหมายของรัฐนิยม" ได้ชี้ประเด็นให้เห็นถึงการต่อต้านระบอบเก่า โดยได้มีการเปรียบเทียบรัฐนิยมว่า "รัฐนิยมมีลักษณะเช่นเดียวกับพระราชนิยมในสมัยก่อน คิดกันแต่ว่าพระราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ส่วนรัฐนิยมเป็นมติของรัฐ ซึ่งตั้งขึ้นโดยอนุโลมตามมติมหาชน เป็นประเพณีนิยมประจำชาติ" (กิจช., ศธ.0701.29/1 "นโยบายการสร้างชาติ")

ในการกำหนดรัฐธรรมนูญที่ว่านั้น รัฐบาลได้จัดให้มีการประกวดเพลงชาติขึ้นจากบุคคลทั่วไป โดยเน้น "ให้มีถ้อยคำไพเราะ และปลุกใจให้ชาวไทยยังเกิดความรักชาติ ทั้งเร้าใจให้เกิดความตื่นตัวในชาติประเทศด้วย" ผลการตัดสินพบว่า ส่วนมากแต่งได้ไม่ดีถึงขนาดจะนำมาเผยแพร่ ในที่สุดก็ตกลงกันว่า ด้วยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า ทานองและเนื้อร้องเพลงชาติซึ่งได้ประกาศไว้ ณ วันที่ 20 สิงหาคม พุทธศักราช 2477 นั้น ทานองเพลงเป็นที่นิยมแพร่หลายตามสมควร แต่เนื้อร้องจะต้องมีใหม่ เพราะชื่อประเทศได้เรียกว่า "ประเทศไทย" แล้ว จึงมีมติให้ใช้เนื้อร้องเพลงชาติของกองทัพก โดยได้มีการแก้ไขเล็กน้อย ส่วนทานองเพลงชาติให้ใช้ทานองเพลงของพระเจนดุริยางค์ตามแบบที่มีอยู่ ณ กรมศิลปากร (ดูรายละเอียดรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 6 ในภาคผนวก)

เปรียบเทียบเนื้อร้องเพลงชาติไทยใหม่และเก่า

เพลงชาติใหม่

ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย
เป็นประชารัฐ ไผทของไทยทุกส่วน
อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล
ด้วยไทยล้วนหมาย รักสามัคคี
ไทยนี้รักสงบ แต่ถึงรบไม่ขลาด
เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่
สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี
เถลิงประเทศชาติไทย ทวี มีชัย ชโย

เพลงชาติเก่า

แผ่นดินสยาม นามประเทืองว่าเมืองทอง
ไทยเข้าครองตั้งประเทศ เขตต์แดนสง่า
สืบเผ่าไทย ดึกดำบรรพ์ โบราณลงมา
รวมรักษา สามัคคี ทวีไทย
บางสมัย ศัตรู จู่โจมตี
ไทยพลี ชีพรวม ร่วมรุกไล่
เข้าลุยเลือดหมายมุ่ง ชดุงศไทย
สยาม สมัย บुरาณรอด ทลอคมา
อันดิน สยาม คือว่าเนื้อ ของเชื้อไทย
น้ำรินไหล คือว่าเลือด ของเชื้อข้า

เอกราช คือเจดีย์ ที่เราบูชา
 เราจะสามัคคี ร่วมมีใจ
 รักษาชาติ ประเทศ เอกราชจงดี
 ไครย่ายี้ เราจะไม่ละให้
 เอาเลือดล้าง ให้สิ้น แผ่นดินของไทย
 สถาปนา สยาม ให้เทอดไทย ไชโย

ข้อนำสังเกต ประการหนึ่งเกี่ยวกับการประกาศใช้เนื้อร้องเพลงชาติใหม่ นั้น อยู่ที่ว่าคุณคณบดีที่มีบทบาทในการประพันธ์เนื้อร้องเพลงชาติ คือหลวงสารานุประพันธ์ โดยประพันธ์ในนามกองทัพบก บุคคลนี้เป็นผู้ใกล้ชิดและเป็นผู้ที่จอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความไว้วางใจคนหนึ่ง อีกทั้งยังถูกฟ้องในคดีอาชญากรรมร่วมกับจอมพล ป. พิบูลสงครามอีกด้วย (ดู เริงไชย พุทธาโร 2531) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเนื้อร้องเพลงชาติได้ถูกกำหนดขึ้นก่อนแล้วโดยฝ่ายรัฐบาล เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์หรือสัญลักษณ์ใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของรัฐบาล ซึ่งหมายถึงได้มีการกำหนดรูปแบบของสัญลักษณ์ทางการเมือง เพื่อสร้างความเชื่อเกี่ยวกับอุดมการณ์ของระบอบการปกครองใหม่ในทิศทางที่รัฐบาลต้องการ อันจะเป็นการย้ำถึงคำว่า "ไทย" ได้อย่างสม่ำเสมอ เพราะทุกคนต้องเคารพเพลงชาติตามรัฐธรรมนูญที่ 4 และภายหลังได้กำหนด เป็นกฎหมายด้วยตามมาตรา 3 แห่งพระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรม ซึ่งประชาชนชาวไทยจักต้องปฏิบัติตาม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2485

ในมุมมองกลับกัน เพลงสรรเสริญพระบารมีอันเป็นเพลงสำคัญประจำองค์พระมหากษัตริย์ก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับชื่อประเทศไทยในระบอบใหม่ อันมีนัยของการลดความสำคัญของตัวบุคคลที่เป็นสถาบันหลักของระบอบเดิมด้วยดังปรากฏเหตุผลในรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 8 ลงวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2483 (ดูภาคผนวก) ว่า โดยเหตุที่ได้บัญญัติให้เรียกชื่อประเทศว่า ประเทศไทย รัฐบาลจึงเห็นควรแก้ไขบทเพลงสรรเสริญพระบารมีมิให้มีความหมายว่า "สยาม" ซึ่งก่อนหน้านั้นหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง หลวงวิจิตรวาทการได้เสนอให้มีการย่อเพลงสรรเสริญพระบารมี เพื่อบรรเลงในงานอันมิใช่ราชการ (ดูภาคผนวก และ กจช. (3) สร. 0201.64/4 "ย่อเพลงสรรเสริญพระบารมี" 25 เม.ย. - 12 ก.ย. 2478) โดยเอาแบบอย่างมาจากต่างประเทศ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วดีวงศ์ ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ในขณะนั้นได้ทรงทักท้วงไว้ว่าการตัดทอน เพลงสรรเสริญพระบารมี นั้นอาจเป็นการไม่สมควรเพราะ "เป็นเพลงที่ใช้

บรรเลงถวายไว้ก็แต่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว” ในที่สุดก็ได้ตกลงให้มีเพลงสรรเสริญพระบารมีอย่างสั่งเขปดังปัจจุบัน โดยการพิจารณาร่วมระหว่างกรมศิลปากร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และพระเจนดุริยางค์

จากกรณีดังกล่าวอาจสะท้อนให้เห็นว่า ได้เป็นความพยายามของรัฐบาลคณะราษฎรที่จะลดความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ก็ยังต้องยอมรับความคิดเห็นของกลุ่มเชื้อพระวงศ์อยู่บ้าง ดังที่เป็นมาตลอดนับแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ก็เป็นสิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่อาจยอมได้อีกต่อไป จึงนำไปสู่การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเพื่อต่อต้านแข่งขัน และลดบทบาทสิ่งที่เป็สัญลักษณ์ของระบอบเดิมอย่างเข้มงวด

การลดความสำคัญของเพลงสรรเสริญพระบารมี จะปรากฏได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในยุคสร้างชาติ หรือชาตินิยม ซึ่งได้กลายมาเป็น "ลัทธิเชื่อกู้ชาติ" ในช่วงสงครามระหว่าง พ.ศ. 2485-2487 เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้บทเพลง "สดุดีพิบูลสงคราม" ขึ้นมาแข่งขันกับเพลงสรรเสริญพระบารมี เพื่อให้ประชาชนเคารพในธงภาพยนตร์ นับว่าเป็นการสร้างบารมีเพื่อสร้างความชอบธรรมส่วนตัวให้กับผู้นำด้วย (แกมสุข นุ่มนนท์ 2523: 19)

กล่าวโดยสรุป "รัฐนิยม" บางประการ ได้กลายเป็น "สัญลักษณ์ทางการเมือง" ที่สำคัญรูปแบบหนึ่งที่รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้นำมาใช้เพื่อเผยแพร่ความเชื่อหรืออุดมการณ์ใหม่ และลดบทบาทความเชื่อหรืออุดมการณ์เก่าดังกรณีของการเปลี่ยนชื่อประเทศซึ่งมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์

ค. การกระทำเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มเจ้า (ดูรายละเอียดใน ธารงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ 2532 : 48-50) รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ทำการควบคุมทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และได้รับบางส่วนเข้าพิพธิภัณฑ์สถานแห่งชาติ (ดู กจช., (3) สร.0201.65.1/24-29 "บัญชีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้ทำการสำรวจแล้ว พ.ศ. 2482")

ต่อมารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยื่นฟ้องพระปกเกล้าและพระนางเจ้ารำไพพรรณี ซึ่งได้โอนทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ไปเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์

ไว้ในต่างประเทศในช่วงปี พ.ศ.2475-2476 โดยเห็นว่า "จำเลยกระทำการโง่โดยไม่มีอำนาจที่จะทำได้โดยชอบกฎหมาย" กระทรวงการคลังได้ให้อัยการเป็นโจทก์ยื่นฟ้องต่อศาลให้จำเลยชดใช้คืนเป็นเงิน 6 ล้านบาทเศษ การฟ้องเรียกทรัพย์สินนี้เป็นผลสืบเนื่องจากที่คณะกรรมการตรวจตราทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ตรวจสอบ พบว่า ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งมีอยู่ในวังชั้นนั้น ได้สูญหายและขาดหายจากบัญชีอย่างหาร่องรอยไม่พบเป็นเงินจำนวนถึง 20 ล้านบาท จากการสำรวจอย่างละเอียดถี่ถ้วนคณะกรรมการจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้จัดการฟ้องร้องเรียกทรัพย์สินคืน และในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2482 ที่ได้ฟ้องร้องต่อศาล ปรากฏว่า "จำเลย" พยายามโอนทรัพย์สินของไปให้พันอำนาจอศาลและ "จำเลย" อยู่นอกอำนาจอศาล ทางโจทก์จึงได้ขอให้ศาลสั่งยึดทรัพย์สินหรืออายัดทรัพย์สินของ "จำเลย" ไว้ทั้งหมด ในที่สุดศาลพิจารณามติตามคำร้องของโจทก์ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลยังห้ามมิให้เอาพระบรมฉายาลักษณ์ของ ร. 7 มาติดตั้งตามสถานที่ต่าง ๆ อีกด้วย (ทักษ์เฉลิมเกียรติ 2518 : 57)

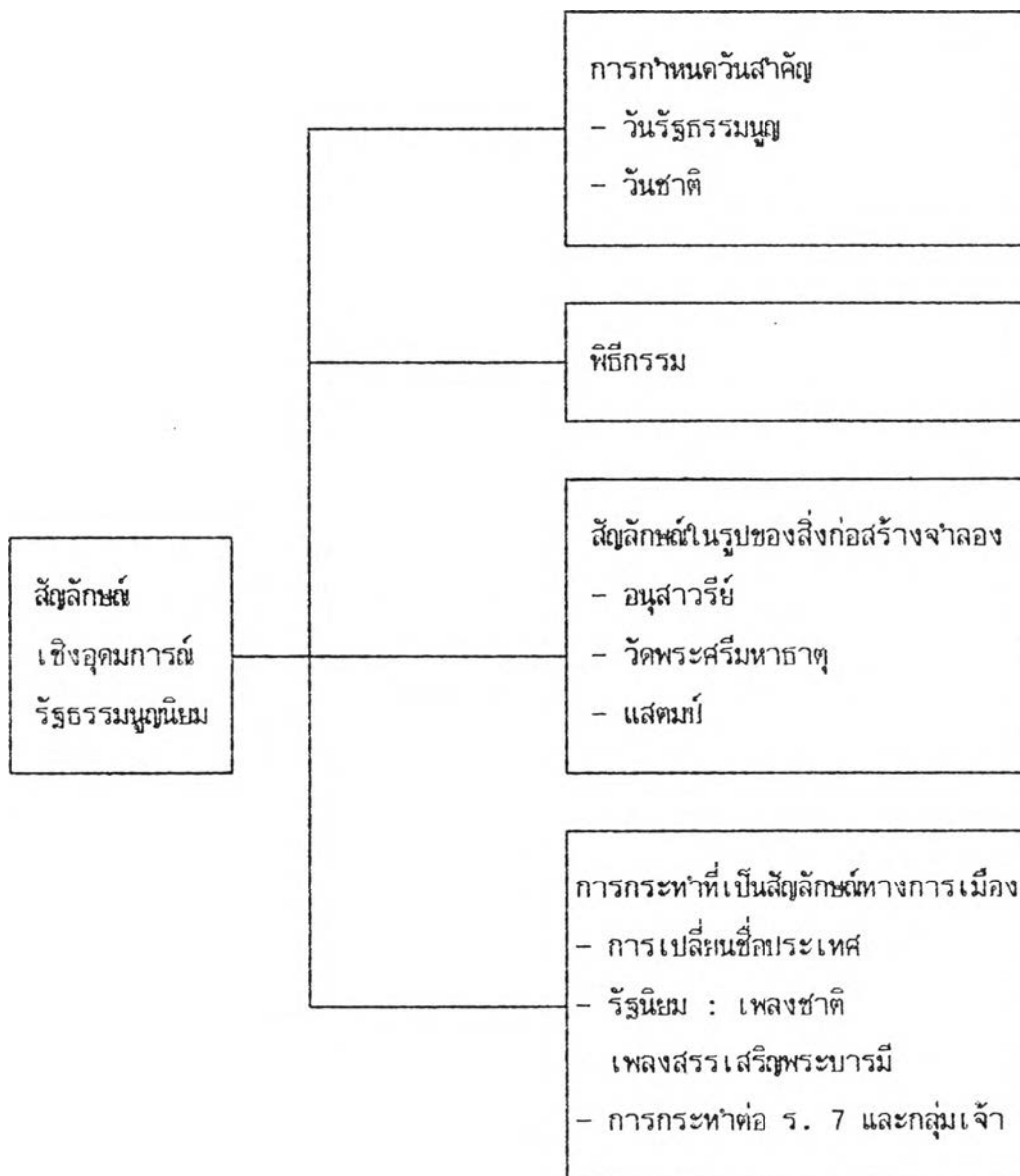
นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้งดจ่ายเงินรายที่เจ้า 22 พระองค์ "ทั้งนี้โดยประมุขพระองค์ไม่เป็นที่ไว้วางพระราชฤทัย" ที่สำคัญได้แก่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และพระนางเจ้ารำไพพรรณี

การกระทำดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า จอมพล ป.พิบูลสงครามต้องการที่จะทำลายความเชื่อเกี่ยวกับตัวบุคคลที่เป็นตัวแทนของสถาบันหลักในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อสร้างภาพพจน์ในทางลบให้แก่พระปกเกล้าฯและสถาบันกษัตริย์ ทั้งนี้อาจเป็นผลสืบเนื่องหรือสอดคล้องกันกับ "ประกาศของคณะราษฎร" ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มุ่งโจมตีพระปกเกล้าฯ โดยตรง (ดู กุหลาบ สายประดิษฐ์ 2518 : 139 - 143) ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างภาพลักษณ์ให้กับระบอบใหม่ได้

อีกกรณีหนึ่งคือการที่รัฐบาลสมัยนั้นพยายามที่จะทำลายสถาบันกษัตริย์ในราชวงศ์จักรี โดยอ้างหลักฐานว่าได้มีเรื่องพงศาวดารชื่อว่า "เจ้าพระยาสุวรรณคโลก" ที่พิมพ์ในหนังสือ "ศิลปากร" อันเป็นหนังสือกึ่งราชการของกรมศิลปากรซึ่งเชื่อว่าต้องผ่านการพิจารณาของหลวงวิจิตรวาทการอธิบดีกรมศิลปากรมาแล้ว สารของเรื่องได้เรียบเรียงในห้านองสวดศิริพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี และสวดศิริเจ้าพระยาสุวรรณคโลกซึ่งเป็นทหารเอกของพระเจ้ากรุงธนบุรี แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะมีวัตถุประสงค์พิมพ์เพื่อหาทุนสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ตาม แต่ก็มีเนื้อหาและข้อความเชิงวิจารณ์หลายข้อ

มีลักษณะของ "การหลู่เกียรติศักดิ์ปฐมบุรุษแห่งราชวงศ์จักรี" (ค.ว.น.ค.ร. 10 ธันวาคม 2480)

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปรูปแบบและองค์ประกอบของสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม ดังรูปที่ 5.1

รูปที่ 5.1 องค์ประกอบของสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม

สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม

ความหมาย

ชาตินิยม (nationalism) หมายถึง ความรู้สึกชาตินิยมเป็นแนวความคิด หรือ ลัทธิที่เน้นถึงความจงรักภักดีที่มีต่อชาติมากกว่าสิ่งอื่นใด (จรรยา สุภาพ 2518 : 50) ชาตินิยมในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับความภูมิใจในศักดิ์ศรี และเกียรติภูมิของชาติไทย เชื่อว่าชนชาติไทยยิ่งใหญ่มาแต่โบราณกาลและต้องขยายตัวเองให้ยิ่งใหญ่ต่อไป ดังคำขวัญของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่า "ถ้าไม่ยากเป็นข้าต้องเป็นมหาอำนาจ" (สิงห์โต สุริยาอารักษ์ 2515 : 55)

ความเป็นมา

ชาตินิยมเป็นอุดมการณ์เดิมที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน นับแต่ครั้งสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปลุกเร้าให้ชาวไทยเกิดความรักชาติและเสียสละเพื่อชาติ จึงกลายเป็นคติความเชื่อที่ฝังหัวชาวไทยตลอดมา แม้แต่ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลในสมัยนั้นก็ยังคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ชาตินิยมควบคู่กับการเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญหรือประชาธิปไตย

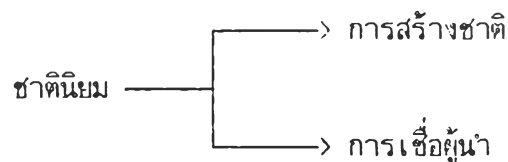
นอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมให้มีการปลุกใจให้รักชาติ ด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (พ.ศ. 2479-2481) บุคคลที่มีบทบาทในด้านนี้มากที่สุด คือ หลวงวิจิตรวาทการ ผู้ได้รับสมญาว่า "นักทฤษฎีชาตินิยมรุนแรงของไทย" (ผาณิต รวมศิลป์ 2521 : 62) ได้อาศัย "ประวัติศาสตร์" เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ความรักชาติ เช่น การผลิตผลงานในรูปแบบละครประวัติศาสตร์

อุดมการณ์ชาตินิยมได้ถูกนำมา "เชิดชู" และให้ "ความสำคัญ" อย่างชัดเจนที่สุด เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี อันอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ความล้มเหลวในการพยายามสร้างให้อุดมการณ์รัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของประเทศแทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงฝังแน่นอยู่ในจิตใจคนไทยอย่างเหนียวแน่น ดังนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงต้องหาวิธีใหม่ เพื่อหันเหความสนใจของประชาชนจากระบอบเดิมเพื่อสร้างความชอบธรรมและ

เสถียรภาพให้กับรัฐบาลในระบอบใหม่ จึงได้นำเอาอุดมการณ์ชาตินิยมที่มีอยู่เดิมมาเผยแพร่ให้มีความสำคัญเด่นชัดขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในสมัยพระยาพลพลพยุหเสนา เป็นการนำเอาสัญลักษณ์ที่มีอยู่เดิม มาเสริมแต่งและปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทางการเมืองของตน โดยนิยาม "อุดมการณ์ชาตินิยม" เป็นสัญลักษณ์แห่ง "สมัยการปกครองภายใต้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม" หรือมีผู้วิเคราะห์ลัทธิชาตินิยมสมัย จอมพล ป. พิบูลสงครามว่าเป็นการสร้างเอกลักษณ์ของรัฐและการสร้างรัฐ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2532 : 15) อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาใน "กรอบของสัญลักษณ์ทางการเมือง" จึงมีความเห็นว่า อุดมการณ์ชาตินิยมเป็นสัญลักษณ์ใหม่ที่ผู้ปกครองนำมาใช้แทนสถาบันกษัตริย์

ชาตินิยม : เพศกิจการนิยม

อุดมการณ์ชาตินิยมเมื่อเริ่มแรก (พ.ศ. 2482-2484) เน้นการปลุกสำนึกให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรักชาติ ต่อมาในช่วงสงครามมหาเอเซียบูรพาได้แตกแขนงของชาตินิยมออกเป็น 2 ประเด็น คือ การสร้างชาติ และการเชิดชูผู้นำ

นอกจากนี้ก็ยังมีการสร้างชาติในด้านต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมด้านวัฒนธรรม ซึ่งต้องอาศัยการบังคับ (การออก พ.ร.บ. บำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ) และการเน้นการเชิดชูผู้นำ จึงทำให้มีผู้วิจารณ์ว่าอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นฐานสนับสนุนการปกครองแบบเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือลัทธิชาตินิยมที่ส่งเสริมอยู่สมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเพียงเครื่องมือของลัทธิรัฐนิยมแบบทหาร (military statism) (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2532 : 29) และหลักการสร้างชาติของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ "ลัทธิผู้นำ" ทานองเดียวกับฮิตเลอร์ และมุสโสลินี ซึ่งเรียกกันว่า "ฟือเรอร์ ดูเช่" โดยมี จอมพล ป. เป็นผู้สร้างแผน คิดแผน วางแผน การดำเนินนโยบายเป็นไปตามความเชื่อและความคิดของจอมพล ป. แต่ผู้เดียว (แถมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 120) นั่นคือหลักการดังกล่าวที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นำมาใช้ในการส่งเสริมอุดมการณ์ชาตินิยมนั้น เป็นหลักการเดียวกับลัทธิฟาสซิสต์ และลัทธินาซี ซึ่งกำลังใช้อยู่ในประเทศอิตาลี และเยอรมัน ขณะนั้น โดยมีจุดมุ่งหมายหลัก "ไปในทางปลุกปั่นให้ประชาชนมีความรู้สึกชาตินิยม

รุนแรง บางครั้งก็ให้ความหลงใหลในเชื้อชาติ การยกย่องผู้นำ และเชื่อว่าผู้นำชาติเป็นผู้ที่
 อะไรไม่ผิดพลาด" (คูรายละเอียดยุคใน อุทัย นริศโรต 2527 : 247-251, 482-485)
 ดังนั้น การกระทำดังกล่าวของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงอาจเป็นการนำแบบอย่างมา
 จากต่างประเทศโดยเฉพาะ "ลัทธิผู้นำ"

สำหรับเบื้องหลังแนวคิดเรื่องลัทธิชาตินิยมนี้ หลวงวิจิตรวาทการเองได้ชี้แจงไว้
 ใน "ลัทธิชูชาติ" ว่า "ต้องสร้างอุดมคติขึ้นในเมืองไทย เพื่อให้เข้าใจว่าชาติเป็นของ
 สำคัญ ประเทศที่เจริญได้ เช่น ประเทศในยุโรปและประเทศที่รุ่งเรืองมีหลักยึด คือ ลัทธิชูชาติ
 ซึ่งประเทศไทยยังไม่มี จึงมีความจำเป็นต้องเผยแพร่ลัทธิชูชาติตามแนวทางของหลวงวิจิตร
 เอง อันมีลักษณะคล้ายกับลัทธิของมุสโสลินี และได้ชี้แจงว่าญี่ปุ่นเจริญที่สุดนอกเอเชียก็เพราะ
 ลัทธิชูชาติ หลวงวิจิตรเองก็ต้องการสร้างลัทธิชูชาติขึ้นในเมืองไทย ให้เหมาะสมกับสภาพ
 การของไทย" (หลวงวิจิตรวาทการ 2512 : 6)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้ได้มุ่งที่จะวิเคราะห์ว่า การปกครองในสมัย
 รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเผด็จการหรือไม่ แต่ประเด็นหลัก ต้องการชี้ให้เห็น
 ถึงความสามารถในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีระบบ
 คติที่ต่อเนื่องและมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์และบริบทของสังคมในขณะนั้น
 โดยได้พยายามแสวงหาสัญลักษณ์ใหม่ขึ้นมาแทน หรือแข่งขันกับสัญลักษณ์เดิมอย่างต่อเนื่อง
 เพื่อสร้างความชอบธรรมกับตัวผู้ปกครองและรัฐบาลภายใต้ระบอบใหม่ การที่จอมพล ป.
 พิบูลสงคราม ถูกวิจารณ์ว่าเป็น "เผด็จการ" ซึ่งหมายถึงการควบคุมทรัพยากรทางการเมือง
 เมืองต่าง ๆ ไว้ได้ ย่อมเอื้ออำนวยต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเพื่อปลุกเร้าสำนึกและ
 อารมณ์ของประชาชน ตลอดจนการถ่ายทอดความคิดความเชื่อได้โดยตรง เพราะสามารถ
 ควบคุมกลไกในการส่งข้อมูลข่าวสารไว้ได้

สถานการณ์ภายนอกประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างสัญลักษณ์ชาตินิยม คือ การ
 เริ่มต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเยอรมันเข้าโจมตีโปแลนด์ เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.
 2482 อังกฤษและฝรั่งเศส จึงได้ประกาศสงครามกับเยอรมัน เมื่อวันที่ 3 กันยายน
 พ.ศ. 2482 เพื่อต่อต้านการรุกรานของเยอรมัน ดังนั้น การรบจึงแผ่ขยายไปทั่วยุโรปใน
 เวลาอันรวดเร็วและได้แผ่ขยายมายังภูมิภาคเอเชียในเวลาต่อมา จากสถานการณ์ดังกล่าว
 นั้นนับได้ว่า เอื้ออำนวยต่อความพยายามในการสร้างสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมของ
 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้อย่างดียิ่ง

สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม หรือมีความหมาย (representation) เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมอันเป็นคุณค่าหลักทางการเมืองในขณะนั้น มีดังนี้

1. การเคารพธงชาติ แม้จะมีรัฐนิยม เรื่องการเคารพธงชาติมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 แต่ก็มีได้มีการรณรงค์ปลุกเร้ากันอย่างจริงจัง ต่อมาจึงได้กำหนดให้มีการเคารพธงชาติเวลา 8.00 น. ทั้งทั่วประเทศ เมื่อ 14 กันยายน พ.ศ. 2485 โดยถือว่าเป็นการรวมจิตใจของคนทั้งชาติเข้าด้วยกันสู่ความเป็นเอกราชของชาติ เพราะ "ชาติเป็นเครื่องหมายของความเป็นเอกราชของไทย เป็นเครื่องหมายที่รวมความสูงศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวงของชาติไทย" และ "การเคารพธงชาติ เป็นมงคล ควรเคารพธงชาติยิ่งกว่าของศักดิ์สิทธิ์เสียอีก เพราะว่าเรากล้าบารมีของพระพุทธเจ้าสิงอยู่ในธงชาติ วิชาญของบรรพบุรุษเช่นกัน" การเคารพธงชาติถือว่าเป็นประเพณีระลึกถึงชาติวันละ 1 ครั้ง (กจช., (2) สร. 0201.18.1/6 ปีที่ 2 "บทสนทนา ระหว่างนายมัน ชูชาติ กับนายคง รักไทย" 1 มิ.ย. - 31 ต.ค. 2485)

การเคารพธงชาติจึงเป็นประเพณี หรือวัฒนธรรมใหม่ที่ยื่นมาส่งเสริมชาตินิยมที่ลดความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นการให้ความสำคัญหรือสร้างศูนย์รวมจิตใจของประชาชนมาอยู่ที่ความเป็นชาติไทย ฉะนั้นความสำคัญของชาติจึงสูงเด่นกว่าสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นศูนย์รวมอำนาจและจิตใจของประชากรมาแต่เดิม มีการเปิดเพลงชาติอันเป็นสัญลักษณ์ของชาติแพร่หลายทุกเข้า ในขณะที่เพลงสรรเสริญพระบารมีเบกน้อยมาก

การเคารพธงชาติได้รับการปลุกเร้าและเผยแพร่อย่างสม่ำเสมอโดยองค์กรต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ราชการสนทนา "นายมัน-นายคง" และหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ เพื่อให้ประชาชนยอมรับวัฒนธรรมประเพณีอย่างใหม่ นอกจากนี้รัฐบาลยังพยายามจัดให้มีวิทยุสาธารณะโดยทั่วถึงกันเพื่อเผยแพร่การเคารพธงชาติไปยังกลุ่มประชากรต่าง ๆ เช่น ชุมนวม ชุมนารี ข้าราชการ ทหาร นักเรียน และประชาชน ในภูมิภาคได้ให้กำนัน และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในการเคารพธงชาติ เพื่อให้การเคารพธงชาติเป็นไปโดยพร้อมเพรียงกันทั่วประเทศ รัฐบาลได้กำหนดให้ฟังสัญญาณสำหรับการเคารพธงชาติ เวลา 8.00 น. คือ การบรรเลงเพลงชาติทางวิทยุกระจายเสียง การยิงสลุตขี ทหารเรือ หูดรถไฟ ระฆังวัด และเสียงสัญญาณอื่น ๆ ที่เจ้าหน้าที่นัดหมายทำขึ้น

กล่าวโดยสรุป การเคารพธงชาติอาจถือได้ว่าเป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา เป็นสัญลักษณ์ ที่แข่งขันกับสถาบันเดิม นัยว่าเพื่อลดความสำคัญของกษัตริย์เพราะการเคารพธงชาติ เพลงชาติ กระทำทุกวันน้อยกว่าการสรรเสริญพระบารมี นอกจากนี้ ในเนื้อร้อง เพลงชาติ ไม่มีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์เลย แต่ได้มีการเน้นคำว่า "ประชารัฐ" แทน ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญกับราษฎรสามัญชนที่เป็นหลักใหญ่ของชาติหรือรัฐ นอกจากนี้ ยังเน้นบทบาททางการทหารในการปกป้องเอกราชของประเทศไทย ซึ่งมีความหมายถึงการปกป้องระบอบใหม่ของประเทศไทยด้วยแทนระบอบเก่าของประเทศไทย และยังเป็น การเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมให้มีความเป็นรูปธรรมในเชิงสัญลักษณ์ชัดเจนขึ้น

2. การกระทำเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองด้านชาตินิยม

ก. การเรียกร้องดินแดนจากฝรั่งเศส และสงครามอินโดจีน

(พ.ศ. 2483-2484)

เหตุการณ์ครั้งนี้ นับได้ว่าเป็นการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเชิงอุดมการณ์ชาตินิยมในเชิงรูปธรรมที่ประสบผลสำเร็จอย่างดีเยี่ยม ในการเรียกร้องดินแดนที่เสียไปในสมัยรัชกาลที่ 5 คืนจากฝรั่งเศส ดังกล่าวได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากประชาชนคนไทยโดยทั่วไป ทั้งประชาชน มุขชน(นิสิตนักศึกษา นักเรียน) มุขชนทหารและข้าราชการ ทั้งนี้เพราะได้มีการปลุกใจและเร้าอารมณ์ของคนไทยให้มีความรู้สึกเจ็บแค้นฝรั่งเศส ที่ได้กระทำการบีบบังคับไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ประชาชนมีความต้องการที่จะได้ดินแดนที่เสียไปกลับคืนมา ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ที่ร่วมในการเรียกร้องดินแดนครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษา แขนกกลางคืน คณะเลือดไทย คณะประชาชนชาวอำเภอยานนาวา เหล่ากรรมกรสามล้อธนบุรี (สบ.9.2.3/4 "เอก วิสกุล") ได้มีการ ออกใบปลิวชักชวน และแต่งเพลงกราวเรียกร้องดินแดนคืนของเหล่ากรรมกรสามล้อธนบุรี (ดูภาคผนวก) อีกทั้งมีการใช้เพลงปลุกใจมากมาย เช่น เพลงตื่นเถิดชาวไทย โดยมีหลวงวิจิตรวาทการ และกรมโฆษณาการ เป็นผู้ปลุกเร้าตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังได้จัดตั้งสถานีวิทยุเคลื่อนที่ 12 สถานี เพื่อชักจูงชาวไทยทั้ง 2 ฟัง สถานีวิทยุเคลื่อนที่นี้จะอยู่ตามแนวชายแดนต่อกับอินโดจีนฝรั่งเศส ตั้งแต่ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย จนถึง อ.คลองใหญ่ จ.ตราด (สุวิมล พลจันทร์ 2531 : 85) การกระทำดังกล่าว จึงมีผู้วิจารณ์ว่า "เป็นการ ปลุก mob" เพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลในการเรียกร้องดินแดน (ไทยเสรี 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483)

จังหวัดต่าง ๆ ในภูมิภาค เช่น สมุทรสงคราม กาญจนบุรี กำแพงเพชร นครราชสีมา บุรีรัมย์ เพชรบูรณ์ เชียงราย ปทุมธานี น่าน หนองคาย อ่างทอง เลย ก็ได้ให้ความสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนด้วย (กจช., มท. 2.2.9 "กรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศส") นอกจากนี้ราษฎรในจังหวัดอื่น ก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี (กจช., ม.ท. 5.14/52 "ราษฎรให้ความร่วมมือในการเรียกร้องดินแดนคืน" พ.ศ. 2482-2484)

กล่าวโดยสรุป เหตุการณ์ครั้งนี้ ถือได้ว่าเป็นการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองที่ประสบผลสำเร็จ เพราะได้รับความสนับสนุนจากประชากรกลุ่มต่าง ๆ อย่างทั่วถึง แม้จะเป็นการปลุกระดมก็ตาม การกระทำดังกล่าว อาจเรียกได้ว่าการกระทำ (action) ทางนโยบายเชิงสัญลักษณ์ที่มีความหมายถึงชาตินิยม นโยบายการเรียกร้องดินแดนคืนนั้น เปรียบเสมือนหลักประกัน (reassurance) ที่สร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่านโยบายนั้น มีความถูกต้องจึงทำให้ประชาชนโดยทั่วไปให้ความสนับสนุน ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการใช้สัญลักษณ์เพื่อปลุกตั้งและปลุกเร้าอุดมการณ์ชาตินิยมได้อย่างสมเหตุสมผล นอกจากนี้อุดมการณ์ชาตินิยมยังมีความสอดคล้องกับอุดมการณ์ของคณะราษฎร ที่พยายามจะใช้รัฐธรรมนูญนิยมเข้ามาแทนที่สถาบันกษัตริย์ เพื่อสนับสนุนการปกครอง แม้ว่าชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะไม่เน้นถึงประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ แต่ก็มีมีความสอดคล้องกับอุดมการณ์ของคณะราษฎรในลักษณะที่ "ชาตินิยมในยุคนี้ไม่ได้เน้นสถาบันกษัตริย์ ตรงกันข้ามเป็นเรื่องของความพยายามที่จะใช้ชาติเป็นหลักยึดถือของประชาชนแทนสถาบันกษัตริย์" (สุจิต บุญตงการ 2519 : 114) ซึ่งเท่ากับเป็นการใช้ชาตินิยม เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลในระบอบใหม่

ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่าการเปลี่ยนเครื่องแบบทหารในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-2489) ดูรายละเอียดใน กองทัพบก 2530 : 176-189) ได้เน้นเครื่องหมายสำคัญ คือ "ตราสละชีพเพื่อชาติ" แทนการติดพระบรมนามาภิไธยย่อของพระมหากษัตริย์ ซึ่งอาจพิจารณาโดยนัยว่าหมายถึง การเน้น "ชาติ" สำคัญกว่า "พระมหากษัตริย์" กล่าวคือเป็นการเปลี่ยนความเชื่อของทหารจากการสละชีพเพื่อพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นความเชื่อใหม่ที่ตอง "สละชีพเพื่อชาติ"

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์การเรียกร้องดินแดนคืนในนโยบายของสัญลักษณ์ทางการเมืองแล้ว ย่อมเห็นได้ชัดว่าเหตุการณ์ครั้งนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งอุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งผู้ปกครองสามารถปลุกเร้าและระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อแสดงความรักชาติ

ได้อย่างกว้างขวาง โดยมีภาพหรือบารมีส่วนตัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เต้นชัดขึ้นอีกด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการสร้างสัญลักษณ์ส่วนตัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อเป็นพื้นฐานอำนาจในการสร้างความชอบธรรมส่วนตัวและสามารถหันเหความสนใจของประชาชนจากสถาบันเดิม (กษัตริย์) มาให้ความสำคัญกับชาตินิยมที่เป็นสัญลักษณ์เดิม แต่ได้ถูกเสริมแต่งให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครอง

ภายหลังเสร็จสิ้นสงครามอินโดจีน ในที่สุดไทยก็ได้คืนแดนคืนมาตามอนุสัญญาโตเกียวซึ่งญี่ปุ่นเป็นคนไกล่เกลี่ย เมื่อคืนแดนดังกล่าวได้กลับมารวมอยู่ในอาณาจักรไทยแล้ว ไทยได้แบ่งการปกครองเป็น 4 จังหวัด คือ พระตะบอง พิบูลสงคราม จัมปาศักดิ์ และลานช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จังหวัดพิบูลสงคราม* ถือเป็นการยกย่องจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติยศ เพื่อให้ประชาชนระลึกถึงผู้นำในเหตุการณ์ครั้งนี้ นอกจากนี้ จอมพล ป. พิบูลสงครามในฐานะหัวหน้าคณะรัฐบาลยังได้รับปูนบำเหน็จความชอบ เลื่อนยศ จากพลตรี เป็น จอมพล พร้อมเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงอีกด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างบารมีส่วนตัวให้กับตนเอง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การได้รับความเชื่อถือศรัทธาและความสนับสนุนจากประชาชนต่อไป

ข. นโยบายต่อต้านชาวจีน

นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) (โปรดดู ภูวดล ทรงประเสริฐ 2519 : 76-121) กล่าวโดยสรุปว่า รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อชาวจีนอย่างมาก และถือว่า "ปัญหาเรื่องจีนเป็นปัญหาเป็นตายสำคัญมากของประเทศชาติ" ดังนั้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศว่า "ประเทศไทยต้องนิยมไทย" ชาวจีนจึงตระหนักทันทีว่าความหมายที่แท้จริงคือ การเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวจีนของรัฐบาลในสมัยนี้

มาตรการต่าง ๆ ที่รัฐบาลได้นำมาใช้อันมีความหมายถึง การต่อต้านชาวจีนมีดังนี้

*ไพโรจน์ ชัยนาม (สัมภาษณ์) ให้ความเห็นว่าเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงชัยชนะทางการทหารของรัฐบาลไทย.

1) มาตรการทางเศรษฐกิจ คือความพยายามที่จะลดบทบาท และช่วงชิงบทบาททางการค้าจากชาวจีน เช่น การค้าข้าว การประมง เกลือ ยาสูบ น้ำมัน เชื้อเพลิง ห้ามไม่ให้ชาวจีนขับขี้อู้อีและรถยนต์รับจ้าง การเลิกผูกขาดการเก็บรังนกนางแอ่น การยึดสวนยางพารา การห้ามไม่ให้ชาวจีนจำหน่ายอาหารในสถานที่ราชการ เพื่อปลูกฝังให้คนไทยมีความถนัดเชิงค้าขาย ห้ามไม่ให้ชาวจีนรับประมูลก่อสร้างงานของหน่วยราชการ การออกกฎหมายให้เจ้าของโรงงานธุรกิจใช้กรรมกรแรงงานชาวไทย นอกจากนั้นยังได้มีการขยายรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ (โรงงานทอผ้า ท่ากระชาย น้ำตาล ยางพารา ฯลฯ) การประกาศใช้พระราชบัญญัติช่วยอาชีพ และวิชาชีพ (พ.ศ. 2484) จัดหางานให้ผู้ไร้อาชีพ (พ.ศ. 2484) แก่คนไทย ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2482) เรื่อง "การให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย" การกำหนดอาชีพและวิชาชีพ 27 อย่างไว้ให้เฉพาะคนไทย (พ.ศ. 2485) การควบคุมการครอบครองที่ดินของชาวจีน (พ.ศ. 2486) การประกาศใช้พระราชบัญญัติด้วยชนชาติศัตรูและทรัพย์สินของชนชาติศัตรู (พ.ศ. 2485) ประเด็นสำคัญที่สุดคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามหาทางปลุกใจส่งเสริมการประกอบอาชีพของคนไทยในด้าน กสิกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรมให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งรู้จักกันในนาม "ก. อ. พ. กรรม" อันมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจที่ไม่ต้องพึ่งต่างชาติ เพื่อให้เป็นกำลังใจ เป็นเกียรติ และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ประกอบการอาชีพ ทั้ง 3 ประเภท ถ้าหากผู้ใดมีความสามารถประกอบอาชีพด้วยความสามารถ มีความเพียร ทำให้อาชีพของตนก้าวหน้ารุ่งเรืองจนเป็นอีกแผ่นดินหนึ่งด้วยความสุจริต ยุติธรรม เป็นที่เชื่อถือของบุคคลทั่วไปแล้ว บุคคลนั้นได้ชื่อว่าเป็น "ผู้ประกอบการอาชีพช่วยชาติ" จะมีสิทธิแต่งเครื่องแบบซึ่งรัฐบาลออกกฎหมายกำหนดไว้เป็นพิเศษตามฐานะความสามารถของบุคคลในสาขานั้น ๆ (เทียมจันทร์ อ่ำแห้ว 2521 : 195)

2) มาตรการทางการเมือง รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ชี้ให้ประชาชนเห็นว่าคนจีนเป็นศัตรูของชาติในทางเศรษฐกิจ (บุปผา ทิพย์สภาพกุล 2588 : 56-57) รัฐบาลจึงได้ดำเนินมาตรการคุกคามชาวจีนในประเทศไทยอย่างรุนแรง เช่น การสั่งปิดหนังสือพิมพ์จีนในประเทศไทย (พ.ศ. 2482) การสั่งปิดโรงเรียนจีน อันจะช่วยสกัดกั้นกระแสการสืบทอดวัฒนธรรมจีนได้ทางหนึ่ง เพราะการสอนภาษาจีนในโรงเรียน การร้องเพลงชาติจีนขับธงชาติจีน และเคารพรูปพระมุขจีนนับเป็นการปลูกฝังความรู้สึกเรื่องชาติจีนมิให้เสื่อมคลาย การจับกุมและเนรเทศ ชาวจีนที่ต่อต้านญี่ปุ่น รวมทั้งสมาคมทางการเมืองต่าง ๆ ที่ต่อต้านญี่ปุ่น การรับรองรัฐบาลจีนนานกิง ที่ญี่ปุ่นแต่งตั้ง (พ.ศ. 2485) การจำกัดถิ่นที่อยู่ของชาวจีนต่างดาว (พ.ศ. 2484) การกักกันและควบคุมชาวจีน

3) มาตรการทางด้านวัฒนธรรม การเน้นชาตินิยมจึงทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำเนินนโยบายวัฒนธรรมต่อชาวจีนอย่างรุนแรง เพื่อให้คนจีนเลิกความนิยมในประเทศตน เช่น การให้เรียนภาษาไทยในโรงเรียนมากขึ้น เพื่อต่อต้านการปลูกฝังวัฒนธรรมจีนให้แก่ลูกหลาน ความพยายามให้ชาวจีนหันมานิยมและหาความบันเทิงใจจากภาษาไทย การเปลี่ยนชื่อเป็นไทยซึ่งการต่อต้านชาวจีนในด้านภาษานี้ทำให้คนจีนรู้สึกว่าการวัฒนธรรมได้ถูกทำลายลงไปเกือบหมดสิ้น

ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการดำเนินนโยบายต่อต้านชาวจีน ในเชิงสัญลักษณ์ชาตินิยมนั้น เมื่อวิเคราะห์ตามสถานการณ์ในขณะนั้นจะเห็นได้ว่าไทยเราต้องตกอยู่ในภาวะสงครามที่ต้องร่วมมือกับญี่ปุ่น ดังนั้น จึงจำเป็นต้องดำเนินนโยบายต่อต้านชาวจีนอย่างจริงจัง เพื่อเอาใจญี่ปุ่นโดยอาศัยอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นตัวเร้า เพื่อกำจัดอิทธิพลจีนได้อย่างแยบยล และสมเหตุสมผลว่ารัฐเราได้กระทำการดังกล่าวด้วยความชอบธรรมเพื่อผลประโยชน์ของคนไทยทั้งชาติ

3. สัญลักษณ์อุดมการณ์ชาตินิยม ด้านสิ่งก่อสร้าง

ในวันชาติ มิถุนายน พ.ศ. 2484 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ประกอบรัฐพิธีวางศิลาฤกษ์ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ และได้ทำพิธีเปิดเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2485 เพื่อเป็นอนุสาวรีย์แก่ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ และพลเรือนที่ต้องเสียชีวิตเนื่องในสงครามอินโดจีน อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิจึงเป็นสัญลักษณ์เชิงรูปธรรมที่เห็นได้ชัดของอุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งคงสืบทอดมาจนทุกวันนี้ และอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์เชิงรูปธรรมอย่างหนึ่ง ของอุดมการณ์ชาตินิยม ยังได้ถูกถ่ายทอด เพื่อเป็นสื่อในรูปแบบของแสตมป์ หรือตราไปรษณียากรอีกในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรียกว่า ตราไปรษณียากรชุด "อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ" ออกจำหน่ายเมื่อ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2486 (สมบัติ จันทรวงศ์ 2526 : 29-30) เป็นการย้ำเตือนให้ประชาชนระลึกถึงเหตุการณ์สงครามอินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส (ระหว่าง 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 - 11 มีนาคม พ.ศ. 2484) ซึ่งแสดงออกถึงความสามัคคี และความรักชาติ (ชาตินิยม) ของประชาชนชาวไทยที่ร่วมแรงร่วมใจกันในการเรียกร้องดินแดนคืนได้เป็นผลสำเร็จ (ดูรูปภาคผนวก ข)

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กล่าวย้ำถึงความสำคัญของความรักชาติยิ่งกว่าสถาบันใดเนื่องในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2485 มีใจความสำคัญว่า

"อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิจะเป็นเครื่องเตือนใจปวงชนชาวไทยโดยไม่มีวันลืมว่าประเทศไทยได้กู้เกียรติศักดิ์ของตนสำเร็จด้วยน้ำมือวีรชนคนโทมหึง 5 เหล่า คือ ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และพลเรือน ซึ่งต่างได้ยอมสละชีพเพื่อชาติ อันเป็นการเสียสละสูงสุดที่ไม่มีการเสียสละใด ๆ จะยิ่งไปกว่า... อนุสาวรีย์สำคัญนี้ นอกจากจะเป็นเครื่องยังความระลึกในเกียรติประวัติของวีรชนคนไทยแล้ว ยังจะเป็นเครื่องกลมเกลาร้ใจให้คนไทยรุ่นหลังมีมานะบากบั่นนอกหน ปลูกใจให้กล้าหาญไม่กลัวตายในการกู้เกียรติของชาติ ทั้งปลุกความรักชาติให้เกิดอย่าง สมบูรณ์ พี่น้องร่วมชาติทุกคนเมื่อได้ผ่านอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิจะต้องรำลึกถึงคุณธรรมเหล่านี้ และตั้งปณิธานร่วมกันในอันจะป้องกันเอกราชและอิสระภาพ อันเป็นเกียรติสูงสุดของชาติไว้จนถึงเลือกนยศสุดท้าย อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิเป็นที่หมายแห่งการประสานสามัคคีของพี่น้องชาวไทยทุกเหล่า ให้ร่วมมือร่วมใจกันรักษาความเป็นไทยของประเทศไทยไว้ตราบนานับพันปี" (แปลพิบูลสงคราม 2507 : 65-66)

คำต่าง ๆ ที่ได้ขีดเส้นใต้เน้นไว้ เช่น "เครื่องเตือนใจ" "เครื่องยังความระลึก" "เครื่องกลมเกลาร้ใจ" และ "เป็นที่หมาย" ล้วนแล้วแต่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ทั้งสิ้น (ดูความหมายในบทที่ 2) ซึ่งเป็นการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารจากผู้ปกครองไปยังประชาชน โดยอาศัยอนุสาวรีย์ที่สามารถมองเห็นได้ (pictorial หรือ iconic) เป็นสื่อหรือสัญลักษณ์ในการสร้างศรัทธาและความเชื่อของชาตินิยมให้กับประชาชน ดังปรากฏจนทุกวันนี้ ดังนั้น อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิจึงได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องมือในการหล่อหลอมกลมเกลาร้ใจประชาชนให้มีความคิดคล้อยตามรัฐบาลและผู้ปกครองที่เข้มงวดในเรื่องชาตินิยม และได้กลายเป็นศรัทธาและความเชื่อ และพิธีกรรม (rite) ที่ได้รับการปฏิบัติต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้ ดังที่กำหนดให้วันที่ 3 กุมภาพันธ์ เป็นวันทหารผ่านศึก มีพิธีวางพวงมาลาอย่างเป็นทางการเป็นประจำทุกปี

4. เอกลักษณ์ไทย การสร้างเอกลักษณ์ไทยเป็นการปลุกเร้า "ชาตินิยม" ที่เปลี่ยนเป็น "ไทยนิยม" เพื่อให้คนในชาติมีความสำนึกเป็น "ไทย" ในระบอบการปกครองใหม่ ตลอดจนการสร้างสำนึกชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนให้เปลี่ยนเป็นไทยด้วย ถ้าหากไม่เปลี่ยนก็จะถูกต่อต้านหรือการกีดกันทางเชื้อชาติ ซึ่งทำให้ไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติดังที่เคยเป็นมา เอกลักษณ์ไทยที่เป็นสัญลักษณ์ของชาตินิยมที่สำคัญประการหนึ่งคือ การถือเอาศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย และระบอบประชาธิปไตย (ดู

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ใน กจช., ศธ.0701.46/2 "สร้างวัดประจำอธิปไตย") รัฐบาลได้เร่งรัดให้ประชาชนชาวไทยมีวัฒนธรรมและศีลธรรมประจำใจ ด้วยการส่งเสริมพุทธศาสนา โดยมีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 มีการเร่งรัดให้ประชาชนชาวไทยมานับถือพุทธศาสนา ยิ่งกว่านั้นคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือในการแสดงธรรมเทศนา เผยแพร่ หลักจรรยา มารยาท แก่ประชาชนเพื่อปลูกฝังวัฒนธรรมของชาติไทย (ข่าวกรมโฆษณาการ 23 กรกฎาคม 2483)

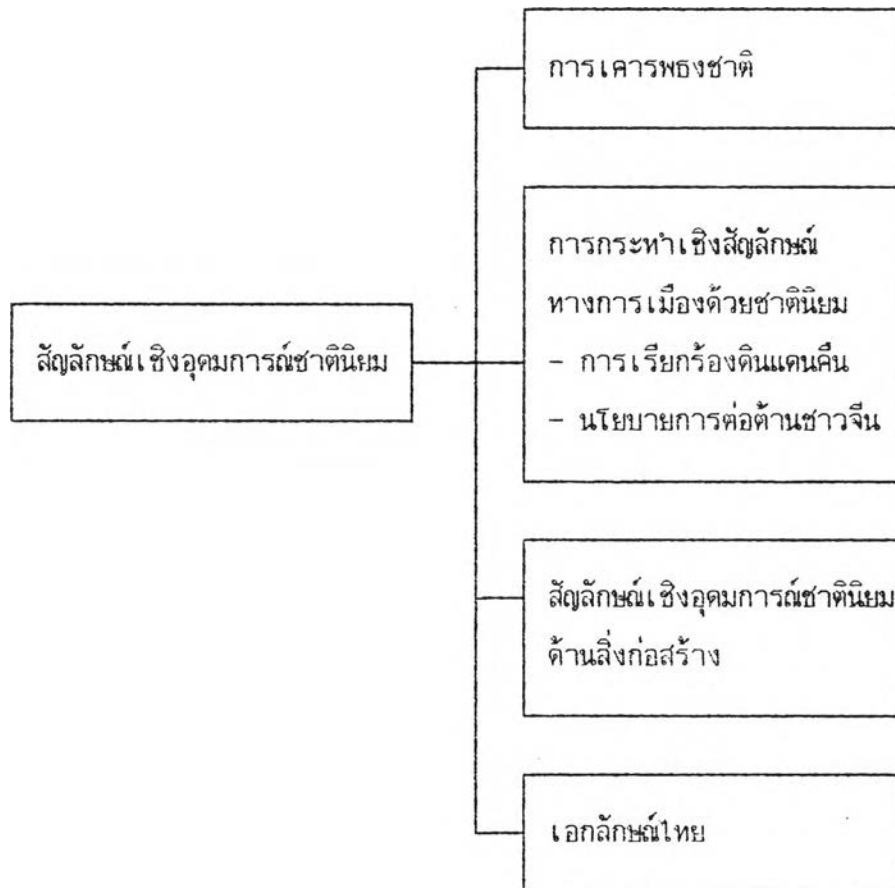
นโยบายความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพจน์ อันเป็นทางนำมาซึ่งเกียรติของชาติและพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนกลุ่มน้อย โดยเฉพาะคนจีนและมุสลิมไม่สามารถจะปฏิบัติตามได้ อันเป็นผลให้ชาวมุสลิมในประเทศไทยได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจอย่างรุนแรง มีการโน้มน้าวให้ข้าราชการหันมานับถือพุทธศาสนา ดังนั้น ชาวมุสลิมใน 4 จังหวัดภาคใต้ ซึ่งใช้ภาษามลายูในชีวิตประจำวัน ก็จำต้องเปลี่ยนใจหันมาใช้ภาษาไทยเปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทย และนับถือศาสนาพุทธ เพราะมีการห้ามสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียน โดยให้มีการสอนพุทธศาสนาแทน จึงทำให้คนเหล่านี้รู้สึกว่ารัฐบาลต่อต้านพวกเขา (ขณะที่รัฐบาลเน้นว่าต่อต้านจีนโดยตรง)

การเน้นศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งหมายถึงการกีดกันชนชาติอื่นที่มีใช้ชนชาติไทย จากหลักฐานที่ปรากฏพบว่า ยังมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชาวคริสต์ในประเทศไทยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่มีการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส และมีการปลุกเร้าให้ประชาชนเกลียดชังฝรั่งเศส (Bangkok Post 20 October 1989) ทำให้ชาวคริสต์ในจังหวัดนครพนม ได้ถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐสังหารถึง 7 ชีวิต เนื่องจากไม่ยอมเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย นอกจากนั้น ยังมีการทำลายโบสถ์และชุมชนผู้นับถือคริสต์ศาสนาด้วย โดยเจ้าหน้าที่ได้อ้างว่า ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลให้กำจัดผู้ที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนา การกระทำดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการใช้กำลังบังคับที่รุนแรงต่อผู้ที่มีนับถือศาสนาอื่นสาเหตุที่สำคัญน่าจะมาจากการที่มีการปลุกเร้าให้เกลียดชังฝรั่งเศส ฉะนั้นผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนาจึงถูกมองว่าเป็นผู้นิยมฝรั่งเศสด้วย ซึ่งขัดต่อนโยบายการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส และคริสต์ศาสนานั้น คนไทยทั่วไปก็มองว่าเป็น "ศาสนาของฝรั่งเศส" เพราะได้ถูกนำมาเผยแพร่ในประเทศไทยโดยคณะมิชชันนารี ชาวฝรั่งเศส ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การเน้นศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย จึงเป็นการต่อต้านชาวต่างชาติในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อคริสต์ศาสนา ชาวฝรั่งเศส รวมทั้งผู้นิยมฝรั่งเศสหรือชาวคริสต์ด้วยซึ่งพบว่ามีคนจีนเป็นจำนวนมากที่เข้ารับนับถือคริสต์ศาสนา

ชาตินิยมในสมัยนั้น มุ่งที่จะให้มีความผสมกลมกลืนทางด้านภาษา และศาสนาเพื่อเน้นเอกลักษณ์ "ไทย" ให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ได้สำนึกความเป็นไทย โดยไม่มีการแบ่งแยกด้วยภาษาและศาสนา จึงทำให้ชนกลุ่มน้อยทั้งหลายถูกจำกัดเสรีภาพในการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีของตน เช่น การให้นับถือศาสนาพุทธ ถูกห้ามมิให้ใช้เวลาเรียนภาษาของตนมากเกินไป มีการควบคุมหลักสูตรและโรงเรียน การให้ใช้ภาษาไทยกลางทั่วทั้งประเทศไทย โดยได้ดัดแปลงวิธีเขียนและตัวสะกดให้ง่ายขึ้น (นันทวรรณ (เหมินทร์) ภู่อ่าง 2523 : 3)

ศาสนาก็ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามอย่างเห็นได้ชัด หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ได้ใช้ศาสนาเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองที่เป็นตัวแทนชาตินิยมหรือเป็นสื่อในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม ดังจะเห็นได้จากหลักฐานว่า กรมธรรมการได้ร่วมมือกับคณะสงฆ์จัดพิมพ์ "เทศนาสอนประชาชน" ขึ้นเผยแพร่ เพื่อร่วมมือกับรัฐบาลในการอบรมสั่งสอนประชาชน ตามนโยบายสร้างชาติให้หนักไปในทางที่จะให้เกิดความเพียร ก่อร่างสร้างตน มีความขยันขันแข็งในการทำงานและประกอบสัมมาชีพโดยไม่เกียจคร้าน รู้จักพึ่งตนเอง ให้เป็นคนรักงาน ประกอบกิจในทางที่ชอบโดยไม่เลือกงาน เพราะถ้าไม่รีบปลุกระดมให้คนไทยในทางนี้แล้ว อาชีพของชาวไทยจะคับแคบลงทุกวัน เพราะผู้ต่างชาติไม่ได้ จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายดังกล่าวมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของรัฐนิยม เช่น การต่อต้านต่างชาติ แม้แต่การเทศน์นั้นก็ต้องเทศน์ตามบทความที่คณะกรรมการเรียบเรียงไว้ เช่น เน้นความต้องการของชาติ การเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงจะต้องมีการควบคุมโดยการส่งคำเทศน์ให้เจ้าหน้าที่ตรวจ มีการวางหลักการให้แต่ง และกำหนดคาถาให้แสดง ในปี พ.ศ. 2484 ยังได้มีการส่งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิไปจาริกเทศนาสอนประชาชนตามหลักนโยบายสร้างชาติของรัฐบาลอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป อาจแสดงรูปแบบขององค์ประกอบสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมดังที่กล่าวมาแล้วในรูปที่ 5.2

รูปที่ 5.2 แสดงรูปแบบขององค์ประกอบสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม

สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่

การวิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ (การสร้างชาติ) ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่การศึกษาความเป็นสมัยใหม่ทางวัฒนธรรม เป็นประเด็นหลักเพราะสามารถชี้ให้เห็นการกระทำในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองได้ชัดเจนว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม มุ่งที่จะใช้สัญลักษณ์เป็นเครื่องมือสร้างความเชื่อเกี่ยวกับคุณค่าหลักของระบบใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความสนับสุนและความชอบธรรมให้กับรัฐบาล เพราะในสภาพที่ฐานะรัฐบาลไม่มั่นคง เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองมาไม่นาน นโยบายหรือการกระทำทางการเมืองต่าง ๆ จึงมุ่งส่งเสริมความสำคัญของผู้นำและรัฐบาลมากกว่าในเรื่องอื่น

ความหมาย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า "ความเป็นสมัยใหม่" มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า "การสร้างชาติ" การสร้างชาติในความหมายที่เป็นเป้าหมายหลักของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หมายถึงการสร้างประเทศ"ไทย"ใหม่แทน"สยาม" ให้ยิ่งใหญ่และให้คนไทยมี "วัฒนธรรมดี มีศีลธรรม มีอนามัยดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อยดี มีที่พักอาศัยดี และมีที่ทำมาหากินดี" (กรมโฆษณาการ 2485 : 3) ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมไว้ว่า "วัฒนธรรมของชาติไทยเท่านั้น ที่เป็นหัวใจอันจะทำให้ประเทศชาติของเราบรรลุถึงซึ่งความสำเร็จทั้งปวง...คนไทยจะมีวัฒนธรรมดี ก็ต้องมีหัวใจเป็นคนไทยจริง ๆ รักไทยจริง ๆ จะทำอะไรก็ต้องเพื่อไทยจริง ๆ และในที่สุดก็ต้องมุ่งหวังให้ชาติไทย เจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศทั้งหลาย..." (แถมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 128) นอกจากนี้ยังเน้นให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างชาติใหม่มีความเจริญเทียบเท่าอารยประเทศอีกด้วย "...ชาติไทยมีอยู่แล้ว แต่สถานะบางอย่างของชาติยังไม่ถึงขั้นระดับสมควรต้องการของประชาชาติไทย เราจำเป็นต้องพร้อมใจกันสร้าง ให้เพิ่มเติมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ช่วยกันปรับปรุงไปจนกว่าเราทุกคนจะพอใจหรืออย่างน้อยก็ได้ระดับเสมออารยประเทศ..." (แถมสุข นุ่มนนท์ 2521 : 14-15)

ดังนั้นจึงอาจสรุปและวิเคราะห์การสร้างชาติหรือการทำประเทศให้มีความเป็นสมัยใหม่ ได้เป็น 2 ประเด็น คือ

1. ในแง่ถดถอยการต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ชี้ให้เห็นเป้าหมายหลัก หรือเป้าหมายทางการว่า การสร้างชาติคือการทำให้ประเทศไทยมีความก้าวหน้า มีความเป็นสมัยใหม่และยิ่งใหญ่เทียบเท่าอารยประเทศทั้งหลาย ทั้งด้านวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของประชาชน อาจเรียกว่า "westernization" ได้แก่ การปรับปรุงวัฒนธรรมต่าง ๆ อันเป็นการเลียนแบบชาติตะวันตก เช่น การสวมหมวก นุ่งกระโปรง แต่ในขณะเดียวกัน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็เน้นความเป็นไทย หรือ "นิยมไทย" ซึ่งคูจะมีความขัดแย้งกันระหว่าง ความเห็นสมัยใหม่กับความนิยมไทย จึงมีผู้เรียกยุคการสร้างชาติในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่า "สยามยุคประยุกต์" (ทักษ์ เจลิมเตียรณ 2518 : 57)

ในประเด็นนี้ อาจตั้งข้อสังเกตที่สอดคล้องกับการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองได้ว่าการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เน้นคำว่า "ไทย" ต้อง "มีหัวใจเป็นไทยจริง ๆ" นั้น นอก

จากจะมีความหมายที่เข้าใจกันทั่วไปว่า หมายถึง ชาตินิยมแล้ว น่าจะมีความหมายอื่นแยก แฝงอยู่ด้วยโดยกล่าวเป็นนัยทางอ้อม คือ "ไทย" หมายถึง เน้นความจงรักภักดีต่อประเทศ "ไทย" ใหม่ที่สถาปนาขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นัยจากการประกาศรัชนียม เปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามด้วยซึ่งหมายถึง การสร้างความจงรักภักดีต่อระบอบการปกครอง ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในนาม "ประเทศไทย" เพื่อสปล้างความเชื่อคติดั้งเดิมของ ประชาชนต่อความจงรักภักดีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยอาศัยการสร้างชาติหรือ ความเป็นสมัยใหม่ เป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ แบบใหม่ให้กับประชาชน

2. การอ้างว่า การสร้างชาตินั้นเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นเป็นเหตุผลที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยกมาสนับสนุนนโยบายการสร้างชาติและการกระทำต่าง ๆ ระหว่างภาวะ สงคราม

กล่าวโดยทั่วไป เป็นที่เข้าใจกันว่า เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงครามตัดสินใจร่วมมือ กับญี่ปุ่นแล้ว ก็ได้ดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศโดยถือเอาญี่ปุ่นเป็นตัวอย่าง เช่น การ ประกาศวิโรกรรมประจำชาติ (พ.ศ. 2486) อันมีลักษณะเป็นการเลียนแบบลัทธิบูชิโดของ ญี่ปุ่นที่สำคัญ คือ ความพยายามที่จะปรับปรุงให้ประเทศเจริญทันสมัยตามแบบญี่ปุ่นทั้งทางด้าน การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปรับปรุงวัฒนธรรมของชาติด้วย การยกเลิกประเพณีเก่าบางประการและสร้างวัฒนธรรมประจำชาติอย่างใหม่ ๆ ขึ้นมาแทน ที่นั้นก็เพื่อจะเร่งสร้างชาติไทยให้มีวัฒนธรรมสูงเด่นในสายตาอารยประเทศ ที่สำคัญ คือ ญี่ปุ่น เพราะกลัวว่าจะถูกกว่าประเทศไทยล้าหลัง (บุปผา ทิพย์สภาพกุล 2528 : 19-22) ประกอบกับได้เห็นผลสำเร็จในการพัฒนาประเทศของบางประเทศ เช่น ญี่ปุ่น และเยอรมันนี ที่ใช้ระยะเวลาอันสั้น จึงทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เน้นว่า "ให้ได้อย่างฝรั่ง หรือ ญี่ปุ่นเขาเท่านั้น" (ปรีศันย์ เกศะบุตร 2529 : 15)

แต่ถ้าเจตนาจริงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อ "ต่อต้านญี่ปุ่น" เป็นจริงก็คง จะเกิดขึ้น ภายหลังจากที่ไทยเปิดการเจรจาเพื่อแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรมกับประเทศญี่ปุ่น ใน พ.ศ. 2485 กล่าวคือภายใต้ต้นนโยบาย "สร้างวงไพบูลย์ร่วมกัน" จอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มหันเกรงการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในประเทศไทยมากขึ้น ยิ่งถ้าหากญี่ปุ่นเป็นฝ่ายชนะ สงคราม ก็คงถือโอกาสสเหยแพร่วัฒนธรรมในประเทศไทย จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้ หันมาเร่งรัดปรับปรุงให้คนไทยมีความเจริญก้าวหน้า และทันสมัยทางวัฒนธรรมมากขึ้นเพื่อ ป้องกันคนไทยหันไปนิยมวัฒนธรรมญี่ปุ่น ได้มีการออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ และการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อ 25 กันยายน พ.ศ. 2485

ดังนั้น การอ้างว่า การสร้างประเทศให้มีความเป็นสมัยใหม่ด้วยการปรับปรุง วัฒนธรรมของชาติ เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น จึงไม่น่าจะเป็นเจตนารมณ์ที่แท้จริง เพราะได้มีการ กระทำต่าง ๆ ที่มีความหมายของการต่อต้านกลุ่มเจ้าด้วย

องค์ประกอบสำคัญที่เป็นรูปแบบของสัญลักษณ์ เชิงความเป็นสมัยใหม่

เหตุการณ์หรือการกระทำทางการเมืองต่าง ๆ ที่สำคัญ เกี่ยวกับนโยบาย วัฒนธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบในรูปแบบของสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งสิ่ง เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ เพราะไม่ใช่ "ความเป็นสมัยใหม่" ที่แท้จริงเป็นเพียงสิ่งภายนอกที่ทำได้ ง่ายที่สุดเท่านั้น ซึ่งมีดังนี้คือ (1) การยกเลิกประเพณีดั้งเดิม (2) การปรับปรุงทางด้าน ภาษา (3) การสร้างวัฒนธรรมแบบใหม่ และ (4) การส่งเสริมฐานะสตรี

1. การยกเลิกประเพณีดั้งเดิม

การยกเลิกประเพณีดั้งเดิมในสมัยการปกครองใหม่นั้น ก็เพื่อจะลบล้างคติความเชื่อ ของระบบเก่าให้คนเลิกผูกพันกับสิ่งต่าง ๆ และหันมาให้ความสนใจแก่สิ่งใหม่แทน- ดังที่ได้มีการ เปลี่ยนแปลงจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบบประชาธิปไตยหรือการปกครอง ในระบอบรัฐธรรมนูญดังแบบอย่างของอารยประเทศหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการ ยกเลิกพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา อันเป็นพิธีที่ส่งเสริมอำนาจของกษัตริย์ โดยที่บรรดาข้าราชการ และขุนนางมาร่วมกันทำพิธีสาบานตน แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ นับว่าเพื่อ สร้างความชอบธรรม และเสถียรภาพให้กับพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ผู้ใดจะละเมิด หรือฝ่าฝืนมิได้ โดยมีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือช่วยสร้างความศรัทธาให้กับการกระทำนี้ จึง อาจกล่าวได้ว่า พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเป็นสัญลักษณ์แห่งความจงรักภักดีในระบอบสมบูรณาญา- สิทธิราชย์

ครั้นเมื่อคณะราษฎรต้องการให้คนรุ่นใหม่มีความศรัทธาในสถาบัน แทนที่สถาบัน พระมหากษัตริย์ก็ได้หันมาเน้นพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการสร้างความศรัทธาให้รัฐธรรมนูญ (ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว) ซึ่งเป็นการต้องการป้องกันไม่ให้ผู้ใดละเมิดและหาทางล้มล้าง รัฐธรรมนูญ ดังที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เล่าให้ อนันต์ พิบูลสงคราม บุตรชาย ฟังว่า

"...รัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2475 นั้น เป็นรัฐธรรมนูญของประชาชนชาวไทยในระบอบประชาธิปไตยที่มีความศรัทธายิ่งนัก เพราะเป็นผลมาจากการ พิจารณาร่วมกันอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ต้น ระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

กับคณะราษฎรผู้ขอพระราชทาน ตั้งก่อนประกาศใช้ก็ได้เข้าพิธีรับประหาร
น้ำพระพิทศฤศตามขนบธรรมเนียมประเพณีของพุทธศาสนิกชน และได้ผ่านพิธีการ
ทางไสยศาสตร์ที่สาปแช่งผู้มีจิตคิดประทุษร้าย เอาไว้อย่างน่าเกรงขาม ด้วย
เหตุนี้กระมัง ภายหลังเมื่อได้เกิดการประทุษร้ายรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดย
 พระยามโนปกรณนิติธาดาครั้งหนึ่ง โดยการกบฏบวรเดชครั้งหนึ่ง และโดยการ
 กบฏเมื่อปลายปี พ.ศ. 2481 อีกครั้งหนึ่ง ผู้กระทำการประทุษร้ายทั้งสามครั้ง
 จึงได้รับผลกรรมตามสนองอย่างสาสม..." (อ. พิบูลสงคราม เล่ม 4 2519 :
 647-648)

เมื่อเข้าสู่สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งให้ยกเลิกประเพณีบาง
 อย่างที่เคยมีมาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สำคัญ และมีในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมือง
 ดังนี้

ก. การยกเลิกประเพณีการหมก คลาน และการกางสรวงสังเวชน
 พระราชพิธี รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งยกเลิกงานพระราชพิธีหรืองานรัฐพิธี
 บางอย่างทีล้าสมัย โดยอ้างว่ามีได้เป็นประเพณีของพุทธ(ไทย) แต่เป็นของพราหมณ์และจีน
 เช่น พิธีเกี่ยวกับการสังเวชน นอกจากนั้น ยังให้เลิกประเพณีการหมก คลาน โดยเปลี่ยน
 มาใช้อย่างแบบสากลนิยมให้เหมาะสมแก่กาละเทศะของงาน (กจช., (2) สร.0201.97/
 15 "การยกเลิกประเพณีในงานพระราชพิธีที่ล้าสมัย" 30 ต.ค.-4 ธ.ค. 2484)

ในเรื่องนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2525 : 50-51) ให้ความเห็นว่า
 "ประเพณีเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์นั้นขึ้นต้นด้วยความเชื่อ และด้วยการอุปโลกน์ของพราหมณ์
 ให้พระมหากษัตริย์เป็นพระเป็นเจ้า เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณจึงทรงไว้
 ซึ่งพระราชอำนาจเป็นล้นหลาม ดังนั้น ประเพณีหมกคลาน จึงเป็นเรื่องของพระเป็นเจ้า
 ทั้งสิ้น" (พระมหากษัตริย์) ดังนั้น การยกเลิกประเพณีหมกคลานจึงเป็นการยกเลิกประเพณี
 อันเกี่ยวเนื่องกับกษัตริย์ ซึ่งมีผลเป็นการทอนอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในระบอบ
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์เพื่อส่งเสริมความเชื่อใหม่ เกี่ยวกับหลักเสมอภาคของประชาชนภายใต้
 ระบอบการปกครองใหม่

ข. การเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่จาก 1 เมษายน เป็น 1 มกราคม (พ.ศ.2482)

การประชุมการเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ขึ้น หลวงวิจิตรวาทการ ทำหน้าที่เป็น
 ประธานกรรมการ ได้ให้เหตุผลในการเปลี่ยนแปลงว่า

"...การเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่จาก 1 เมษายน เป็น 1 มกราคม ไม่ขัดกับ พระพุทธศาสนา เป็นการเลิกวิธีที่เอาลัทธิพราหมณ์มาคร่อม พระพุทธศาสนา... เพราะเราใช้วิธีของเราเอง หาใช้ว่าเราใช้วิธีของชาติอื่น ศาสนาอื่นใดไม่ การเปลี่ยนเอาวิธีโบราณของเรามาใช้... เป็นทางหนึ่ง que แสดงให้เห็นความ รุ่งโรจน์แห่งวัฒนธรรมของชาติในอดีตกาล..." (กจช., ศธ.0701.23.3/17 "การประชุมเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ จาก 1 เมษายน เป็น 1 มกราคม พ.ศ.2482")

แต่การเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ นั้นน่าจะมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ เพราะ "เป็นการเปลี่ยนความทรงจำของคนไทยอย่างหนึ่ง" (ไทยสมัย 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2482) เป็นการเปลี่ยนสิ่งที่พระมหากษัตริย์ได้เคยกำหนดให้ใช้ อย่างไรก็ตาม ในบันทึกเหตุการณ์ การเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ ก็ได้ชี้ประเด็นการอ้างชาตินิยมและความยิ่งใหญ่ของชาติไทยแก่ โบราณ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ชาตินิยมที่ลดความสำคัญของกษัตริย์ดังที่กล่าวมาแล้ว การ กระทำดังกล่าวจึงล้วนมีเป้าหมายเพื่อสร้างภาพพจน์ใหม่ของเมืองไทยแก่ชาวไทยทั้งสิ้น ซึ่ง บางท่านกล่าวว่า เป็นการนำประเทศชาติเข้าระดับสากลดังอารยประเทศ (แถมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 132)

ค. การยกเลิกบรรดาศักดิ์*

สำหรับการยกเลิกประเพณีเดิมอีกประการหนึ่ง ที่สำคัญควรกล่าวคือ การ ยกเลิกบรรดาศักดิ์ รัฐบาลได้ตราพระราชกำหนดให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์ตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน

*นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่า รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ได้ระงับการขอพระราชทาน "เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี" ซึ่ง ร. 6 ได้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2461 เพื่อพระราชทานในราชการทหารโดยเน้นว่า ต้อง พร้อมอยู่เสมอที่จะสละชีวิตเป็น "ราชพลี" เหตุผลในการระงับดังกล่าว โดยอ้างว่า "เพราะได้มีการกำหนดฐานันดรของผู้รับพระราชทาน (ต่อมาได้มีการฟื้นฟูใหม่ในสมัย รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2503) การกระทำดังกล่าวมีนัยในเชิงสัญลักษณ์ คือ การพยายามทำลายความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ดังปรากฏว่าในสมัย รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สร้างเหรียญกล้าหาญต่าง ๆ เช่น "เหรียญชัยสมรภูมิ" (พ.ศ. 2484) ขึ้นมาแทนเพื่อมอบให้ในกิจการทหาร โดยเน้น "เรากล้ารบเพื่อเกียรติศักดิ์ ไทย" (ดูรายละเอียด ใน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย ฉบับสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2523).

พระยา พระ หลวง ชุน ตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 เหตุผลสำคัญคือ ต้องการให้บุคคลมีความเสมอภาคกันในทางกฎหมาย และให้สอดคล้องกับรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันเป็นการดำเนินนโยบายตามหลัก 6 ประการ ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของคณะราษฎร แต่นอกจากเหตุผลดังกล่าว การยกเลิกบรรดาศักดิ์ก็ยังมี ความหมายในเชิงสัญลักษณ์อีกด้วย เมื่อพิจารณาว่าบรรดาศักดิ์เป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่ข้าราชการ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาอันมีความหมายถึงการสร้าง ความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ ดังนั้น การยกเลิกบรรดาศักดิ์จึงมีนัยสำคัญ คือ การลดทอนความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ เป็นการลบล้างความเชื่อเดิมที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อหันเหความสนใจของข้าราชการและประชาชนมาสู่ระบอบการปกครองใหม่ที่เน้นความเสมอภาค โดยมีนัยของการต่อต้านระบอบเก่าด้วย ดังนั้นภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา จนถึงสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม "ฐานะ ของกลุ่มผู้มีอำนาจสมัยเก่าคือกษัตริย์และพวกเจ้าก็ไม่ดีนัก ถูกก้าวร้าว บ้ายสีมาก" (เฉลิมเกียรติ ศิวนวนล 2522 : 48)

นอกจากนี้การยกเลิกบรรดาศักดิ์ก็อาจชี้ประเด็นให้เห็นว่า เป็นการพยายามทำลายความเชื่อหรือความทรงจำเกี่ยวกับระบอบเดิม เนื่องจากบรรดาศักดิ์เป็นสิ่งที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ ดังนั้น การมีบรรดาศักดิ์จึงเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ การยกเลิกบรรดาศักดิ์จึงมีความหมายของการทำลายสัญลักษณ์ของความจงรักภักดีต่อระบอบเดิม และแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลได้พยายามทำลายความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคม

อย่างไรก็ตามในการยกเลิกบรรดาศักดิ์นั้น ทางรัฐบาลได้กำหนดว่าถ้าผู้ใดต้องการอยู่ในบรรดาศักดิ์ ก็ให้ขี้แจงขอรับพระราชทานพระมหากฤษฎีขึ้นมา เมื่อได้พิจารณาเห็นสมควร จะได้อนุญาตให้ผู้นั้นคงอยู่ในบรรดาศักดิ์ต่อไป (แถมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 132) สำหรับเหตุผลในการยกเลิกบรรดาศักดิ์ คือ

"...ฐานะศักดิ์ไม่ก่อให้เกิดเอกสิทธิ์แต่อย่างใด บุคคลย่อมเสมอภาคในทางกฎหมาย ...การมียศหรือบรรดาศักดิ์หรือไม้นั้นมิได้เป็นข้อที่ทำให้บุคคลได้รับผลประโยชน์ในทางกฎหมายต่างกัน มีบรรดาศักดิ์หรือไม่ย่อมเสมอกันในทางกฎหมาย..."

เหตุผลดังกล่าวนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายที่เป็นทางการที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการเน้นให้เห็นว่า รัฐบาลของตนได้ปฏิบัติตามนโยบายที่ได้แถลงไว้เมื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีซึ่งสอดคล้องกับหลัก 6 ประการ อันเป็นเจตนารมณ์ของคณะราษฎรแต่เป้าหมายที่แท้จริงนั้นว่าเป็นการต่อต้านระบอบเก่านั่นเอง เพื่อที่รัฐบาลจะได้สร้างความเชื่อและความจงรักภักดีต่อระบอบใหม่ โดยให้ข้าราชการละทิ้งความผูกพันต่อระบอบเดิม จากนโยบายดังกล่าว ปรากฏว่ารัฐมนตรีและข้าราชการกระทรวงต่าง ๆ ได้ขอลาออกจากบรรดาศักดิ์กันมากมาย โดยการนำและชักจูงของบุคคลชั้นนำในคณะราษฎร

พร้อมกันนั้นหลังจากยกเลิกบรรดาศักดิ์ได้ไม่นาน ก็ได้มีประกาศยกเลิกยศข้าราชการฝ่ายพลเรือน โดยรัฐบาลแถลงว่าได้มีกฎหมายวางระเบียบสอดคล้องกับรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือมีกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนและระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการแบ่งเป็นชั้นต่าง ๆ ไว้แล้ว ฉะนั้น ยศของข้าราชการฝ่ายพลเรือนไม่จำเป็นต้องมี จึงมีพระบรมราชโองการให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่ายพลเรือน คือ นายอำมาตย์ อำมาตย์ และรองอำมาตย์ ตั้งแต่ วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2485

ง. การชักชวนให้เลิกความนิยมใช้ฤกษ์*

รัฐบาลและจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความเห็นว่าการสร้างชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า มีความเป็นสมัยใหม่นั้น ประชาชนชาวไทยควรจะต้องมีความตั้งใจในการประกอบกิจการงานให้อำนวยผลสำเร็จด้วยดี แต่ด้วยสภาพวัฒนธรรมแห่งชาติพิจารณาเห็นว่า "ในมาจันยังมีผู้นิยมใช้ฤกษ์กันอยู่มาก ถ้าวันใดฤกษ์ไม่ดีก็งดเว้นไม่ประกอบกิจการงานซึ่งตั้งใจไว้ให้สำเร็จลุล่วงไป ทั้งนี้ ย่อมเป็นการขัดต่อความก้าวหน้าของงาน" (กจช., (3) สร.0201.55/33 "การชักชวนให้เลิกความนิยมใช้ฤกษ์" 31 มี.ค.-22 เม.ย. 2486) นอกจากนี้การใช้ฤกษ์ยังมีโช้หลักการของศาสนาพุทธอันเป็นศาสนาประจำชาติอีกด้วย ดังนั้น การใช้ฤกษ์จะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างชาติให้เจริญเทียบเท่าอารยประเทศ แต่ประเด็นสำคัญของการชักชวนให้เลิกความนิยมมาใช้ฤกษ์น่าจะอยู่ที่การพยายามเลิกพิธีต่าง ๆ

*โปรดพิจารณาความสำคัญของฤกษ์ในแง่กิจกรรมของการปกครองระบอบเก่าได้จากการหาฤกษ์ในพระราชพิธีต่าง ๆ รวมทั้งการหาฤกษ์สำหรับรัฐธรรมนูญที่ฝ่ายเจ้าถือถือว่าเป็น "การพระราชทาน" จากพระมหากษัตริย์ด้วย.

ที่เป็นของพราหมณ์ อันเป็นหลักในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม และสร้างความชอบธรรมให้กับพระมหากษัตริย์ ที่รัฐบาลในระบอบใหม่พยายามจะจัดให้หมดไป เพื่อสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรมใหม่ที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างศรัทธาเชื่อในระบอบการปกครองใหม่

2. การปรับปรุงทางด้านภาษา

ภาษาเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง ที่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน (ดู Edelman 1977 และ Thompson 1984) กล่าวคือ ภาษาจะเป็นสิ่งที่มีอำนาจ หรือความศักดิ์สิทธิ์ในตัวของมันเองที่จะช่วยสร้างความเชื่อและโน้มน้าวจิตใจคนให้คล้อยตามได้ ดังนั้นการปรับปรุงทางด้านภาษาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีนัยสำคัญสามารถตีความได้จากหลักฐานที่ปรากฏ แสดงถึงการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเพื่อแข่งขันหรือลดบทบาทสัญลักษณ์เดิม (สถาบันกษัตริย์) ที่สำคัญมีดังนี้

ก. การปรับปรุงตัวอักษรไทย และวางหลักเกณฑ์การเขียนหนังสือไทยใหม่ มีการลดใช้สระและพยัญชนะที่มีเสียงซ้ำกัน กำหนดหลักการเขียนหนังสือไทยให้เป็นคำไทยแท้ การกระทำได้กล่าว แม้จะมีเหตุผลที่เห็นทางการว่า เพื่อส่งเสริมและขยายการศึกษาให้แก่ประชาชนโดยปรับปรุงตัวอักษรให้อ่านออกเขียนได้ง่ายขึ้น เพราะภาษาไทยในขณะนั้น ไวยากรณ์ยากมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี สันสกฤต เด็กต้องท่องจำมากและเรียนมากเกินไป และยังเป็นกำกวมให้เด็กผู้บังคับให้เด็กไทยเรียนภาษาที่คุ้นเคย จึงต้องปรับปรุงภาษาไทยให้เรียนง่าย ส่งเสริมให้มีการแปลตำราภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย เพื่อให้การเรียนรู้ทุกอย่างเป็นภาษาไทย นอกจากนั้นการปรับปรุงตัวอักษรไทย ยังมีส่วนช่วยการรักษาเอกราชและการสร้างชาติ เพราะการสร้างชาติต้องทำหลายอย่าง จึงไม่ใช่เอาเวลาไปเรียนอย่างเดียว การปรับปรุงตัวอักษรก็เพื่อขยายให้ประเทศไทยมีความเจริญและเป็นมหาอำนาจในแหลมทอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนไทยต้องนิยมยกย่องภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติ (ชาตินิยม) ช่วยกันฟื้นฟูและบำรุงภาษาไทยให้แพร่หลาย เป็นภาษาประจำแหลมทองและแพร่ไปยังส่วนอื่นของโลกด้วย (กจช., (2) สร.0201.18./5 ปีที่ 3 "บทสนทนาระหว่างนายมั่น ชูชาติ กับนายคง รักไทย" 1 ม.ค.-30 พ.ค. 2485) ดังนั้นสภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ ให้ประกาศใช้ภาษาไทยแบบใหม่ ตั้งแต่วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2485

(แผนสุข นุ่มนธ์ : 140) ภาษาที่ได้ปรับปรุงใหม่ได้กลายเป็นภาษามาตรฐานของประชากรทั่วประเทศ

แต่การปรับปรุงตัวอักษรไทย ก็มีผลกระทบทางอ้อมต่อสถาบันกษัตริย์ คือ การกล่าวถึงจะทำให้สถาบันนี้ลดความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ลง เช่น การกล่าวว่า "ขอให้พระกษัตริย์ของเรา ขงพระเจ้าเร็น" (กจช., (2) สร.0201.18.1/6 ปีที่ 2 "บทสนทนาระหว่างนายมัน ชูชาติ กับนายคง รักไทย" 1 มิ.ย.-31 ต.ค. 2485) การกระทำดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายแอบแฝงที่จงใจหรือไม่ก็ตาม แต่ก็มี ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองที่เป็นการต่อต้านเจ้านายอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นการปฏิเสธภาษาไทยที่มีรากศัพท์ที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต ก็เท่ากับเป็นการปฏิเสธคำราชาศัพท์ด้วย กล่าวคือ มีศัพท์แสงมากมายหลายถ้อยคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน แสดงให้เห็นถึง "การแบ่งชั้นวรรณะของบุคคลในชาติเดียวกันที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ" (อ. พิบูลสงคราม เล่ม 3 2519 : 55)

ข. การใช้สรรพนาม คำรับ คำปฏิเสธ คำนำหน้าชื่อ การตั้งชื่อบุคคล

นอกจากการปรับปรุงตัวอักษรไทยแล้ว รัฐบาลยังได้วางระเบียบใช้คำต่าง ๆ อีก เช่น การใช้สรรพนามให้ใช้คำว่า "ฉัน" สำหรับบุรุษที่หนึ่ง และ "ท่าน" สำหรับบุรุษที่สอง คำรับให้ใช้ "จะ" คำปฏิเสธใช้ "ไม่" ต่อมาเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2485 ก็ได้เปลี่ยนเป็น ชายใช้คำว่า "ครับ" หญิงใช้คำว่า "ค่ะ" และการปฏิเสธใช้คำว่า "เปล่า" ยิ่งไปกว่านั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังดำริที่จะเปลี่ยนคำนำหน้าชื่อ "นาย" "นาง" และ "นางสาว" ให้ใช้ว่า "มนตรี" "มาตา" และ "มาตารี" แทนตามลำดับ แต่ก็ได้ล้มเลิกไป นับว่าไม่ให้มีการแบ่งแยกชนชั้นว่า ใครเป็นนาย เป็นว่า โดยต้องการละทิ้งคำว่า "นาย"

แม้แต่การตั้งชื่อบุคคล รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็เห็นว่าควรจะมีหลักการให้คนไทยมีชื่อติดกันระหว่างชาย หญิง ตามแบบอารยชน เพราะที่เป็นอยู่ยังสับสน บางที่ไม่ทราบว่าชื่อนั้นเป็นหญิงหรือชาย ดังนั้น ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2484 จึงมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่อง "หลักตั้งชื่อบุคคล" การกระทำในเชิงสัญลักษณ์ต่อต้านสถาบันพระมหากษัตริย์ในประเด็นนี้จะเห็นได้จากการที่รัฐบาลได้ไปทูลเกล้าถวายคำแนะนำให้พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า "สว่างวัฒนา" ทรงเปลี่ยนพระนามให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล (แผนสุข นุ่มนธ์ 2519 : 142) ซึ่งทำให้พระองค์ตรัสว่า "ชื่อฉันทูลหม่อม

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชทานท่านทรงทราบดีว่า ฉันเป็นผู้หญิง หรือผู้ชาย”

ค. การใช้คำว่า “วันเกิด” (พ.ศ. 2483) รัฐบาลได้กำหนดให้มีการใช้คำว่า วันเกิดกับคนทุกคน เพื่อส่งเสริมการใช้ภาษาไทยแท้ ไม่มีการแยกใช้ว่า วันชาติ วันประสูติ วันพระราชสมภพ วันเฉลิมพระชนมพรรษา ให้ใช้คำว่า “วันเกิด” ดังเช่น คำ “birthday” ในภาษาอังกฤษที่มีเพียงคำเดียวกับบุคคลทุกคน แม้กระทั่งพระมหากษัตริย์และกลุ่มเชื้อพระวงศ์ ให้ใช้ว่า “วันเกิดในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” นับว่าเพื่อเป็นการจัดการแบ่งชั้นวรรณะภายในสังคมของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นการลดความสำคัญของคำราชาศัพท์ ที่แสดงความเป็น “พวก” และการแบ่งระดับ “ชั้น” เพราะเป็นภาษาที่ใช้แก่คนที่ต่างสถานภาพทางสังคมทั้งผู้พูดและผู้ฟัง หรืออาจเรียกว่า “ภาษามาตรฐานของรัฐแบบราชาสมบัติ” (ดูรายละเอียดใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527-2528 : 11-37)

นโยบายการปรับปรุงทางด้านภาษาในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงเห็นความพยายามที่จะสร้างรูปแบบและโครงสร้างของภาษาใหม่ให้ดูเสมือนว่า พลเมืองทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ขณะเดียวกันก็เป็นการจัดหรือลดอิทธิพลของเจ้านายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วย

3. การสร้างวัฒนธรรมแบบใหม่

ความพยายามในการสร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ให้กับประเทศไทยนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม คงต้องการสร้างพื้นฐานหรือปทัสฐานทางสังคมใหม่ให้มีความสอดคล้องกับระบอบการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญเป็นสถาบันหลัก ดังปรากฏในอารยประเทศทั้งหลาย เพื่อเป็นการปล้ำล้างความเชื่อ คัมภีร์ชั้นชั้นปกครองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นตัวกำหนดค่านิยมและวัฒนธรรมในทางสังคม หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นการหันเหความสนใจของประชาชนจากความทรงจำในอดีต การดำเนินงานสร้างชาติของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ปรากฏให้เห็นว่าเป็นงานสร้างชาติเกี่ยวข้องกับ เรื่องวัฒนธรรมมากที่สุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปรับปรุงด้านความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความทันสมัยทัดเทียมเยี่ยงอารยประเทศ มีลักษณะเฉพาะที่ได้ชื่อว่า เป็นสมัยของการปฏิบัติวัฒนธรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นสมัยของการสร้างชาติด้วยวัฒนธรรม (แถมสุภ นุ่มนนท์ 2522 : 132-133)

การสร้างวัฒนธรรมแบบใหม่ ที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นที่กล่าวขวัญกันได้แก่

ก. การแต่งกายของประชาชนชาวไทย

สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคใหม่ที่จะตั้งประเด็นและความเชื่อหลายอย่างในอดีตออกไป เช่น ภาษา การดำเนินชีวิตประจำวัน ฯลฯ นับว่าเป็นความพยายามออกกฎเกณฑ์แนะนำวิธีการประพฤติ ปฏิบัติตน ในสังคมนิยมใหม่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแต่งกาย รัฐได้วางระเบียบปฏิบัติในด้านการแต่งกาย โดยประกาศ รัฐนิยมตลอดจนออกประกาศชักชวนประชาชนในรูปของคำปราศรัย สุนทรพจน์ และคำวิงวอนของท่านผู้นำ เน้นการแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย เพื่อความเป็นอารยะตามแบบ "สากลนิยม" และ "ประเพณีนิยม" โดยกำหนดการแต่งกายและทรงผมแบบใหม่ ขอให้สตรีทุกคนไว้ผมยาว เลิกใช้ผ้าโจงกระเบน เปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าถุงหรือกระโปรงแทน เลิกการใช้ผ้าผืนเดียวคาดอก หรือเปลือยกายท่อนบนให้ใส่เสื้อแทน ส่วนชายนั้นขอให้เลิกนุ่งผ้าม่วงหรือกางเกงแพรสีต่าง ๆ โดยอ้างว่า "เป็นวัฒนธรรมของจีน" (พวงศกา คูโรวาท 2523 : 96) ให้เปลี่ยนมาเป็นนุ่งกางเกงขายาวแทน ดังนั้นการปฏิบัติวัฒนธรรมด้านการแต่งกายของชาวไทยอาจถือได้ว่าเป็นนโยบายต่อต้านเงินทางวัฒนธรรมด้วย กระทรวงมหาดไทยต่าง ๆ ก็ได้วางระเบียบเครื่องแต่งกายของข้าราชการในเวลาทำงาน เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน นอกจากนั้นกระทรวงมหาดไทยได้ออกประกาศแนะนำให้คนไทยแต่งกายตามระเบียบที่วางไว้ เพื่อเป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาติ สำหรับผู้ชายต้องสวมหมวก ใส่เสื้อนอก กางเกงขายาว สวมรองเท้าหุ้มส้น และถุงเท้า ส่วนผู้หญิงต้องสวมหมวก กระโปรง เสื้อนอกคลุมไหล่ รองเท้ารัดส้นหรือหุ้มส้น จะสวมถุงเท้าหรือไม่ก็ได้ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ 2525 : 93-96) องค์กรของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง คือ "สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ" ในภูมิภาคก็ได้มีการประชุมชี้แจงราษฎรในตำบลต่าง ๆ ด้วยคำขวัญว่า "สวมหมวก ไว้ผมยาว นุ่งถุง สวมเสื้อ สวมถุงเท้าหุ้มส้น หรือรัดส้น" และชี้แจงเหตุผลว่าผ้าถุงนั้นเป็นประเพณีของไทยมาแต่เดิม และเป็นสิ่งที่ทั่วโลกกำลังนิยม ในขณะเดียวกันก็ขอความร่วมมือจากเอกชน เช่น ไม่ให้ตัดผมสั้นแก่สตรี ให้ชายผ้าถุง กระโปรง และกางเกงผู้ชายมากขึ้น เลิกจำหน่ายโจงกระเบน และผ้าคาดอก เน้นสุขภาพดี "ไม่งามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง"

ข้อนำสังเกตรประการหนึ่ง คือ เมื่อรัฐบาลให้ประชาชนปฏิบัติตามในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจะต้องมีการยกเหตุผลที่เป็นการบลุกเจ้าสำนักและจิตใจของชาวไทยให้คล้อยตาม และเกิดความภูมิใจในชาติเสมอทุกครั้ง ดังเช่น หลวงวิจิตรวาทการ ได้อ้างถึงการแต่งกายของคนไทยว่า "กางเกงเป็นเครื่องแต่งดั้งเดิมของไทย แต่เป็นกางเกงชนิดขาแคบ" (กจช., ศธ. 0701.29/1 "รัฐนิยม-วัฒนธรรม-ศีลธรรม" 2478-2498) นอกจากนี้จอมพล ป. หิญาสงคราม ได้ออก "คำวิงวอน" เพื่อชักชวนแนะนำให้ชาวไทยปฏิบัติตามในเรื่องการแต่งกาย มีความตอนหนึ่งที่น่าสนใจว่า

"...ถ้าราษฎรทำตามคำชักชวนของรัฐบาลก็เท่ากับเป็นการฝึกหัดตนปฏิบัติตามคำสั่ง ซึ่งเห็นคุณสมบัติสำคัญในการสร้างชาติและป้องกันรักษาชาติในยามคับขัน... ชาติไทยจะมีระเบียบอย่างอารยชน ระเบียบอันดีนั้นก็จะเป็นสมบัติของชาติซึ่งจะตกไปเป็นของลูกหลานเราต่อไป..."* (กจช., ศธ. 0701.29/15 "ความสำคัญในการบำรุงวัฒนธรรมของชาติ 2484")

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งในการปรับปรุงเครื่องแต่งกายของชาวไทย ที่มีความหมายของการกระทำเชิงสัญลักษณ์ต่อระบอบเดิมคือ "เพื่อให้การแต่งกายของชาวไทยเป็นแบบเดียวกัน ไม่แสดงออกถึงการแบ่งชั้นวรรณะ" (กจช., ศธ. 0701.29/13 "ปัญหาเรื่องการแต่งกาย ให้เลิกนุ่งโจงกระเบน การเกงแพร พ.ศ. 2484") หรือเป็นการเน้นให้เห็นถึงหลักแห่งความเสมอภาคของบุคคลในระบอบประชาธิปไตย

ช. การสวมหมวก

จอมพล ป. หิญาสงคราม ได้มีสำนวนวิงวอนให้ประชาชนชาวไทยยึดมั่นอยู่เสมอว่า ต้องแต่งกายให้เรียบร้อยถูกแบบอารยะ และผู้หญิงต้องสวมหมวก สำหรับการอ้างเหตุผลในการสวมหมวก หลวงวิจิตรวาทการได้ให้คำอธิบายโดยอาศัยความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นว่า การสวมหมวกแม้จะเป็นประเพณีใหม่ แต่ก็เคยทำมาก่อนแล้วตั้งแต่สมัย ร. 5 อันเป็นการโน้มน้าวใจประชาชนให้ยินยอมปฏิบัติตามแนวทางของ ร. 5

* จากคำวิงวอนดังกล่าวได้ชี้ประเด็นสำคัญประการหนึ่ง คือ การปูพื้นฐานหรือเกริ่นนำที่จะไปสู่ลัทธิเชื่อก่อนหน้าที่จะมีต่อไป แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง คือ ชาตินิยม—>รักชาติ—>สร้างชาติ—>เชื่อก่อนหน้า—>ยกย่องก่อนหน้า.

ซึ่งเป็นข้ออ้างของรัฐบาล (กจช., (2) สร.0201.181/1 ปีที่ 1 "บทสนทาระหว่าง นายมั่นกับนายคง แสดงทางวิทยุกระจายเสียง" 14 ก.ย. - 27 พ.ย. 2484)

ค. การเลิกกินหมาก

รัฐบาลได้พยายามยกเลิกประเพณีกินหมากของประชาชนที่มีมาแต่โบราณ เพื่อแสดงความเจริญ ความเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทย ถึงกับกล่าวว่า "คนกินหมากเป็น ผู้ไม่มีวัฒนธรรม" รัฐบาลเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะใช้มาตรการเด็ดขาดกับคนกินหมาก เช่น กระทรวงมหาดไทยถึงกับออกคำสั่งห้ามประชาชนที่กินหมากเข้าไปในสถานที่ราชการ ห้ามนอกจกนั้นยังกำชับให้คณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัด ให้กวัดข้นเรื่องคนกินหมาก ห้ามขายพลูในตลาด ห้ามปลูกต้นพลู รัฐบาลได้มีคำสั่งชักชวนให้ประชาชนเลิกกินหมากตั้งแต่ 25 มกราคม พ.ศ. 2482 ต่อมาในปี พ.ศ. 2486 ได้ออกคำสั่งห้ามเด็ดขาด(กจช., ศธ. 0701.29/29 "ให้เลิกกินหมาก" พ.ศ. 2486) โดยให้เหตุผลว่า "การกินหมากทำให้ เป็นที่รังเกียจในการสมาคม ทำให้องนามัยของผู้รับประทานไม่ดีอีก เป็นการเอาอย่างมาจากชนชาติอื่น (อินเดีย) ไม่มีประโยชน์ สกปรกและสิ้นเปลือง ชนชาติที่เจริญแล้วจะไม่กินหมากกันเลย"

ง. การปรับปรุงทางด้านศิลปกรรม

การปรับปรุงทางด้านศิลปกรรมที่สำคัญและรู้จักกันแพร่หลาย คือ "รำวง" รัฐบาลได้พยายามปรับปรุงทางด้านศิลปกรรมต่าง ๆ นั้นว่า ต้องการกล่อมเกลายประชาชน ให้หันมานิยมศิลปะยุคใหม่แทนประเพณีนิยมของเจ้าขุนมูลนาย โดย หลวงวิจิตรวาทการ ได้ ดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ศาสตร์ขึ้น เพื่อสอนศิลปะทุกแขนงรวมทั้งการละคร และดนตรี

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486 กรมศิลปากรจัดตั้งวงจุลดุริยางค์หญิงขึ้นมา เพื่อปรับปรุงการละเล่นพื้นเมือง เช่นรำโทนซึ่งเป็นของพื้นเมืองภาคอีสาน ในระหว่างสงคราม ได้แพร่หลายเข้ามาในภาคต่าง ๆ และกรุงเทพฯ แต่แปรรูปออกมาในลักษณะไม่สุภาพไม่ ถูก ต้องด้วยวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดี รัฐบาลจึงมีบัญชาให้กรมศิลปากรร่วมกับสำนักงาน วัฒนธรรมแห่งชาติ ปรับปรุงรำโทน เรียกใหม่ว่า "รำวง" โดยกรมศิลปากรแสดงให้ดูเป็น ตัวอย่างที่สนามหลวง เรียกว่า "รำวงแบบมาตรฐาน" ยิ่งกว่านั้นทางการยังได้สนับสนุน

ร่ำวงเป็นอย่างยิ่ง ทุกวันพุธตอนบ่าย ข้าราชการหญิงชายได้หยุดงานเพื่อฝึกซ้อมร่ำวงซึ่งเป็นวัฒนธรรมใหม่ เพื่อเผยแพร่ในหมู่ประชาชนด้วย เดินผ่านไปทางไหนจะได้ยินแต่เสียงเพลงร่ำวง ซึ่งมีมากกว่า 60 เพลง เช่น เพลงงามแสงเดือน เพลงร่ำวงมาตรฐาน เพลงดอกไม้ของชาติ เพลงน้องรักรักภูษาฬี เพลงปลุกใจที่เป็นเพลงร่ำวงก็มีอยู่ไม่น้อย แต่เนื้อร้องได้สูญหายไปเป็นจำนวนมาก เพลงร่ำวงได้เป็นที่นิยมและแพร่หลายในหมู่ประชาชนมาตลอดทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เพลงปลุกใจที่เป็นเพลงร่ำวงในสมัยนี้ จึงมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น ความรักชาติ การสร้างชาติ ความสามัคคี ฯลฯ ที่เข้ากับเพลงปลุกใจจังหวัดจันทบุรีเป็นส่วนใหญ่ บางครั้งก็เป็นการนำเอาเพลงปลุกใจที่เป็นจังหวัดจันทบุรีมาเรียบเรียงใหม่เป็นเพลงร่ำวงก็มี (สิรินทร กิริติบุตร 2528 : 66) ดังนั้น ร่ำวงจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของไทยในขณะนั้น นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ใช้ประโยชน์จากร่ำวงโดยอาศัยเป็นสิ่งถ่ายทอด และปลุกเร้าความเชื่อและอารมณ์ของประชาชน ให้คล้อยตามกับนโยบายและอุดมการณ์ของรัฐบาลอย่างผสมผสานกลมกลืน โดยที่ประชาชนก็ได้รับความสนุกสนานด้วย

4. การส่งเสริมฐานะสตรี

รัฐบาลในขณะนั้นมีจุดมุ่งหมายยกฐานะผู้หญิงไทยให้เท่าเทียมผู้ชาย หญิงไทยที่เคยเป็นช่างเท้าหลัง ได้รับการยกสถานภาพอย่างสูงในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เกิดคำขวัญว่า "ขวัญไทยอยู่ที่หญิงไทย" (แถมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 143) และ "ผู้หญิงไทยเป็นดอกไม้ของชาติ" เป็นต้น การส่งเสริมฐานะสตรีให้เท่าเทียมชาย เน้นว่าถ้าผู้ชายทำอะไรผู้หญิงต้องทำได้เช่นกัน จึงได้มีการจัดตั้งกองทหารหญิง โรงเรียนนายร้อยหญิง และโรงเรียนนายสิบหญิงขึ้น นักเรียนนายร้อยหญิงรุ่นแรกได้แก่ จีรวีรสีย์ พิบูลสงคราม บุตรสาวคนโตของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กองทหารหญิงในขณะนั้นมีอยู่สองกองพัน คือ กองพันเทพสตรี และกองพันศรีสุนทร (ลาวัญญ์ โชติามระ 2527 : 190) ในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2485 ซึ่งตรงกับวันเกิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้มีการพระราชทานยศแก่ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นนายพันโท เหล่าทหารปืนใหญ่เป็นนายทหารพิเศษประจำกองทัพบก และเป็นราชองครักษ์พิเศษด้วย นอกจากนี้หม่อมกอบแก้ว อากาศรณอยุธยา ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้รับพระราชทานยศเป็นนายพันโท การให้ความสำคัญกับหม่อมกอบแก้ว ก็เพราะเป็นภรรยาของพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และเป็นผู้หนึ่งที่ทำให้ความสามัคคีระบอบราชบูรณะ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้น

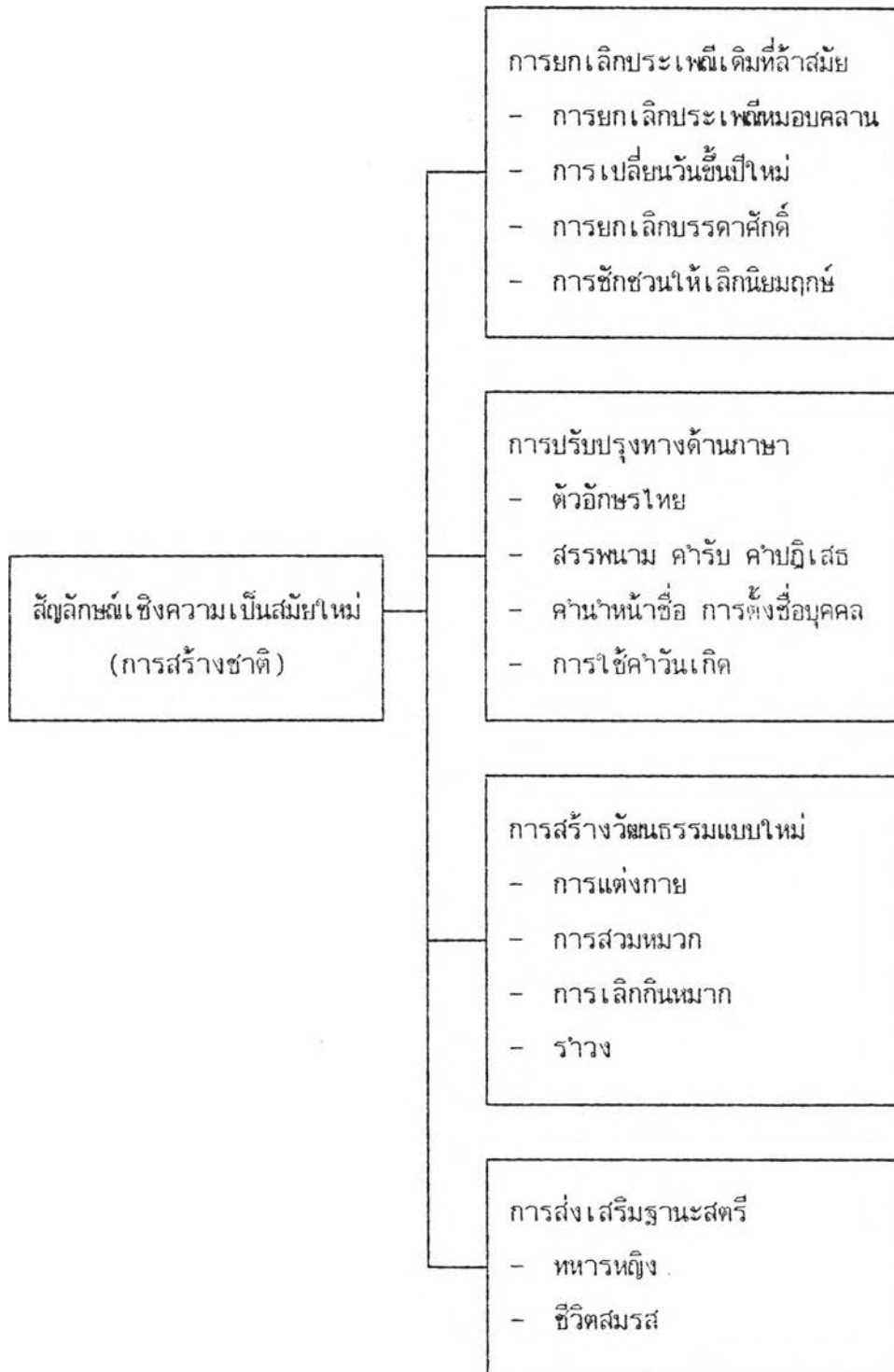
ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ หญิงไทยได้รับการปกป้องสิทธิอย่างมาก ทาง การ ได้ออกคำสั่งให้ชายยกย่องภรรยา ถ้าข้าราชการจะเลิกกับภรรยาโดยไม่มีเหตุผลจะถือว่า คดีวินัยและได้รับโทษตามความผิด สำนักนายกรัฐมนตรีได้ออกประกาศเรื่องการปฏิบัติของ คู่สามีเมีย เตือนไม่ให้ผู้ชายทุบตีภรรยา ถือว่าเป็นสิ่งที่น่าละอายไร้ศีลธรรม และเป็นการ เสื่อมเสียเกียรติของประชาชาติ อีกทั้งอาจได้รับโทษตามกฎหมายลักษณะอาญาอีกด้วย นอก จากนั้นสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ยังได้ออกประกาศเรื่องวัฒนธรรมของคู่สามีเมีย เพื่อความ ผาสุกในการอยู่ร่วมกัน กำหนดแนวทางที่สามีจะพึงปฏิบัติต่อภรรยา ด้วยการยกย่องนับถือว่า เป็นเมีย ด้วยการไม่ดูหมิ่น ด้วยการไม่ประหัตถ์ล่วงใจด้วยการมอบความเป็นใหญ่ให้ และ ด้วยการให้เครื่องแต่งตัว

การส่งเสริมฐานะสตรีแม้ว่าจะเป็นการกระทำทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความ เป็นสมัยใหม่แล้ว ยังสามารถพิจารณาได้ว่ามีความหมายในทางการเมืองอีกด้วย อาจสรุป ได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1) การส่งเสริมฐานะสตรีเป็นการยืนยันถึงเจตนารมณ์ในการเปลี่ยนแปลง การปกครอง เพื่อให้ทุกคนมีความเสมอภาคกันไม่ว่าหญิงหรือชาย เพราะในระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้หญิงมีบทบาทเป็นเพียงช้างเท้าหลัง ตามประเพณีอยู่กับเหย้าเฝ้ากับ เรือนเท่านั้น ไม่มีบทบาททางสังคมและการเมืองมากนัก การกระทำดังกล่าวก็เพื่อเรียก ร้องความสนับสนุนจากประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประชากรที่เป็นผู้หญิง

2) การส่งเสริมฐานะสตรีโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดตั้งกองทหารหญิง เพื่อพิจารณาจากหลักฐานแล้วน่าจะเป็นการสร้างฐานะอำนาจเพื่อสนับสนุนตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นการสร้างความจงรักภักดีต่อตัวผู้นำเอง โดยอาศัยการบังคับบัญชาทาง ทหารที่เน้นการเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา ในทำนองเดียวกับที่มีการจัดตั้งกองยุวชนทหาร เมื่อ ครั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในสมัย พ.อ.พระยา พลพลพยุหเสนา นอกจากนั้นยังอาจเป็นการต้องการส่งเสริมบทบาทของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ในทางการเมือง อีกด้วย เพื่อเป็นตัวช่วยและผู้นำของผู้หญิง เช่นการให้ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นผู้นำสภาวัฒนธรรมฝ่ายหญิง เป็นทหารหญิงและมี บทบาทในการเป็นประธานงานต่าง ๆ ที่สำคัญของชาติ อันจะมีผลในการส่งเสริมการมี ส่วนตัวของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้โดดเด่นอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป อาจแสดงรูปแบบขององค์ประกอบสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ ดังที่กล่าวมาแล้วในรูปที่ 5.3

รูปที่ 5.3 แสดงรูปแบบขององค์ประกอบสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่

สัญลักษณ์เชิงบารมีหรือความชอบธรรมส่วนบุคคลของผู้นำ

ความหมาย

"บารมี" หรือสิ่งที่ Max Weber (1974 : 358) เรียกว่า "Charisma" และ สัจจิต บุญงการ (2519 : 88-89) เรียกว่า "บุคลิกภาพพุ่งใจ" (personality) และซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ จะเรียกว่า "บารมี" นั้นเป็นทรัพยากรทางการเมืองอย่างหนึ่งที่มีคุณค่ามาก ผู้นำที่มีบุคลิกภาพพุ่งใจหรือบารมีจะสามารถได้เปรียบผู้อื่นในการหาความสนับสนุนจากประชาชนและกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม "บารมี" ถือเป็นคุณลักษณะพิเศษตามธรรมชาติของบุคคลหนึ่งที่มีผู้สนับสนุนได้โดยไม่ต้องอาศัยชาติกำเนิด ตำแหน่งหน้าที่ และฐานะทางสังคม คุณลักษณะดังกล่าวทำให้ผู้นำสามารถมีอำนาจปกครองประเทศได้ เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความชอบธรรมในการปกครองได้ผู้นำที่มีบารมีสูงจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ทางจิตใจกับประชาชนได้อย่างลึกซึ้ง เป็นนักปฏิวัติหรือกล้าเปลี่ยนแปลงทั้งยังสามารถทำให้การเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ เป็นแบบแผนที่มีการประพฤติดิปฏิบัติที่แน่นอน บารมีจะช่วยให้ผู้นำสามารถหาความสนับสนุนจากกลุ่มต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องลงทุนมาก

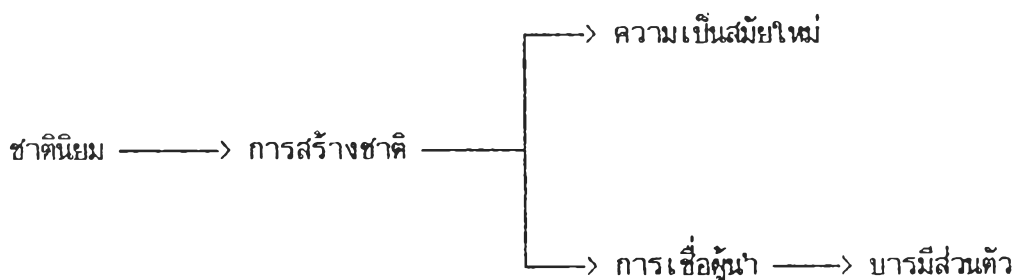
ผู้นำที่เรียกว่า "ผู้นำบารมี" (Charismatic Leadership) นี้มีลักษณะดังนี้ คือ (กนลา สุขพานิช-เอกแสงศรี 2518 : 3-6)

- 1) ผู้นำบารมี มักจะปรากฏตัวขึ้นในสภาพการณ์ที่มีวิกฤตการณ์ทางสังคมอย่างร้ายแรง ซึ่งในเวลาเช่นนั้นประชาชนต้องการที่จะหาหลักพึ่งพิงยึดเหนี่ยวจิตใจ
- 2) ผู้นำบารมีจะต้องมี โองการหรือคำสั่ง (Mandate) ซึ่งเข้ากันได้ดีกับสภาพของสังคมซึ่งกำลังระส่ำระสาย โองการนี้จะต้องสอดคล้องกับความปรารถนาและความหวังอันสูงสุดของประชาชนในสังคมนั้น และมีเนื้อหาที่จะปิดเป้าทุกซ์และบำรุงสุขให้กับสังคมที่ว่าวุ่นนั้น
- 3) ผู้นำบารมีจะต้องสามารถใช้อำนาจบารมีของเขาเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความเชื่อถือในสังคมให้สอดคล้องกับอุดมการณ์และโองการของเขา ซึ่งผู้นำจะต้องมีคุณลักษณะพิเศษ เพื่อให้ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่ามีความอำนาจเหนือปุถุชนธรรมดา
- 4) ผู้นำบารมีจะต้องสามารถทำให้อำนาจและอิทธิพลของเขาเป็นแบบแผนที่ประพฤติดิปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ (routinization) คือนโยบายและคำสั่งของผู้นำต้องได้รับการยอมรับทั่วไปและอาจเป็นพื้นฐานของสังคมนั้น

ดังนั้น ผู้นำที่ขึ้นสู่อำนาจในระบบการปกครองใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ต้องพยายามหาความสนับสนุนและสร้างความชอบธรรมให้กับ รัฐบาลของตนเอง นอกจากนี้ ยังต้องสร้างบารมีหรือความชอบธรรมส่วนตัวอีกด้วย เพื่อเป็นปัจจัยเสริมให้ระบบการปกครองใหม่มีเสถียรภาพ เนื่องจากยังมีพลังต่อต้านจากกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเดิมอยู่ ผู้นำต้องกระทำตนให้เป็นผู้ศรัทธา ต่อศาสนา ห่วง ปรารถนาให้รุ่งเรือง โดยเฉพาะการเน้นศาสนาประจำชาติเป็นผู้รักษาและคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และค่านิยมประจำชาติ และอาจต้องแสดงตนว่าเป็นผู้มีอำนาจพิเศษเหนือประชาชนธรรมดาทั่วไป (สุรพันธ์ บุญมานพ 2521 : 17-18) นอกจากนั้น ยังต้องแสดงตนว่า เป็นผู้มีความจริงใจต่อการกระทำต่าง ๆ ของตน (อุษา ว่องวงศ์ภพ 2523 : 140) ในอันที่จะนำมาซึ่งประโยชน์สุขของประชาชน Lipset (1960 : 65) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในการปฏิวัติหรือเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น จะมีกลุ่มพวกอนุรักษนิยมที่ยังคงจงรักภักดีต่อระบอบเดิมอยู่ โดยจะไม่ยอมรับความชอบธรรมของผู้ปกครองและรัฐบาลใหม่ เป็นระยะเวลาจนถึง 5 ชั่วอายุคนหรือกว่านั้น

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ปัญหาหลักที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐบาลประสพอยู่ ก็คือการสร้างคุณสมบัติส่วนตัวให้เป็นที่นิยมแก่ถือและศรัทธาในหมู่ประชาชน หรือเป็นการทำตนให้เป็นที่น่าเปี่ยมไปด้วยบารมี เพื่อโน้มน้าวจิตใจให้ประชาชนเกิดความนิยมชมชอบ เชื่อมมั่น พร้อมทั้งจะปฏิบัติตาม

ซึ่งปัญหานี้เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็จะพบว่า ได้มีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเสริม "บารมี" ส่วนตนเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับผู้นำ โดยมีระบบคิดที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนรูปชาตินิยม เป็นการสร้างชาติที่เน้นความเป็นสมัยใหม่ทางวัฒนธรรมและการเชื่อผู้นำหรือ "ลัทธิผู้นำ" ซึ่งนำไปสู่การสร้างสัญลักษณ์เชิงบารมี หรือความชอบธรรมส่วนตัวของผู้นำ

จริงอยู่ในการเน้นผู้นำหรือที่จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างชาติให้มีความเป็นสมัยใหม่ทางวัฒนธรรม แต่ในการวิเคราะห์ได้แยกประเด็นออกมาต่างหาก เพื่อจะชี้ให้เห็นการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองแต่ละประเภทได้ชัดเจน กล่าวคือในการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เน้นให้เห็นความสำคัญของผู้นำในการสร้างชาติ โดยยึด "ฟัง-คิด-เชื่อ-ตาม-ผู้นำ" นั้นได้มีการแสดงความจริงใจของผู้นำให้ประชาชนรับรู้โดยมีการโฆษณาชวนเชื่อผ่านสื่อต่าง ๆ มากมาย เพื่อให้เกิดการยอมรับว่าผู้นำมีความจำเป็นต่อชาติ ในภาวะวิกฤตการณ์ของประเทศหรือสถานการณ์ที่เป็นอยู่ สามารถนำประเทศชาติไปสู่ความเจริญเคียงบ่าเคียงไหล่อารยประเทศได้ ดังคำกล่าวอ้างว่า

"... ผู้ที่มีเครื่องยึดมั่นอยู่คือ พระเจ้าแผ่นดินของเขา ของเราไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นทน ที่มียูก็คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ชาติก็ยังไม่มิตัวตน ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่นพระมหากษัตริย์ก็ยังไม่เห็นแต่รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือ เวลาบ้านเมืองคับขัน จะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดมั่นไม่ได้ผมจึงให้ตามนาหกรัชมุนตรี..." (แถมสุข นุ่มนนท์ 2521 : 18)

จากคำกล่าวอ้างนี้เป็นที่ประจักษ์ว่า สำหรับจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ระบบการเมืองที่เป็นอยู่ไม่มีเสถียรภาพ ชาติความเห็นสถาบัน ประชาชนชาติที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ สถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ยังไม่มีความมั่นคงสมบูรณ์พอที่จะเป็นสถาบันหลักได้ สิ่งเดียวที่เหลืออยู่คือ ตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามเองเท่านั้น ดังนั้น ลัทธิชาตินิยมที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามปลูกฝังในตอนแรกเมื่อเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยเน้นที่ "ความรักชาติ" จึงแปรรูปเป็นลัทธิผู้นำที่เป็น "การรักผู้นำและเทิดทูนผู้นำ" โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้แสดงความตั้งใจอันแน่วแน่ในการกระทำต่าง ๆ ว่ามีความหวังดีต่อประเทศชาติและชาวไทย ดังจะเห็นได้จากคำปราศรัยและสุนทรพจน์ต่าง ๆ ที่เน้นว่า กระทำการต่าง ๆ เพื่อ "ประโยชน์ และความผาสุกของประชาชน" เสมอ การกระทำดังกล่าวของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการสร้างบารมี หรือความชอบธรรมส่วนตัว โดยอาศัยลัทธิผู้นำซึ่งแวบแฟงอยู่ใน ลัทธิชาตินิยมและการสร้างชาติ เป็นเครื่องมือด้วยการกระทำต่าง ๆ ที่เป็นการสร้างความศรัทธาให้กับประชาชน

นอกจากนั้นยังอาจสันนิษฐานได้ว่า การที่คณะราษฎรได้เลือกรัชกาลที่ 8 ซึ่งอยู่ในอันดับสำคัญรองลงมา เป็นพระมหากษัตริย์สืบแทนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ก็เพื่อ

อำนาจต่อเสถียรภาพของรัฐบาลใหม่อย่างยิ่ง เพราะพระองค์ยังทรงเป็นเด็ก และประทับอยู่ต่างประเทศ การจะทำอะไรต้องผ่านผู้สำเร็จราชการ ซึ่งมีคณะราษฎรร่วมอยู่ด้วย จึงอาจทำให้พลังของระบอบเก่าอ่อนลงสมดังที่รัชกาลที่ 7 ได้ทรงมีพระราชปรารภในการสละราชสมบัติของพระองค์ว่า

"...ถ้าฉันลาออกจากตำแหน่ง...จะไม่ต้องมีข้อระแวงสงสัยเลยว่าสมบูรณ์ภาพ-สิทธิราชย์จะเกิดขึ้นตัวขึ้นได้ ความระแวงสงสัยและข้อบาดหมางต่าง ๆ ระหว่างพระมหากษัตริย์กับรัฐบาลและสภาฯ ก็หมดไป เพราะพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่จะเป็นผู้ที่รัฐบาลและสภาฯ แต่งตั้งขึ้นน่าจะกลมเกลียวกันได้" (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2528 : 38-39)

นโยบายการสร้างชาติและชาตินิยมภายใต้แนวคิดที่ว่า "ประเทศต้องมีผู้นำและผู้ตาม" จึงมีผู้กล่าวว่า คือ "การศึกษาค้นคว้าทางลัทธิทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม" หรืออีกนัยหนึ่งคือ "ความรู้สึกชาตินิยมได้ถูกนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม และแนวคิดทหารนิยมของเขา" ซึ่งตามแนวทางของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือการสร้างรัฐบาลทหารที่เข้มแข็ง และเน้นให้ประชาชนปฏิบัติและทำตามนโยบายของรัฐบาลหรืออีกนัยหนึ่งคือ "เชื่อฟังผู้นำ" จึงมีผู้เรียกระบอบการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่า "ระบอบเผด็จการทหาร" (ดูรายละเอียดใน สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ 2523 : 41-63) อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งเรื่อง "ลัทธิทหารนิยม" เป็นประเด็นหลักในการศึกษา แต่จะถือว่าเป็นสถานการณ์หรือปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยในการสร้างบารมีหรือความชอบธรรมส่วนตัวให้กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรืออาจเป็นสัญลักษณ์รูปแบบหนึ่งในเชิงบารมีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การพยายามโฆษณาชวนเชื่อเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับลัทธิผู้นำก็เพื่อนำไปสู่การใช้สัญลักษณ์เพื่อสร้างบารมีหรือความชอบธรรมส่วนบุคคลให้กับตัวผู้นำ หมายถึงการสร้างความสำเร็จเกี่ยวกับตัวผู้นำ โดยเน้นให้เห็นถึงความมีบุญบารมี (charisma) ต่าง ๆ ว่าเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมและความชอบธรรมในการปกครอง เป็นการแสวงหาความนิยมและความยกย่องนับถือจากประชาชน โดยหวังว่าจะได้รับการเชื่อฟังคำสั่งและปฏิบัติตามนโยบายต่าง ๆ จากผู้ใต้ปกครองด้วย

การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า เป็นการใช้สัญลักษณ์เพื่อการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) และปลุกเร้าอารมณ์ให้ประชาชนเกิดความเชื่อถึง "ความจำเป็นในการมีผู้นำ" อันนำไปสู่การสร้างความชอบธรรมให้กับตัวผู้นำ โดยเฉพาะเป็นพิเศษ หรือมีความหมายที่เป็นตัวแทน (representation) เฉพาะผู้นำเท่านั้น ขณะที่การใช้สัญลักษณ์ในรูปแบบอื่นคือ รัฐธรรมนูญนิยม ชาตินิยม และความเป็นสมัยใหม่จะเป็นสื่อความหมายเพื่อสร้างความเชื่อต่อระบบทั้งหมดในวงกว้าง และเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองใหม่

องค์ประกอบที่เป็นรูปแบบของสัญลักษณ์ ซึ่งบารมีหรือความชอบธรรมส่วนตัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่สำคัญมีดังนี้

1. ลักษณะพิเศษส่วนตัว

การยกย่องผู้นำเพื่อการสร้างบารมีให้เห็นว่า เป็นผู้มีความพิเศษเหนือคนทั่วไป จะเห็นได้จากการที่ผู้กล่าวยกย่องเกี่ยวกับสรีระของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าเป็นผู้มีบุพญาธิการ และกลายเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวอย่างหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มี การกล่าวถึงเสมอ เช่น

"...มีผู้ท่านายว่าต่อไปภายภาคหน้าจะได้เป็นขุนน้ำขุนนางใหญ่โต โดยเหตุที่มีลักษณะพิเศษบริเวณใบหน้า นอกจากใบหน้าจะเกลี้ยงเกลาแล้ว ยังปรากฏว่าใบหูซึ่งยาววรีนั้นมีระดับต่ำกว่าดวงตาดวงตาดังสังเกต (คือ เอาฝ่าเช็ดหน้าคาดปิดหูลงมา จะเห็นนัยน์ตาได้ถนัด หรือถ้าปิดนัยน์ตาก็จะเห็นหูทั้งสองข้างได้เต็มรูป) ซึ่งหาไม่ได้ง่ายนักในบุคคลส่วนมาก จึงได้ชื่อว่า แผลก..." (พุทธทรง สรวุฒ 2520 : 101)

ลักษณะพิเศษดังกล่าวจึงทำให้ผู้กล่าวว่า "คงจะเป็นสัญลักษณ์ยกให้ทราบถึงอนาคตของเด็กคนนี้ว่า จะเป็นเด็กที่มีอนาคตอันรุ่งโรจน์" (วิเทศกรณีย์ 2518 : 54) บุคคลในครอบครัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เองก็ยังคงกล่าวในเชิงสนับสนุนไว้ว่า

"...คำของหมอดูจีนสูงอายุคนหนึ่งที่ได้เคยท่านายไว้อย่างแม่นยำมานานมาแล้ว ตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ว่าท่านผู้นี้มีดวงเข้มแข็งนัก

ในภายหน้าจะมีอำนาจวาสนาสูงเด่นรุ่งโรจน์เป็นที่พึ่งแก่บุคคลทั้งหลาย ประดุจมหาสมุทรเป็นที่อาศัยของฝูงปลาทั้งเล็กใหญ่ ประกอบด้วยลักษณะใบบนที่อ้อมเอิบ กิริยาท่าทางสง่าผ่าเผย วาจาจงใจคนฟัง หางตาต่ำ ใบหูยาว อันล้วนเป็นลักษณะของผู้มีบุญไม่มีใครจะคิดร้ายท่านได้สำเร็จ..." (อ. พิบูลสงคราม เล่ม 4 2519 : 68)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า ได้มีความพยายามที่จะหาข้อสนับสนุนเพื่อให้ผู้นำมีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างจากบุคคลอื่น และทรงไว้ซึ่งอำนาจพิเศษซึ่งเป็นบุคลิกภาพพิเศษของผู้ปกครอง เพื่อให้ประชาชนยอมรับและเชื่อถือศรัทธาต่อผู้ปกครองยิ่งกว่านั้นยังมีการกล่าวขวัญถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในทำนองว่า เป็นผู้มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมดา มีบุญญาภิหาร ดังที่เกิดเหตุการณ์ถูกลอบทำร้ายโดยการถูกยิง 2 ครั้ง และถูกวางยาพิษ 1 ครั้ง แต่ก็รอดตาย

"...บุคคลผู้มีชีวิตอยู่ในท่ามกลางอันตราย คล้ายกับมุสโสลินีและฮิตเลอร์เขาถูกลอบทำร้ายหลายต่อหลายครั้ง แต่พระยามัจจุราชหาอาจทำอันตรายกับเขาได้ไม่ เขาปลอดภัยมาได้อย่างประหลาดมหัศจรรย์...เขาเป็นมนุษย์ประหลาดคนหนึ่ง... ท่านคงเดี๋ยวก็นึกฮิตเลอร์ ผู้นำเยอรมัน..." (ประยูร ภมรมนตรี 2518 : 53)

นักเขียนบางคนกล่าวว่า

"...ได้ถูกยิงร้ายเกือบถึงชีวิตมาแล้วหลายครั้งหลายครา แต่ก็รอดพ้นอันตรายมาได้อย่างหวุดหวิดเหมือนปาฏิหาริย์... นับว่าเป็นสิ่งอัศจรรย์และมหัศจรรย์ทีเดียว...ถ้าไม่กล่าวว่าเป็นอัศจรรย์และมหัศจรรย์แล้วจะกล่าวได้อย่างไร?" (สิริ เปรมจิตต์ 2500 : 8)

หรือจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ชื่อว่าเป็น "นายกรัฐมนตรีไทยที่ถูกยิงร้ายมากที่สุด (6 ครั้ง)" แต่ก็รอดชีวิตมาได้ทุกครั้ง จึงมีผู้เปรียบว่า "เหมือนกับแมวที่มีเก้าชีวิต" (พินาน แจ่มจรัส 2507 : 2,5) จริงอยู่ประเด็นการถูกลอบทำร้ายนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการดึงบุคลิกภาพของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เด่นชัด และอาจก่อให้เกิดความรู้สึกในหมู่ประชาชนได้ว่า เป็นผู้มีบุญบารมีปาฏิหาริย์สามารถเป็นผู้นำในยามวิกฤติได้ แต่เหตุการณ์

ดังกล่าวก็ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าการลอบประทุษร้ายทางการเมืองนั้น ใครเป็นผู้ทำอย่างแท้จริง หรือว่าเป็นเรื่องที่สร้างขึ้นเพื่อสร้างที่ลี้ภัยและความสำคัญให้กับตัวผู้นำ เพื่อจะได้ถือโอกาสกวาดล้างฝ่ายตรงข้ามเสีย (สุจิต บุญบงการ 2519 : 101)

2. สัญลักษณ์แห่งอำนาจในฐานะผู้นำทางการเมือง

การแสวงหาอำนาจของผู้ปกครอง นอกจากจะให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศแล้วยังเป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมบารมีของผู้ปกครองให้เป็นที่ยอมรับนับถือจากกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่ยังสับสนทางการเมืองกัน ๆ ยังไม่มีความมั่นคง การแสดงให้เห็นว่า ตนเป็นผู้มีอำนาจก็เพื่อจะได้รับการสนับสนุนยกย่องให้เป็นผู้นำประเทศ กล่าวคือ ผู้นำนั้นต้องสร้างภาพพจน์ที่ดีแก่ประชาชนเพื่อสร้างความชื่นชมศรัทธา มีการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ตลอดจนการกระตุ้นให้ประชาชนสนับสนุนและปฏิบัติตามนโยบายเพื่อผลประโยชน์ที่พึงประสงค์ คุณลักษณะดังกล่าวนี้เรียกว่าอำนาจเชิงสัญลักษณ์หรือ symbolic power (Novak 1974 : 29-31)

ในกรณีของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็เช่นกัน นับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ภาพพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ปรากฏแก่คนทั่วไปว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะ "ผู้พิทักษ์รัฐธรรมนูญ" และ "ผู้ปกปักรักษาขอบใหม่" ดังที่ได้ประจักษ์ในการปราบกบฏบวรเดช เป็นต้นมา เหตุการณ์สำคัญอีกหลายครั้งที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถที่โดดเด่นของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น การกวาดล้างปรักษ์ทางการเมืองหรือคดีกบฏ พ.ศ. 2482 การเรียกร้องดินแดนอินโดจีนจากฝรั่งเศส (พ.ศ. 2484) และการประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร (พ.ศ. 2485) เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนแต่ส่งเสริมบารมีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดสามารถเป็นผู้นำในยามวิกฤติได้

โดยเฉพาะเมื่อสงครามอินโดจีนสิ้นสุดลง ไทยได้ดินแดนบางส่วนคืนมา ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับพระราชทานยศ "จอมพล" อันเป็นตำแหน่งสูงสุดทางการทหาร ก็ยิ่งทำให้บารมีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดดเด่นยิ่งขึ้น และกลายเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวอย่างหนึ่งของท่านในขณะนั้นไป เพราะคนไทยทั่วไปให้คุณค่าของยศจอมพลสูงมาก และยศนี้หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้น ก็มีจอมพล ป. พิบูลสงครามคนเดียวมาตลอดจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ด้วยยศจอมพลนี้เองเป็นการเพิ่มเกียรติภูมิ

บารมีความเป็นผู้นำแก่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นอย่างมาก จนกระทั่งเมื่อมีคนพูดถึงว่า "ท่านจอมพล" ก็รู้กันว่าหมายถึง จอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นเอง (สุจิต บุญองการ 2519 : 102) ดังนั้น ยศ "จอมพล" จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนหมายถึง บารมีของผู้นำและสื่อความหมายให้ประชาชนรับรู้และเกิดความเชื่อในบารมีของผู้ปกครอง ซึ่งนำไปสู่การยกย่องนับถือและให้การสนับสนุน

3. สัญลักษณ์ส่วนตัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

สัญลักษณ์เชิงรูปธรรมอีกแบบหนึ่งที่ทำให้เห็นชัดว่าเป็นการสร้างบารมีของผู้นำคือการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถือเอาไก่และสีเขียวเป็นสัญลักษณ์ประจำตัว เพราะเกิดปีระกา วันพฤหัสบดี ที่ปรากฏว่าให้หารูปไก่กางปีก (คูรูปภาคผนวก) ไว้ตามที่ต่าง ๆ ในท่าเนียบส่วมคดียด้วยการแกะสลักไว้ตามเก้าอี้ ตามประตูหน้าต่างและตามรั้ว การใช้สัญลักษณ์ไก่ เมื่อพิจารณาในรอบของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองแล้ว น่าจะเป็นไปได้ว่าเป็นการนำสัญลักษณ์ใหม่มาแข่งขันกับสัญลักษณ์เดิม คือ ตราครุฑของพระมหากษัตริย์ เมื่อมีการโฆษณาชวนเชื่อเรื่องผู้นำ จึงจำเป็นต้องสร้างสัญลักษณ์ขึ้นมา เพื่อเป็นตัวแทนผู้นำหรือสื่อความหมายให้คนทั่วไปรับรู้ ว่า "ตราไก่" หมายถึง จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเริ่มครั้งแรกเมื่อใด สันนิษฐานว่าคงกำหนดขึ้นเพื่อใช้ในการภายในส่วนตัวมากกว่าต่อมาผู้จงรักภักดีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงนำมาเผยแพร่ซึ่งเข้าใจว่าคงไม่ได้รับความนิยม เพราะไม่ปรากฏหลักฐานเป็นทางการ นอกจากคำให้การของพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า "สัญลักษณ์ตราไก่" นั้น แท้ที่จริงแล้วจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการเลียนแบบสัญลักษณ์กษัตริย์ของเยอรมันในสมัยฮิตเลอร์มากกว่า เพื่อเน้นว่าเป็นสัญลักษณ์ของผู้นำที่ยิ่งใหญ่เทียบเท่าฮิตเลอร์ (ประยูร จรรย์วณิช, สัมภาษณ์)

ในทำนองเดียวกัน การใช้สีเขียวก็เพื่อนำมาแทนสีเหลือง ซึ่งเป็นสีประจำพระองค์การกระทำดังกล่าวอาจชี้ให้เห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นปรบักษ์กับสถาบันกษัตริย์ในแง่ของอุดมการณ์ทางการเมือง มากกว่าเป็นการส่วนตัวเพราะความจำเป็นที่ต้องการรักษาเสถียรภาพ และสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองใหม่โดยการทำลายคติความเชื่อของระบอบเดิมให้สิ้นซาก ประกอบกับสถานการณ์เอื้ออำนวยด้วย เช่น ภาวะสงครามโลก พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นเด็กประทับอยู่ต่างประเทศ ประชาชนทั่วไปก็ยัง

ไม่รู้จัก เมื่อมีการเน้น "ลัทธิเชื้อผู้นำ" กันอย่างใหญ่หลวง จึงอาจทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ลืมไปว่ายังคงมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ ซึ่งอาจเป็นการทำลายศรัทธาความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยอ้อมก็ได้ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื่องในงานวันเฉลิมพระชนมพรรษาว่า

"...วันนี้เป็นวันเกิดในหลวง ผู้มีพระคุณอันประเสริฐของเราขอให้งดเรื่องผู้นำก่อนทั้งสิ้น ให้เอาคำถวายพระพรของหนังสือพิมพ์มาอ่านแทน...ขอให้หยุดเพลงเกี่ยวกับเงินและผู้นำ เพราะเป็นวันเกิดในหลวง..." (ปรีศันย์ เกศะบุตร 2529 : 19)

แม้แต่การพยายามย้ายเมืองหลวงไปเพชรบูรณ์ ก็ทำให้ผู้คิดกันว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะตั้งตัวเป็นกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับลัทธิเชื้อผู้นำที่ได้มีการโฆษณาชวนเชื่อกันมากมาย แต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ให้เหตุผลแก้ว่าเพื่อเป็นฐานทัพตั้งรับญี่ปุ่น ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

"...การที่ผมไปสร้างเพชรบูรณ์เป็นเมืองหลวง มีคนเอาไปสื่อกระฉ่อนว่าผมคิดจะตั้งตัวเป็นกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ แต่ความจริงไม่ใช่ มันเกี่ยวแก่แผนยุทธศาสตร์ของผมต้องการใช้เพชรบูรณ์เป็นฐานทัพสำหรับรับมือกับอ้ายเตี้ย เมื่อมันเปลี่ยนแปลง" (มัลย์ ชูพินิจ 2489 : 117-118)

สัญลักษณ์อื่น ๆ ที่มีผู้พยายามส่งเสริมการมีของผู้นำ ได้แก่ การตั้งชื่อดินแดนที่ได้คืนมาจากฝรั่งเศส จังหวัดหนึ่งว่า "จังหวัดพิบูลสงคราม" (คือ เสียมราช เดิม) เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้นำที่ดำริเริ่มเรียกร้องดินแดนคืนมาเป็นผลสำเร็จและมีการแต่งเพลงสดุดี "พิบูลสงคราม" เพื่อเทิดทูนผู้นำอีกด้วย นอกจากนี้การพยายามส่งเสริมเทปาทของ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ทั้งทางด้านการทหารและสังคม ก็มีนัยว่าเป็นการดึงเอาบุคคลในครอบครัวให้มีบทบาททางการเมือง อีกทั้งเงินปัจจัยที่ช่วยเสริมบารมีให้กับผู้นำได้เช่นกัน แม้แต่การใช้ชื่อหาญเย็บว่า "สามัคคีชัย" ตลอดจนการใช้นามปากกาว่า "สามัคคีไทย" หรือ "สามัคคีชัย" ก็ล้วนแต่จัดเป็นสัญลักษณ์ส่วนตัวของผู้นำทั้งสิ้นเป็นสัญลักษณ์เฉพาะตัวที่หมายถึงจอมพล ป. พิบูลสงครามเท่านั้น

4. พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมขบวนการผู้นำ

เราได้กล่าวมาแล้วว่าพิธีกรรมต่าง ๆ คือ สัญลักษณ์ซึ่งมนุษย์ได้ใช้เพื่อสร้างความเชื่อและความจงรักภักดีให้กับจุดมุ่งหมายของชีวิตในด้านต่าง ๆ กัน (Arnold 1948 : III) ซึ่งก่อให้เกิดแบบแผนของการปฏิบัติตามกัน (conformity) ความสำคัญของพิธีกรรมนั้น จะช่วยส่งเสริมความยิ่งใหญ่และเพิ่มขบวนการให้กับผู้นำ พิธีกรรมต่าง ๆ มีขึ้น เพื่อนำให้เห็นความสำคัญของผู้นำดังที่ James David Baber ได้ชี้ให้เห็นว่า "ผู้ปกครอง (เช่น ประธานาธิบดี) เป็นผู้นำเชิงสัญลักษณ์ (symbolic leader) เป็นจุดรวมของความรู้สึก อารมณ์ ความหวัง และความกลัวของประชาชนไว้ในกำมือ" (Novak 1974 : 6-11) การที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เน้น "ลัทธิผู้นำ" ก็เพื่อให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติ แทนสถาบันอื่นที่ยังไม่พร้อม นับว่าเห็นความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางใจให้เข้าถึงประชาชนในเชิงสัญลักษณ์

สำหรับพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ถือเป็นการส่งเสริมขบวนการมีส่วนร่วมของผู้นำ จากหลักฐานที่พบ ได้แก่ พิธีทางทหารต่าง ๆ ที่สร้างความผูกพันหรือความสัมพันธ์ทางใจระหว่างผู้นำและทหาร ซึ่งเป็นฐานอำนาจของผู้นำ เช่น การวางพวงมาลา ณ อนุสาวรีย์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทหารเป็นประจำทุกปี โดยมีผู้นำหรือบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลเป็นผู้ประกอบพิธี ได้แก่ การวางพวงมาลา ณ อนุสาวรีย์หลักสี่ และอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เน้นให้เห็นความสำคัญของทหารและพลเรือนที่ยอมสละชีพเพื่อชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุกวันที่ 3 กุมภาพันธ์ ซึ่งกำหนดให้เป็นวันทหารผ่านศึก จะมีพิธีถวายความเคารพและวางพวงมาลาที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น ยังได้กำหนดให้มีพิธีอื่น ๆ ทางทหารอีก ที่สำคัญได้แก่ การสวนสนามในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ ของชาติ เช่น วันชาติ เพื่อแสดงแสนยานุภาพของกำลังทหารและมีการเน้นให้ทหารและยุวชนทหารปฏิญาณตนหรือสาบานตนกันแสดงให้เห็นถึงการพยายามสร้างความจงรักภักดีต่อชาติและผู้นำ โดยการปฏิญาณว่า "จะรักษาชาติจะบำรุงชาติ จะรักชาติ ยิ่งชีพ" และ "จะรักษาวินัย และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา (ผู้นำ) โดยเคร่งครัด" ในพิธีสวนสนามดังกล่าว ได้กำหนดให้เดินจากอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยมายังพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นจุดหมายปลายทาง โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กล่าวเน้นให้ทหารและยุวชนทหารรำลึกถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการปกป้องระบอบใหม่ว่า

"...พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งเป็นที่สำคัญอันชาวไทยทั้งมวลได้ร่วมกันใช้เป็นที่สร้างระบอบประชาธิปไตย ผ่านที่ซึ่ง นายพลตรีพระยาพลพลพยุหเสนา เสด็จบุรุษของเราได้ยื่นข้อประกาศใช้ระบอบการปกครองประชาธิปไตยเป็นคนแรกในประเทศไทยนั้น เดินไปสู่ที่หมายของไตรรงค์ของชาติไทยอันประดิษฐานอยู่ ณ ยอดสูงสุดแห่งพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งไตรรงค์ธงไชยของเราจะยอมให้ผู้ใดมาเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไม่ได้เห็นอันขาด* จงเดินไปสู่พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งเป็นสถานที่ประชุมของสภาสูงสุดแห่งประเทศไทย..." (คำปฏิสันถารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐมนตรีกลาโหม กล่าวแก่ทหารและยุวชนทหารของชาติ ในงานสวนสนามวันชาติ 24 มิถุนายน 2481)

ยิ่งกว่านั้น ยังปรากฏหลักฐานว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในสมัยรัฐบาลพระยาพลพลพยุหเสนา ได้พยายามเน้นให้กิจการยุวชนทหารมีความสำคัญมากขึ้น โดยได้ดำเนินการอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นองค์อุปถัมภ์กยุวชนทหาร และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชก็ได้ทรงเครื่องยุวชนด้วย "อันเป็นการเชิดรัศมีแห่งความสง่างามแก่หน่วยยุวชนของชาติยิ่งขึ้น นับเป็นบรรณคุณูปการแก่ราชการอย่างเยี่ยมยอด" (กจช., (2) สร.0201.88/23" เรื่อง ทูลเกล้าถวายเครื่องแบบยุวชน") การกระทำดังกล่าวอาจมีนัยว่า ผู้นำได้อาศัยสถาบันกษัตริย์เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการมีให้กับตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเป็นผู้นำทางการทหาร

นอกจากนี้ยังมีการการเคารพรูปของผู้นำในโรงละคร และโรงมหรสพ โดยกำหนดให้โรงภาพยนตร์ทุกแห่งต้องฉายภาพเต็มยศของผู้นำก่อนที่จะฉายภาพยนตร์ เพื่อให้ผู้ดูภาพยนตร์ลุกขึ้นกระทำความเคารพในฐานะเป็นผู้นำของชาติที่ทุกคนจะต้องเดินตาม และทำตามโดยปราศจากข้อโต้แย้ง โดยถือเป็นการบังคับ (คำให้การต่อศาลอาชญากรรมสงครามของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา 19 ตุลาคม 2488) นอกจากนี้ยังมีการเปิดเพลง "สดุดีพิบูลสงคราม" เพื่อเทิดทูนผู้นำอีกด้วย

*หมายเหตุโดยผู้วิจัย เนื่องจากในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎร ได้ทำการลดธงมหาราชอันเป็นธงของพระมหากษัตริย์ลงจากยอดพระที่นั่งอนันตสมาคม และชักธงชาติไทยขึ้นแทน เพื่อแสดงว่าพระมหากษัตริย์หมดอำนาจ.

ในการหาบุญวันเกิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็พยายามกำหนดให้มีพิธีต่างๆ เทียบวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระเจ้าแผ่นดิน เช่น มีตราไปรษณีย์ประทับธงทิวทำนองเดียวกับตราครุฑ หรือตราพระบรมนามาภิไธยย่อ และได้สร้างเก้าอี้บัลลังก์ของพระเจ้าแผ่นดินไว้แต่ใช้ตราไปรษณีย์แทนครุฑเท่านั้น ให้ประชาชนร่วมใจกันชักธงชาติในวาระคล้ายวันเกิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากนั้นบรรดาหนังสือพิมพ์ทุกฉบับก็พร้อมใจกันลงข่าวสดุดีในหน้าแรกเต็มหน้า (แนวสุข มงมณฑ์ 2519 : 124) ส่วนบรรดาข้าราชการต่าง ๆ ยังได้ร่วมกันซื้อเครื่องบิน (2483) และเรือรบ (2484) เพื่อให้เป็นของขวัญแก่ท่านผู้นำด้วย เพราะเห็นพ้องกันว่า "เป็นผู้นำที่เข้มแข็งในการสร้างชาติ และประกอบกิจการที่เป็นประโยชน์แก่รัฐบาลและประชาชนอย่างมากหลาย" (กจช., สร. 0201.8.2/3 "เรื่อง ของขวัญวันชาติของท่านนายกรัฐมนตรี พิบูลสงคราม" 2483-2496) ยิ่งกว่านั้นยังกำหนดให้ วันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2485 เป็นวันหยุดราชการ 1 วัน เพื่อ "แสดงน้ำใจเป็นเอกฉันท์ สนองเจตนาในการสร้างชาติของท่านผู้นำฯ โดยจัดทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์เป็นที่ระลึกแห่งการร่วมจิตใจที่จักรปฏิบัติตามผู้นำและเพื่อเชิดชูกำลังใจของท่านผู้นำ" (กจช., สร. 0201.8.2/2" เรื่อง หาบุญอายุท่านนายกรัฐมนตรี พิบูลสงคราม" 2483-2486)

นอกจากนี้ยังปรากฏว่า จอมพล ป. และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามก็นิยมที่จะเป็นประธานในงานสำคัญต่าง ๆ ของชาติ เช่น งานสมรสสมัญ ซึ่งผู้นำได้ริเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2485 โดยคั้งเป็นประธานและเป็นเป็นผู้ประกอบพิธีเองด้วย จึงทำให้มีผู้กล่าวว่า "พยายามหาตัวเป็นประมุขของชาติ ในทำนองเดียวกับพระมหากษัตริย์"

ในคำให้การต่อศาลอาชญากรรมสงครามของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิศยทิพอาภา ปรากฏหลักฐานอีกว่า จอมพล ป. พยายามรื้อฟื้นให้มีการตั้งบรรดาศักดิ์กันใหม่เป็นสมเด็จพระยาชาย สมเด็จพระยามหาหญิง โดยผู้ที่มีสายสหายนพรัตน์จะได้เป็นแล้ว ภรรยาของผู้นั้นก็ให้เป็นสมเด็จพระยามหาหญิงตามไปด้วย ซึ่งได้มีการขอสายสหายนพรัตน์มากมายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน อันอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างสมบารมีของผู้นำก็ได้

ในหนังสือวิจัยตั้งข้อสังเกตประเด็นหนึ่งว่า หลักฐานจากการให้การต่าง ๆ ในคดีอาชญากรรมสงครามนั้น อาจเป็นหลักฐานที่มีอคติ และปรักปรำจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้เนื่องจากพลังของกลุ่มนิยมเจ้ากลับคืนมาอีกครั้ง หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งในที่นี้จะไม่ขอพิสูจน์ในประเด็นดังกล่าว แต่จะใช้หลักฐาน

ดังกล่าวชี้ประเด็นให้เห็นว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามได้พยายามสร้างบารมีให้สอดคล้องกับลัทธิเชื่อกันว่าอย่างไร อันเป็นการกระทำที่ต่อเนื่องของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองตลอดมา เพื่อลดบทบาทและความสำคัญของสถาบันหลักในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรืออีกนัยหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยอาศัยพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมานี้

ในมุมมองกลับกันหลังจากที่ได้มีการกระทำเชิงสัญลักษณ์ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว เช่น ห้ามมิให้เอาพระบรมฉายาลักษณ์ของ ร. 7 มาติดตั้งตามสถานที่ต่าง ๆ (ทักษ์เฉลิมเกียรติ 2518 : 57) ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้มีคำสั่งชักชวนในทูลกระวีเรือมีรูปท่านนายกรัฐมนตรีเพื่อให้ราษฎรรู้จัก*

การให้มีรูปผู้นำคิดไว้ทั่วไปนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความเห็นว่า เพื่อให้เหมาะสมแก่การดำเนินนโยบาย ให้ตามผู้นำซึ่ง "จะเป็นคุณและเหมาะสมแก่กาลสมัย" "ทั้งนี้ไม่ได้เพื่อนายกฯ แต่มีแง่ดีสำหรับประเทศชาติ" (กจช., (2) สร.0201.103/12 "เรื่องรูปท่านนายกรัฐมนตรีและทำเนียบรัฐบาล" 28 มีนาคม 2485-22 กันยายน 2496) การเผยแพร่ดังกล่าวกรมโฆษณาการได้มีบทบาทสำคัญ โดยเป็นผู้จัดพิมพ์รูปท่านผู้นำออกจำหน่ายในราคาขอมเยาว่า นอกจากนั้นยังจัดส่งให้ข้าหลวงฯ นำรูปผู้นำไปติดที่ต่าง ๆ ในภูมิภาคด้วย ซึ่งการส่งเสริมให้มีการติดรูปผู้นำนั้นนับได้ว่าเป็นการใช้สัญลักษณ์เชิงพิธีกรรมเพื่อสร้างประเพณีการประดับรูปผู้นำให้มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าพระมหากษัตริย์

5. คำขวัญ คำสวดดี บทเพลง

คำขวัญ คำสวดดี และบทเพลงต่าง ๆ ที่มีผู้แต่งขึ้นเพื่อเทิดทูนและส่งเสริมบารมีให้กับผู้นำมีอยู่มากมาย และแพร่หลายโดยทั่วไป ซึ่งอาจจะมีทั้งความจริงใจหรือเป็นการเอาใจก็ได้ กรณีของคำขวัญมักปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง การออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ.2484 ได้ให้อำนาจจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐมนตรีมหาดไทยมากในการควบคุมการเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ ดังนั้นหนังสือพิมพ์จึงกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการสร้างบารมีและส่งเสริมลัทธิ

*ต่อมา ครม. ลงมติ 11 กันยายน พ.ศ. 2488 "ห้ามประดับรูปจอมพล ป. พิบูลสงคราม พลตรีประยูร ภมรมนตรี และหลวงวิจิตรวาทการ ในสถานที่ราชการ" แต่ในปี พ.ศ. 2491 ก็ได้ยกเลิกคำสั่งดังกล่าวเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาอีกอำนาจอีกครั้ง (กจช., (2) สร.0201.103/14 "ในังคการประดับรูปบุคคลบางคน").

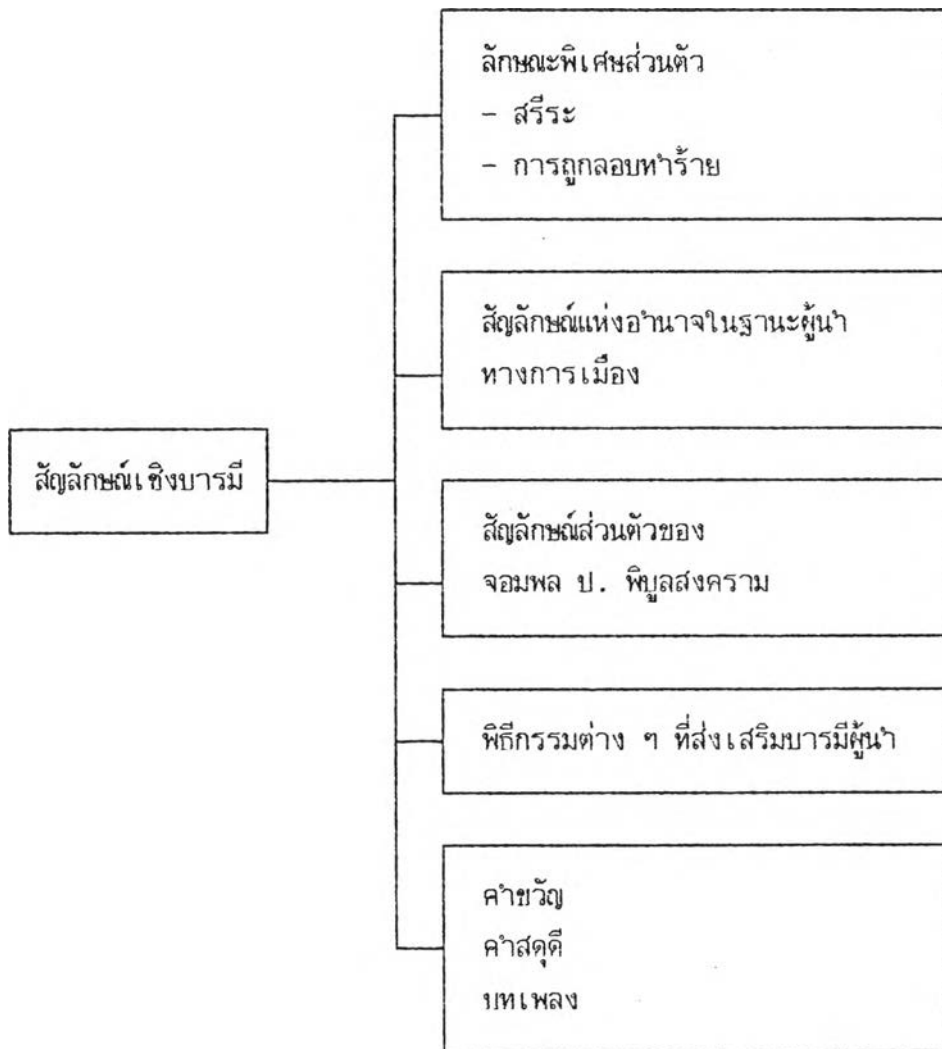
เชื่อผู้นำ เพื่อโฆษณาให้ราษฎรนิยม ชมชื่น ศรัทธา และรู้จัก "ท่านผู้นำผู้มีคุณต่อประชาชน" (แกมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 122) ด้วยการลงคำขวัญต่าง ๆ ที่พิมพ์ลงบนหน้าแรกของหนังสือพิมพ์ทุกฉบับและทุกวันโดยใช้คำขวัญต่าง ๆ ที่ให้ความหมายของ "ความจำเป็นที่ต้องมีผู้นำ" ดูตารางที่ 5.1 ประกอบ (ดูรูปในภาคผนวก)

ตารางที่ 5.1 คำขวัญในหนังสือพิมพ์สมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม

หนังสือพิมพ์	คำขวัญ
นิกร	แนวพิบูลสงคราม
สุวัณณภูมิ	ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อผู้นำ
ศรีกรุง	เชื่อพิบูลสงครามชาติไม่แตกสลาย
ประชามิตร	เชื่อพิบูลสงคราม ชาติปลอดภัย
ไทยราษฎร	เชื่อพิบูลสงคราม ชาติไม่แตกแยก
ประมวญวัน	เชื่อผู้นำทำให้ชาติทันสมัย
สุภาพบุรุษ	เชื่อมั่นในท่านผู้นำ ชาติจะปลอดภัย
ข่าวภาพ	เชื่อและตามผู้นำชาติจะสวัสดิ์
ประชาชาติ	ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อและทำตามท่านพิบูลสงคราม
บางกอก คอร์นิเกิล	One Nation - Thailand One Leader - Pibulsonggram One Aim - Victory ชาติเดียว คือ ประเทศไทย ผู้นำคนเดียวคือ ท่านพิบูลสงคราม ที่หมายเดียวคือชัยชนะ

ส่วนบทเพลงได้มีผู้ประพันธ์เพลงต่าง ๆ เพื่อสดุดีผู้นำ เพลงที่สำคัญคือเพลง "สดุดีพิบูลสงคราม" ที่ให้ความหมายเทิดทูนผู้นำนัยว่านำมาใช้แข่งขันกับเพลงสรรเสริญพระบารมี รายการสนทนา มัน-คง ได้นำมาเปิดประกอบรายการเสมอ นอกจากนี้ยังเปิดพร้อมกับการเคารพบูชาผู้นำในโรงมหรสพอีกด้วย เพลงอื่น ๆ ที่มีความหมายในการชักชวนให้เชื่อและทำตามผู้นำได้แก่ ตามผู้นำ และเพลงประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (ดู เนื้อเพลงในภาคผนวก) จุดประสงค์ของการแต่งเพลงเกี่ยวกับผู้นำก็เพื่อ "ความเหมาะสมกับกาลสมัย และความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างหมู่และคณะ" ซึ่งหมายถึงว่า การเน้นให้เห็นความสำคัญของผู้นำที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ

กล่าวโดยสรุป อาจแสดงองค์ประกอบของรูปแบบสัญลักษณ์เชิงบารมีหรือความชอบธรรมส่วนบุคคลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังที่กล่าวมาแล้วในรูปที่ 5.4

รูปที่ 5.4 แสดงองค์ประกอบของรูปแบบสัญลักษณ์เชิงบารมีหรือความชอบธรรมส่วนบุคคลของผู้นำ

สรุป

สัญลักษณ์ทางการเมืองทั้ง 4 รูปแบบนี้ อาจถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ที่เด่นชัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าหลักของระบอบการเมืองในขณะนั้น และเป็นสิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม น่าจะเล็งเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็น ถ้าสามารถปลูกฝังหรือปลูกเร้าสำนึกให้ประชาชนมีความคิด ความเชื่อ และศรัทธาต่อคุณค่าเหล่านี้ในเชิงสัญลักษณ์ประเภทต่าง ๆ ก็จะมีส่วนช่วยสนับสนุนหรือสร้างความชอบธรรมให้กับผู้ปกครองและระบอบการปกครองใหม่ ตลอดจนเป็นการเสริมสร้างให้รัฐบาล ผู้นำ และระบอบการปกครองใหม่มีความมั่นคงและเสถียรภาพ

การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจกล่าวได้ว่าเป็นการต่อสู้ ซึ่งสัญลักษณ์ทางการเมืองระหว่างระบอบใหม่ (คณะราษฎร) และระบอบเก่า (กลุ่มนิยมเจ้า) เพื่อสร้างความนิยมชมชอบให้กับระบอบการปกครองของตน โดยอาศัยสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ท้าทาย แข่งขัน แทนที่ ลดบทบาท และตอบโต้ เพื่อชิงความชอบธรรมในการปกครองซึ่งกันและกัน ประเด็นที่สำคัญของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ การที่ระบอบใหม่มีบทบาทแต่ฝ่ายเดียว โดยไม่เปิดโอกาสให้ระบอบเก่าได้ตอบโต้เลย ในขณะที่การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ทั้งระบอบเก่าและระบอบใหม่ผลัดกันต่อสู้และตอบโต้ซึ่งกันและกัน แต่ก็ได้มีการประนีประนอมกันบ้าง สำหรับวิธีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองหรือการเผยแพร่สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะได้นำเสนอในบทต่อไป.